

ANTHONY STÖRR
FREUD

Sahinpašić

ANTHONY STÖRR

FREUD

'Lucidna, poštena i neobično obuhvatna... korisna mala knjiga koja daje mnoštvo informacija.'

Spectator

'kratko, elegantno i zanimljivo štivo.'

D. M. Thomas, *Observer*

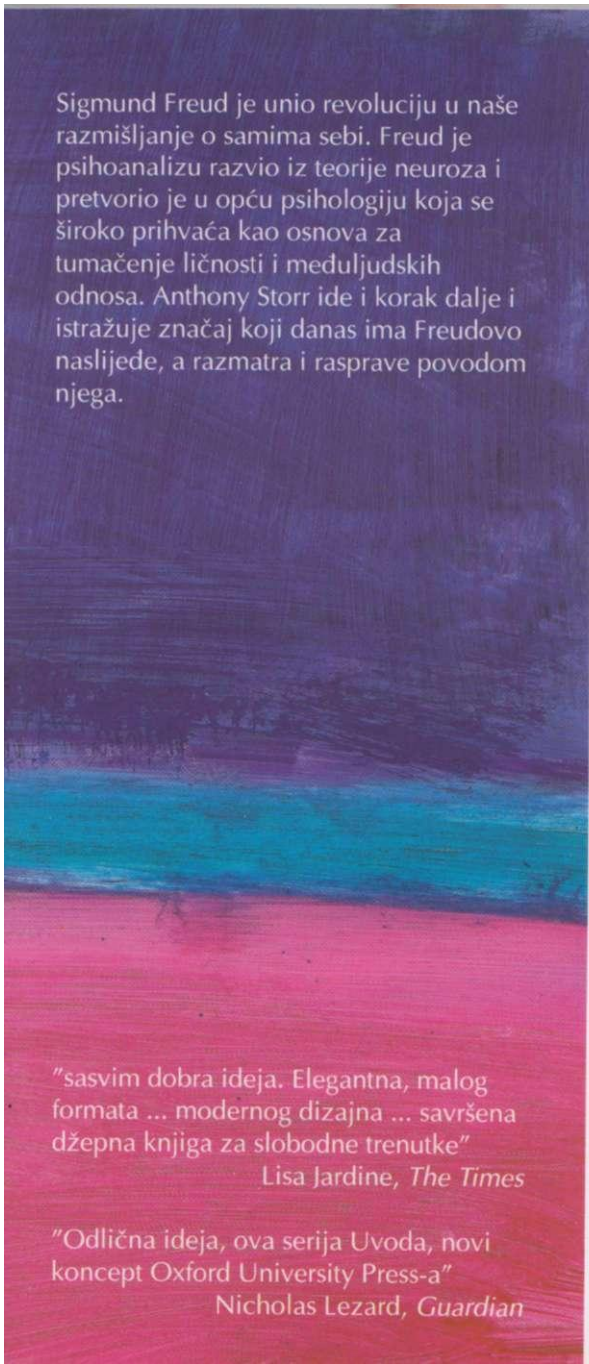

Sahinpašić

www.btcasahinpasic.com
info@btcasahinpasic.com

ISBN 978-9958-41-217-2

9 789958 412172

Sigmund Freud je unio revoluciju u naše razmišljanje o samima sebi. Freud je psihoanalizu razvio iz teorije neuroza i pretvorio je u opću psihologiju koja se široko prihvaća kao osnova za tumačenje ličnosti i međuljudskih odnosa. Anthony Storr ide i korak dalje i istražuje značaj koji danas ima Freudovo naslijeđe, a razmatra i rasprave povodom njega.

"sasvim dobra ideja. Elegantna, malog formata ... modernog dizajna ... savršena džepna knjiga za slobodne trenutke"

Lisa Jardine, *The Times*

"Odlična ideja, ova serija Uvoda, novi koncept Oxford University Press-a"

Nicholas Lezard, *Guardian*

Frojd: Kratki uvod

Sarajevo/Zagreb, 2007.

Anthony Storr FRIEND

Lahinpašić

Biblioteka	V.S.I. (Kratki uvod)
Naslov originala	Anthony Storr Freud
Copyright	© Anthony Storr 1989 FREUD: Kratki uvod je izvorno objavljena na engleskom jeziku 2001. Ovaj prijevod je objavljen u dogovoru sa Oxford University Press. © Anthony Storr 1989 FREUD: A Very Short Introduction was originally published in English in 2001. This translation is published by arrangement with Oxford University Press.
Urednik	Prof. dr. Sulejman Bosto
Izdavač/Nakladnik	TKD Šahinpašić/BTC Šahinpašić
Za izdavača/nakladnika	Tajib Sahinpašić/Lada Jurković
Prijevod	Dušan Janić
Recenzent prijevoda	Prof. dr. Midhat Riđanović
Lektura i korektura	Prof. dr. Sulejman Bosto
Naslovna strana	Oxford University Press, Philip Atkins
Tehničko uređenje	Dragan Tolomanoski
Štampa/Tisak	Varteks, Varaždin
Tiraž/Naklada	500

Sarajevo/Zagreb, decembar/prosinac 2007.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 647358.

GIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

159.964.26
929 Freud S.

STORR, Anthony

Freud / Anthony Storr ; [prijevod Dušan Janić]. - Sarajevo : Šahinpašić, 2007. - 167 str. : ilustr. ; 18 cm. - (Biblioteka V.S.I. Kratki uvod)

Prijevod djela: Freud

ISBN 978-9958-41-217-2

COBISS.BH-ID 16049158

Sadržaj

Izrazi zahvalnosti vii

Popis ilustracija ix

1 Život i lik Sigmunda Freuda 1

2 Od traume do fantazije 17

3 Ispitivanje prošlosti 29

4 Slobodne asocijacije, snovi i transfer 39

5 Ego, super-ego i id 55

6 Agresija, depresija i paranoja 67

7 Vicevi i *Psihopatologija svakidašnjeg života* 79

8 Umjetnost i književnost 89

9 Kultura i religija 103

10 Freud kao terapeut 115

11 Psihoanaliza danas 131

12 Privlačnost psihoanalize 141

Za daljnje čitanje 155

Indeks 159

Izrazi zahvalnosti

Sir Keith Thomas je odlično prokomentirao ovu knjigu, a Catherine Clarke je znalački obavila posao priređivača. Posebno sam zahvalan dr. Charlesu Rycroftu koji mi je skrenuo pažnju na neke propuste i dao više korisnih sugestija. Moram istaći i značaj koji su za mene imala njegova djela, kao i zahvaliti mu za kritičku ocjenu ove knjige.

Popis ilustracija

1	Freud stiže u Pariz na putu za London, 1938.
© Mary Evans Picture Library/ Sigmund Freud Copyrights	2	6	Ulazna vrata u kuću u kojoj je Freud proveo posljednji dio života (Maresfield Gardens 20, London, NW3)
© Mary Evans Picture Library/ Sigmund Freud Copyrights	12
2	Pismo Marthi u stanju uzbuđenosti, 9. augusta 1882.
© Mary Evans Picture Library/ Sigmund Freud Copyrights	4	7	J.M.Charcot demonstrira simptome histerije (1887)
© Mary Evans Picture Library	18
3	Freud i Martha Bernays na dan zaruka (1885)
© Mary Evans Picture Library/ Sigmund Freud Copyrights	5	8	Freud kao mladić (1885)
© Mary Evans PictureLibrary/ Sigmund Freud Copyrights	19
4	Freud u Dolomitima s kćerkom Annom (1913)
© Fotografija Max Hallberstadst/ Mary Evans Picture Library/ Sigmund Freud Copyrights	7	9	Naslovna stranica prvog izdanja <i>Tumačenja snova</i>
© Mary Evans Picture Library/ Sigmund Freud Copyrights	41
5	Dio Freudove zbirke antičkih statua
© Mary Evans Picture Library/ Sigmund Freud Copyrights	10	10	Zamak Bellevue (1895)
© Mary Evans Picture Library/ Sigmund Freud Copyrights	42

11 Freud u svom stanu u ulici Berggasse br. 19 u Beču (1914) © Mary Evans Picture Library/ Sigmund Freud Copyrights	49	14 Prva stranica prvog izdanja slučaja 'Dora' (1901-1905)	122
12 Michelangelo, <i>Mojsije</i> © Archivi Alinari, Firenze	92	15 Freud i njegov Tajni komitet (1922) © Mary Evans Picture Library/ Sigmund Freud Copyrights	150
13 Leonardo da Vinci, <i>Djeвица i dijete sa svetom Anom</i> (1508-1513) © Louvre/Giroudon/Pix	95	16 Freud čita jedan rukopis (1938) © Mary Evans Picture Library/ Sigmund Freud Copyrights	153

Prvo poglavlje

Život i lik

Sigmunda Freuda

Sigmund Freud rođen je 6. maja 1856. godine u moravskom gradu Freibergu, današnjem Příboru u Češkoj. Njegova majka Amalie, treća žena Jacoba Freuda, židovskog trgovca vunom, bila je dvadesetak godina mlađa od svoga supruga. Godine 1859., kada je Sigmundu bilo tri godine, porodica Freud se preselila u Beč. Sljedećih 79 godina Freud je živio i radio u Beču, prema kojem je često izražavao nenaklonost, ali koji nikad nije želio napustiti. Godine 1938. bio je prinuđen da bježi pred nacistima, pa je posljednju godinu života proveo u Engleskoj. Umro je 23. septembra 1939., neposredno nakon početka Drugog svjetskog rata.

Freudova majka, živahna i draga žena, živjela je 95 godina. Sigmunda je rodila kada je imala samo 21 godinu, lako će roditi još sedmero djece, Sigmund, o kojem ona govori kao o 'svom zlatnom Zigiju' ('mein goldener Sigi'), ostao joj je neprikosnoveni miljenik. Freud je upravo time tumačio svoje samopouzdanje. Pored toga, smatrao je da je njegov kasniji uspjeh u životu bio direktno povezan s činjenicom da je Židov, lako se nikada nije molio Bogu, te iako je svako vjerovanje bazirano na religiji odbacivao kao obmanu, Freud je bio veoma svjestan da je Židov - imao je veoma malo prijatelja koji nisu bili Židovi, redovito je posjećivao sastanke B'nai B'ritha, svog lokalnog židovskog udruženja, a odricao se i honorara za knjige koje su mu prevođene na jidiš i hebrejski. Svoju intelektualnu

1. Freud stiže u Pariz na putovanju za London 1938. godine, u društvu Marie Bonaparte i Williama C. Bullitta. Marie Bonaparte (princeza Georgina od Grčke) platila je potrebnu svotu novaca da nacisti puste Freuda da ode iz Austrije, jer je njegov bankovni račun bio blokiran a gotovina oduzeta. William Bullitt, američki ambasador u Parizu, zajedno s Freudom napisao je (veoma lošu) knjigu o bivšem američkom predsjedniku Woodrowu Wilsonu.

samostalnost pripisivao je svom židovskom porijeklu. Pisao je da se sa antisemitizmom prvi put sreo na Bečkom univerzitetu, te da je prešao u opoziciju i počeo samostalno rasuđivati kad je osjetio da ga kolege ne prihvaćaju.

Freud je kao dječak rano sazrio u intelektualnom smislu, a bio je i izuzetno vrijedan učenik. Šest godina zaredom bio je najbolji đak u razredu. Do kraja školovanja je ne samo potpuno savladao grčki, latinski, hebrejski, njemački nego je naučio i francuski i engleski, te samostalno nešto i španskog i talijanskog. Shakespearea je počeo čitati kad mu je bilo osam godina. On i Goethe su mu ostali omiljeni pisci. Freud je još od malih nogu bio ozbiljan, radu predan učenik, od kojeg su porodica i nastavnici očekivali da napravi nešto veliko u životu. I sam je stekao uvjerenje da je bio predodređen dati neki važan doprinos nauci. Njegove školske aktivnosti bile su u središtu pažnje u porodici. Večeravao je sam, a roditelji su odlučili da se iz stana ukloni klavir jer mu je smetalo kad bi njegova sestra vježbala na njemu.

Na Medicinski fakultet Bečkog univerziteta upisao se u jesen 1873. godine, ali je diplomirao tek 30. marta 1881. U početku su ga zanimala istraživanja u oblasti zoologije. Od 1876. do 1882. bavio se istraživačkim radom u Fiziološkom institutu Ernsta Brücke, koji je bio autoritet u svojoj oblasti i koji je mnogo utjecao na Freudovu misao. Brücke i njegovi saradnici čvrsto su vjerovali da se svi životni procesi mogu u krajnjoj liniji objasniti kategorijama fizike i hemije. To mišljenje tada nije bilo šire prihvaćeno, jer je to iziskivalo uklanjanje religijskih i vitalističkih konceptata iz biologije. Freud je cijelog života ostao determinist, smatrajući da svim životnim fenomenima, uključujući i psihološke pojave kao što su mišljenje, osjećanja i fantazije, strogo upravlja princip uzročno-posljedičnog odnosa.

Freud nije imao želju da se posveti medicinskoj praksi i bio bi zadovoljan da se bavi samo istraživačkim radom. Ali 1882.

2. Pismo Marthi napisano u trenucima uzbuđenja (otuda i mrlje od tinte). Freud je moli da ne traži objašnjenje. 9. augusta 1882.

godine zaljubio se u Marthu Bernays s kojom se i zaručio. Nakon što je uvidio da radom u Bruckeovom laboratoriju neće moći dovoljno zarađivati da bi izdržavao ženu i porodicu, nevoljno je odustao od istraživačkog rada i naredne tri godine proveo kao stažist u bečkoj Općoj bolnici, što je predstavljalo pripremu za posao ljekara. Godine 1885. postavljen je za predavača neuropatologije na Bečkom univerzitetu. Od oktobra 1885. do februara 1886. radio je u bolnici Salpetriere u Parizu pod vodstvom čuvenog neurologa Charcota, čije je učenje o histeriji pridonijelo da se zainteresira za neuroze kao poremećaje koji se znatno razlikuju od organskih bolesti nervnog sistema. U aprilu 1886. Freud je u Beču otvorio privatnu ordinaciju, a 13. septembra se konačno vjenčao sa svojom zaručnicom.

Mathilda, koja se rodila u oktobru 1887. godine, bila je njihovo prvo dijete. Kasnije će im se roditi još petero djece. Posljednja je bila Anna, rođena 1895. godine; ona je bila jedino Freudovo

Freud i Martha Bernays na dan zaruka (1885)

dijete koje će postati psihoanalitičar. Freudova žena Martha bila je zadovoljna što se mogla posvetiti mužu i djeci tokom čitavog njihovog dugog i mirnog bračnog života. Iz pisama saznajemo da je njihov seksualni život rano splasnuo, ali da im je porodični život ostao skladan. Nakon Freudove smrti, Martha je pisala jednoj prijateljici:

Kako mi je teško bez njega! Živjeti dalje bez toliko dobrote i mudrosti pored sebe! Mala mi je utjeha što u pedeset tri godine zajedničkog života nismo razmijenili nijednu grubu riječ i što sam se uvijek trudila da ga, koliko god sam mogla, poštedim teškoća svakidašnjeg života.

Sredinom posljednje decenije 19. stoljeća Freudov život postaje nerazdvojan od razvoja psihoanalize. *Studije o histeriji*, koje je napisao zajedno s Josefom Breuerom, objavljene su 1895. godine. Ako se uzme u obzir Freudov utjecaj na savremenu misao, kao i činjenica da je njegov doprinos psihoanalizi tako veliki da je objavljen u dvadeset četiri knjige, čudno je da je njegov prvi rad iz psihoanalize ugledao svjetlo dana tek kada je imao 39 godina.

Kakav čovjek je u stanju uraditi toliko samo u drugoj polovini života? Za većinu ljudi izuzetnih intelektualnih sposobnosti i ostvarenja karakteristične su crte ličnosti koje psihijatri zovu opsesivnim. To znači da su pedantni, obzirni, tačni, pouzdani, poštteni, i da im je veoma stalo da sve bude čisto, uredno i pod kontrolom. Tek kada te vrline postanu prenaplašene moguće je govoriti o opsesivnoj neurozi, poremećaju koji varira od blage kompulzivnosti, potrebi da se nešto stalno ponavlja, provjerava, do stanja potpune onesposobljenosti, kada bolesnikom vladaju rituali u tolikoj mjeri da mu normalan život postaje nemoguć.

Freud je i sam priznavao da ima opsesivnu ličnost, i jednom je Jungu rekao da bi u slučaju da se razboli od neuroze to zacijelo bila neuroza opsesivnog tipa. Njegova prerana intelektualna

4. Freud s kćerkom Annom u Dolomitima (1913)

zrelost i njegova predanost radu, koja je bila kompulzivna još od djetinjstva, veoma su karakteristične. Svom prijatelju Fliessu pisao je da mu je potrebna 'dominantna strast'. Tvrdio je da ne može zamisliti život bez rada i da smatra kako kreativna mašta i rad idu zajedno. Bio je izuzetno produktivan u pisanju. Najviše je pisao nedjeljom ili kasno noću nakon napornog dana u kojem bi osam ili devet sati posvetio psihoanalitičkom radu s pacijentima. Ljeti je odlazio na duge odmore, na kojima je mnogo šetao, ali tokom radne sedmice gotovo da sebi nije ostavljao vremena za odmor.

Kao i većina ljudi tog sklopa ličnosti, Freud je bio izuzetno uredan u odijevanju i u izgledu općenito. Takav je bio i onda kad mu je oskudica smetala da bude takav. U jednom pismu Wilhelmu Fliessu kaže da svakog dana odlazi kod brijača. Imao je sve dragocjene osobine karakteristične za ljude njegova tipa: bio je obziran, vladao je svojim postupcima, bio je pošten i strastveni tragač za istinom. Sam Freud je ljude opsesivne ličnosti opisivao kao 'posebno *uredne, štedljive i tvrdoglave*' (CD, IX, 169). Zacijelo je i sam bio uredan i tvrdoglav, a u mladosti je vjerovatno bio i štedljiv jer je bio veoma siromašan i prinuđen da se oslanja na novčanu pomoć prijatelja kao što je Josef Breuer. Bio je jednostavnog ukusa, a Ernest Jones piše kako nikada nije imao više od tri odijela, tri para cipela i tri kompleta donjeg rublja. U kasnijem dobu nije želio nikome dugovati novac. Mada je skupo naplaćivao profesionalne usluge onima koji su to sebi mogli priuštiti, izdašno je novčano pomagao ljudima u oskudici, među kojima su bili pojedini pacijenti, njegovi rođaci i siromašni studenti.

Freud je i sam patio od nekih oblika nervne napetosti koji se kod opsesivnih ličnosti uvijek pojavljuju zajedno s vrlinama. Bio je sujevjeran kada su bili u pitanju brojevi. U pismu Jungu napisanom 16. aprila 1909. kaže da je dugo vjerovao da će umrijeti u svojoj 61. ili 62. godini. Godine 1904. išao je s bratom na odmor u Grčku. Poslije je napisao da je bilo 'stvarno jezivo'

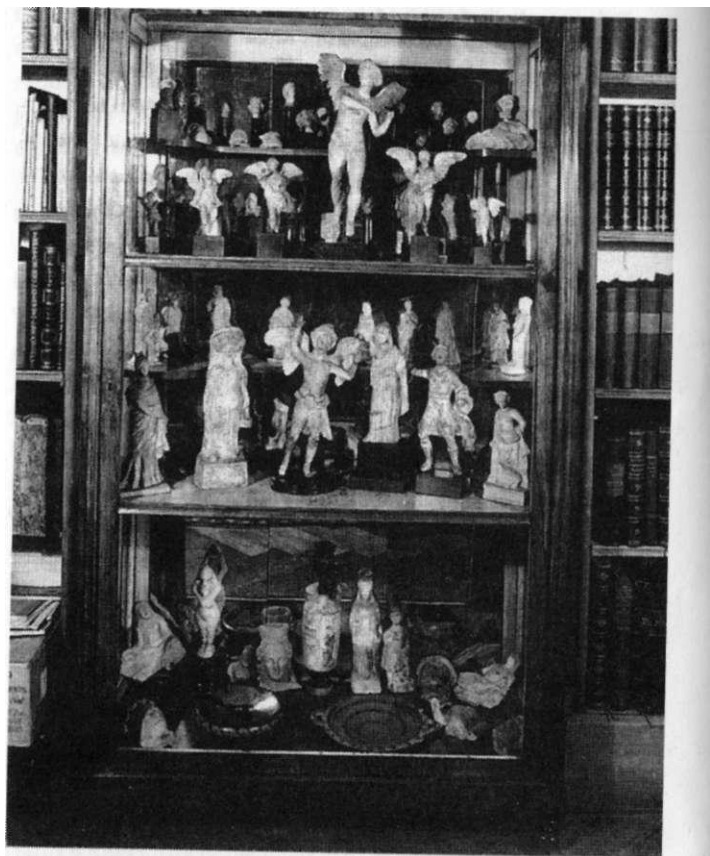
koliko se često broj 61 ili 60 pojavljivao u vezi s brojevima 1 i 2. Njegova soba u hotelu u Atini imala je broj 31, to jest pola od 62. U istom pismu kaže da se opsesija brojevima kod njega prvi put javila 1899. godine:

Tada su se desila dva događaja. Kao prvo, pisao sam 'Tumačenje snova' (koje je objavljeno kasnije, 1900. godine), a kao drugo dobio sam novi telefonski broj koji i danas imam: 14362. Lako je uočiti šta je zajedničko tim događajima. Godine 1899., kada sam pisao 'Tumačenje snova', imao sam 43 godine. Bilo je moguće pretpostaviti da ostale brojke označavaju kraj mog života, dakle 61 ili 62.

(Prepiska Freud - Jung, 219)

Takvo sujevrje, često udruženo s kompulzivnim ritualima i zaokupljenošću smrću, često se sreće kod opsesivnih neurotičara. Ernest Jones je skrenuo pažnju na činjenicu da je Freud, kao i mnogi drugi kreativni genijalni ljudi, oscilirao na čudan način između skepse i lakovjernosti, lako nije vjerovao u 'spiritizam' i spiritističke medije koji su krajem 19. stoljeća privlačili mnoge naučnike, Freud je zadržao iracionalno uvjerenje u postojanje okultnog značenja brojeva i više nego labavo uvjerenje u telepatiju.

Freud je imao još neke opsesivne navike i osobine. Između ostalog strastveno je pušio cigare. Čak i u periodu od 1893. do 1896., kada ga je povremeno mučila srčana aritmija koja je mogla biti djelomično izazvana pušenjem, nije se mogao duže oduprijeti toj navici. U 67. godini dobio je rak na nepcu, koji mu se vraćao do kraja života i zbog kojeg se morao operirati više od trideset puta. Iako je znao da pušenje iritira nepce i izaziva povratak bolesti, nije bio kadar da ga ostavi. Opsesivne ličnosti obično kontroliraju svoje ponašanje do te mjere da izgledaju inhibirane i sputane. I Freud je bio takav. Ali pušenje je bilo Freudova Ahilova peta, kompulzivni element njegova ponašanja kojim nije bio u stanju ovladati.

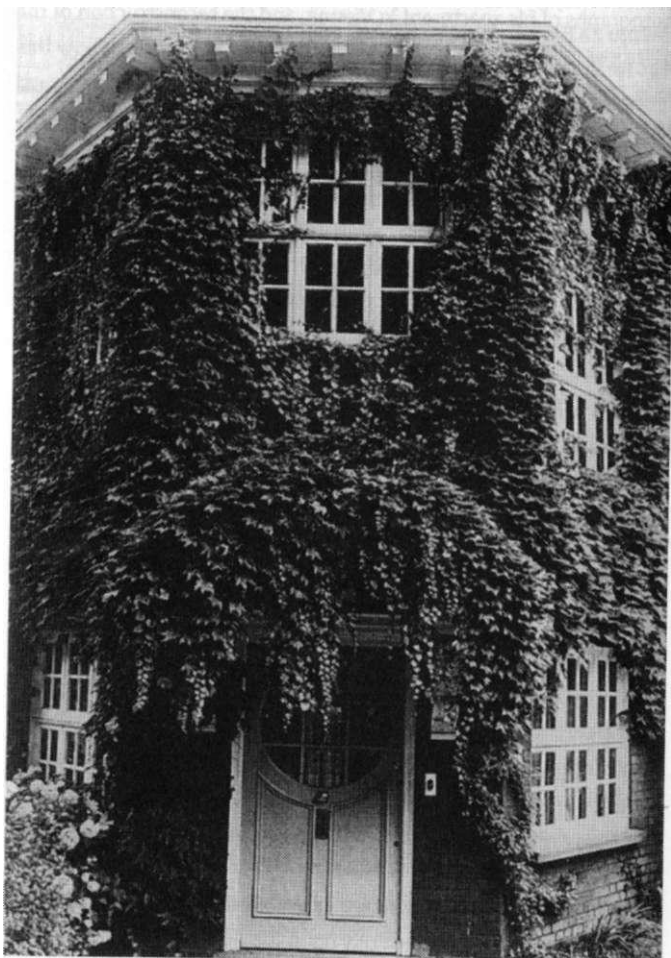

5. Dio Freudove zbirke antičkih statueta

Veoma je osobita i njegova kolekcionarska strast. Bio je strastveni ljubitelj antikviteta. Tu strast je stekao učeći klasične jezike i čitajući klasičnu književnost, njegujući romantičnu čežnju za Rimom te zahvaljujući zanimanju za drevne epohe ljudske historije. Fotografije iz njegova stana u Beču, i rekonstrukcija radne sobe toga stana u njegovom domu u londonskom naselju Hampstead (u ulici Maresfield Gardens br. 20), gdje je danas Freudov muzej, prikazuju njegovu /hirk/ antičkih statueti. Police i pisači sto su pretrpani tim i. ituetama do to mjere da se nijedna ne može doživjeti kao poseban estetski predmet. Takva postavka ne ukazuje na poznavao/oca umjetnosti već na opsesivnog kolekcionara kojeg više zanima gomilanje predmeta nego ljepota. Freud je i sam bio svjestan da je njegovo interesiranje za takve predmete, kao i interesiranje za kiparstvo, zavisilo od historijskih asocijacija određenih predmeta i njihovo emotivno i intelektualno značenje, a ne za njihovu estetsku formu. To iskreno i priznaje U ogledu 'Michelangelov Mojsije', u kojem se također uočava koliko je pažnju posvećivao detaljima, što većina istraživača neće ni opaziti. Ta usredotočenost na detalje vidi se i u Freudovim kliničkim tumačenjima simptoma i snova njegovih pacijenata, kao i u drugoj psihološkoj građi vezanoj za njih.

Freud je volio književnost i živo se zanimao za nju. Sam je pisao izvrsnim stilom, koji je uočen još dok je bio đak. Godine 1930. postao je četvrti dobitnik Goetheove nagrade za književnost, koju mu je dodijelio grad Frankfurt. U Freudovim sabranim djelima Goethe i Shakespeare se spominju češće nego bilo koji psihijatar. U muzici je volio samo operu, žanr koji se najviše dopada nemuzikalnim ljudima. Jedan njegov nećak je rekao da je Freud mrzio muziku.

Freudova inhibiranost i samokontrola nalaze izraza i u njegovoj autobiografiji, u kojoj se gotovo sasvim usredotočio na razvoj psihoanalize i gdje gotovo ništa ne govori o ličnom životu. Još početkom 1885. godine piše svojoj zaručnici da je uništio

6. Ulazna vrata u kuću u kojoj je Freud proveo posljednji dio života. Kuća se nalazi u Londonu u ulici Maresfield Gardens 20. Danas je to Freudov muzej.

bilješke, pisma i rukopise iz prethodnih četrnaest godina, vidovito dodajući da svojim budućim biografima ne želi olakšavati posao.

Freud, čovjek koji je čitav život ispitivao najdublje tajne koje ljudi nastoje sakriti od samih sebe kao i od drugih, jako se ustezao da otkriva vlastite tajne.

U svom kliničkom radu Freud je bio ljubazan i tolerantan, kakvi psihoanalitičari i trebaju biti. Međutim, njegova ljubaznost nije se temeljila na nekoj njegovoj visokoj ocjeni ljudi općenito, na koje je uostalom više gledao s prezirom ili s distance nego sa ljubavlju. U jednom pismu kaže:

U ljudskom rodu kao takvom gotovo da ne vidim ništa 'dobro'.
Iskustvo mi govori da su ljudi uglavnom gadovi.

(*'Psihoanaliza i vjera'*, 61-62)

Jedan pacijent kojeg je analizirao bilježi da je Freud

bio čudno bezličan ... Bio je tako koncentriran na svoje istraživanje da je njegovo 'ja' funkcioniralo samo kao instrument u radu.

Oni koji su mu bili bliski divili su mu se ne samo zato što je bio veoma inteligentan i obrazovan nego i zbog toga što je bio pošten i hrabar. Možda nije imao dovoljno topline u odnosu prema ljudima. U pismu Jungu (2. septembra 1907.) Freud piše:

Uvijek sam osjećao da u mojoj личности, mojim idejama i načinu govora ima nešto što ljudi nalaze čudnim i odbojnim, dok Vama svi otvaraju svoja srca. Ako se zdrav čovjek, poput Vas, smatra histeričnim tipom, onda ja za sebe mogu reći da pripadam 'opsesivnom tipu'. Taj tip čovjeka vegetira u vlastitom svijetu hermetičkim zatvorenom.

(*Prepiska Freud - Jung*, 82)

Freudovo izuzetno poštenje prisiljavalo ga je da tokom čitavog svog dugog života više puta preinačuje i revidira svoje ideje. Čini se, međutim, da se to uvijek dešavalo kao posljedica novih saznanja, a ne kao reakcija na tuđe kritike. Kada bi došao do nekog posebnog zaključka, nije podnosio neslaganja, i ta krutost uzrokovala je da ga mnogi saradnici i sljedbenici napuste. To je svakako žalosna činjenica u historiji psihoanalize. Freud je takva otpadništva smatrao izdajom, a ne intelektualnim neslaganjem. Breuer, prvi Freudov saradnik koji se od njega odvojio, pisao je Forelu:

Freud je čovjek apsolutnih i isključivih formulacija... to je neka psihička potreba koja ga, po mom mišljenju, vodi do pretjeranog uopćavanja.

Breuer je bio u pravu u obje stvari. Kad je u pitanju ljudska slabost, Freud je bio neobično tolerantan. Takav stav, koji je pomogao da se na neuroze, seksualne devijacije i druge oblike emotivne neprilagođenosti gleda na civiliziraniji način, jedan je od Freudovih najznačajnijih doprinosa. Ali u vremenu kada je psihoanaliza počinjala da se razvija Freud nije mogao dopustiti onima koji su mu bliski da osporavaju postavke za koje je smatrao da su temeljna i apsolutna načela nove nauke o psihi koju je on stvorio. To je dovelo do raskida ne samo s Breuerom i Fliessom nego i s Adlerom, Stekelom, Jungom, Rankom i još nekim psihoanalitičarima.

Breuerova opaska o Freudovim 'pretjeranom uopćavanju' također je osnovana. Freud je bio smion i originalan mislilac, ali priroda i dugotrajnost psihoanalitičkog postupka koji je izumio nužno su značili da je zaključke o ljudskoj prirodi zasnivao na veoma malom broju uzoraka. Freudovi pacijenti su uglavnom potjecali iz više ili više srednje klase. Pored toga, poremećaj kojim se psihoanaliza u početku isključivo bavila bila je teška konverzna histerija kod žena, koja se danas veoma rijetko susreće.

Pretjerano uopćavanje je iskušenje svim originalnim misliocima koji su obično sujetni i zato precjenjuju vlastite ideje.

Moguće je i da novatorske i nepopularne ideje nikada ne bi naišle na odziv da njihovi začetnici nisu bili posve uvjereni da su u pravu. Ne samo da je Freud bio siguran da je otkrio nove istine o ljudima nego je i pisao uvjerljivo nastojeći da odgovori na sve eventualne kritike koje bi mu čitatelji mogli uputiti; takvim pristupom ih je Freud svjesno 'razoružavao'. Očekivao je protivljenje i nevjericu, a često je i nalazio na njih. Ali njegovo spisateljsko umijeće i potpuna uvjerenost u ispravnost vlastitih stavova na kraju su učinili psihoanalizu silom s kojom se mora računati u cijelom zapadnom svijetu.

Postoji još jedan razlog za pretjerano uopćavanje koji nije rezultat precjenjivanja novih ideja, već želje ili potrebe veoma izražene kod mislilaca sa opsesivnom ličnošću. Budući da zbog svoje psihologije imaju potrebu za redom i kontrolom emocija i ponašanja, oni su skloni da traže njima privlačne obuhvatne misaone sisteme, koji obećavaju gotovo cjelovita objašnjenja ljudskog života i koji zato pružaju nadu da će pojedinac uz pomoć novih saznanja biti u stanju da ovlada kako vlastitom prirodom i tako i vanjskom stvarnošću. Neki od najvećih filozofa, među kojima su bili Kant i Wittgenstein, bili su ljudi upravo takvog tipa - stvarali su vlastite sisteme, bili su nepristupačni za ideje drugih ljudi, a djela drugih filozofa često nisu mogli čitati uz zadovoljstvo ili korist koju bi im ona eventualno donijela.

Freud se smatrao naučnikom i nije bio filozof u pravom smislu te riječi, niti ga je filozofija posebno zanimala iako je kao mladić preveo jednu knjigu Johna Stuarta Milla. Po nečemu je ipak ličio na neke filozofe budući da je izgradio čitav jedan sistem. Psihoanaliza je veoma rano izašla iz ograničenog okvira ordinacije i zašla u antropologiju, sociologiju, religiju, književnost, umjetnost i u sferu nadnaravnog. Postala je ako

ne filozofski sistem, onda bar poseban *Weltanschauung*. Taj izuzetni iskorak jedne metode liječenja neurotičara u novi način promatranja ljudske prirode ima porijeklo u psihološkim potrebama njenog osnivača.

Budući da je religiju odbacivao kao iluziju, Freudu je ipak bio potreban neki sistematski pristup pomoću kojeg bi svijet shvatio na suvisao način, lako je sistem koji je izumio zvao naukom, psihoanaliza nije, niti je ikada mogla biti, nauka u onom smislu u kojem su to fizika ili hernija. Naime, njene hipoteze su retrospektivne i pomoću njih se ne može predviđati, a većina njih se i ne može definitivno dokazati. Freudov deterministički stav i ustrajavanje na tome da je psihoanaliza nauka diskreditirali su njegova otkrića u očima filozofa kakav je bio Popper i naučnika kao stoje bio Medawar. Oni zbog toga nisu uočili značaj psihoanalize kao hermeneutičkog sistema i načina promatranja ljudske prirode. U kratkoj knjizi kao što je naša ne možemo dati prikaz svega što je Freud napisao. Na narednim stranicama ćemo pokušati da u svjetlu današnjih znanja procijenimo značaj njegovih važnijih teorija.

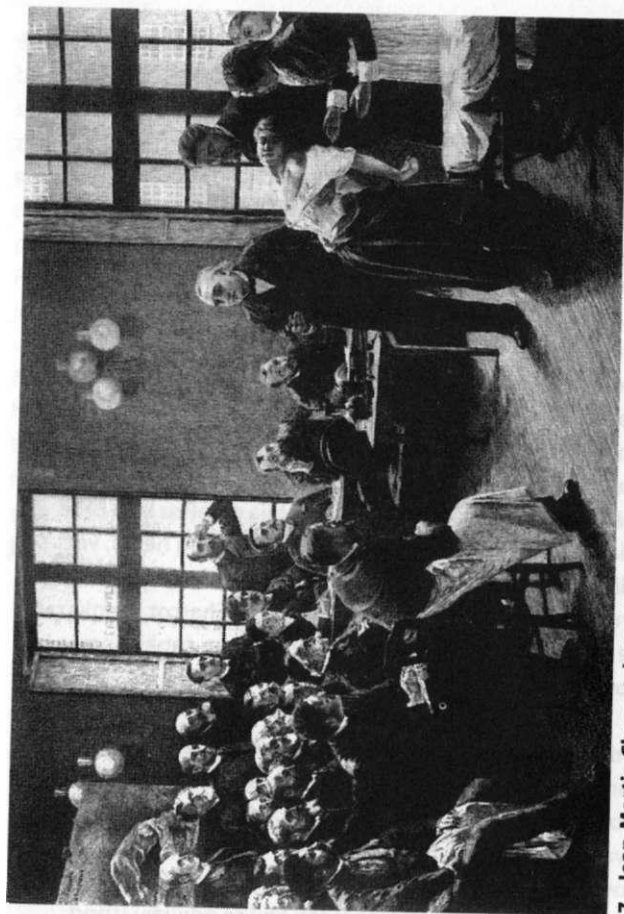
Drugo poglavlje

O d t r a u m e d o f a n t a z i j e

I reudov kratki boravak u Parizu u zimu 1885/1886. ostavio je dubok trag na njegovu misao. Francuski ljekar Jean-Martin Charcot je već nekoliko godina istraživao hipnozu s ciljem da otkrije dijagnostičku tehniku kojom bi se mogla ustanoviti razlika između paralize prouzrokovane organskom bolešću centralnog nervnog sistema i paralize histeričnog odnosno neurotskog' porijekla. Charcot je Freudu dokazao da *predodžbe*, mada se ne mogu opisati, ipak mogu biti uzročnici neuroze. Kad neko dobije histeričnu paralizu, oblik koji ona poprima nije uvjetovan anatomijom već pogrešnom *predodžbom* pacijenta o svojoj anatomiji. On ne dobija paralizu koja bi se mogla objasniti ozljedom određenog perifernog nerva, već paralizu nekog uda koja odgovara njegovoj predodžbi o tome gdje mu se noga ili ruka počinje i završava. Charcot je pokazao da se takve paralize mogu liječiti hipnotičkom sugestijom, a i ponovno vještački izazivati.

Freud je od Charcota naučio još nešto: ako se želi objasniti histerija, pažnju treba posvetiti psihologiji a ne neurologiji. Pošto se pacijenti koji su se budili iz stanja sličnog transu izazvanom hipnozom nisu mogli sjetiti onoga što im je bilo nagoviješteno dok su bili pod hipnozom, hipnotički opiti su Freudu pokazali da mentalni procesi koji se odvijaju ispod praga svijesti u velikoj mjeri utječu na čovjekovo ponašanje.

Freud je zato primjenjivao hipnozu u liječenju neurotičnih pacijenata i tu metodu koristio je sve do 1896. Ali on hipnozu

7. Jean-Martin Charcot demonstrira simptome histerije na hipnotiziranoj pacijentici (1887). Gravira A. Lurata po slici Andréa Brouilleta.

8. Freud kao mladić (oko 1885)

nije koristio samo kao sredstvo da pacijentima prenese misli o dobrom zdravlju. Drugi i mnogo važniji aspekt korištenja hipnoze potječe od zapažanja Josefa Breuera, Freudova prijatelja i kolege. Dok je hipnozom liječio svoju čuvenu pacijenticu 'Annu O.' (Berthu Pappen heim), Breuer je otkrio da postoje simptomi histerije koji mogu nestati ako se pacijentica sjeti trenutka kada se simptom prvi put javio i ako može ponovno doživjeti emociju koja ga je pratila. Tu metodu liječenja Breuer je nazvao 'katarzom'. Hipnoza se dakle počela koristiti kao metoda koja pacijentu omogućuje da se sjeti zaboravljenog početka pojedinih simptoma. Hipnoza se nije koristila kao direktni napad na simptom pomoću sugestije, već je postala metoda istraživanja.

Freud i Breuer su se ponadali da bi se ovim mukotrpnim iako u suštini jednostavnim postupkom mogli ukloniti svi neurotski simptomi. U prvom zajedničkom članku *Studije o histeriji* pisali su

Otkrili smo, isprva na naše veliko iznenađenje, da ***svaki individualni histerični simptom nestaje neposredno i trajno kada kod pacijenta uspijemo probuditi sjećanje na događaj kojim je on izazvan a izazvati i prateći afekt, i kada pacijent taj događaj opiše na najpodrobniji mogući način i riječima iskaže afekt.***

Čuvena je rečenica u kojoj Freud i Breuer tvrde:

Histerici uglavnom pate od reminiscencija.

(CD, 11.6,7)¹

Te reminiscencije su veoma osobite. Kao prvo, teško ih je prizvati u svijest. Pacijent bi ih se mogao sjetiti samo u stanju hipnoze, ili ako bi mu se, kao stoje Freud kasnije otkrio, autoritativno reklo da su sjećanja tu i da bi se mogla

1 Autor citira Freuda po engleskom standardnom izdanju cjelokupnih psiholoških djela Sigmunda Freuda (*The standard edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*). [Mi ćemo to označavati kao CD (cjelokupna djela) - op. prev.]

obnoviti ako ljekar pritisne rukom pacijentovo čelo. Kao drugo, reminiscencije su uvijek bolne, sadrže nešto sramotno, ili uznemiruju. Iz toga se moglo zaključiti da postoji neki mentalni mehanizam koji neugodna sjećanja teži da odagna iz svijesti i donekle ih učini nepristupačnima. Taj mehanizam Freud je nazvao *potiskivanjem*. Potiskivanje, prvi 'odbrambeni mehanizam', postalo je temelj psihoanalitičke teorije o neurozama. Freud je već ranije bio istakao da unutar psihe postoji *konflikt*; konflikt između neke emocije (afekta) koja teži da postane svjesna i da se isprazni, i drugog dijela psihe koji odbija da prihvati postojanje njemu odbojne emocije, ili da se suoči s njom.

Freud je zaključio da negirani i potisnuti afekt, budući da ne može naći direktan izraz i isprazniti se, dovodi do neurotskih simptoma. Za to mentalno stanje Freud je rekao da nalikuje na 'potkožni čir' ili apsces koji, pošto ne uspijeva izbiti na površinu, ne može isprazniti toksičnu tvar koju sadrži. Takav se 'hirurški' pogled na neurozu Freudu kao medicinaru zacijelo dopao. Smatrao je da bi se negirani afekt koji izaziva neurotske simptome mogao odstraniti kao strano tijelo, uljez, kao nešto što nije dio pacijentove ličnosti kao cjeline.

Kada je u pitanju histerija, Freud je tvrdio da se afekt pretvara u fizički simptom; otuda i pojam 'konverzne histerije'. U mnogim slučajevima fizički simptom u simboličkom vidu izražava pacijentova osjećanja. Tako bi se naprimjer stezanje grla moglo tumačiti kao izraz nesposobnosti da se 'proguta' neka uvreda; bol u predjelu srca mogao bi značiti da je pacijentovo srce u metaforičkom smislu slomljeno ili ranjeno. U drugim vrstama neuroze, razni neurotski simptomi, kao što su opsesije i fobije, potječu iz potisnutog afekta koji nastoji pronaći indirektan izraz.

U prvo vrijeme Freud je smatrao da je potisnuti afekt uvijek povezan s nekom traumom, odnosno s nekim neugodnim događajem koji bi pacijent najradije zaboravio. Takav stav se i

danas smatra valjanim u slučaju tzv. 'posttraumatskog stresnog poremećaja', kod kojeg neurotski simptomi nastaju jer je osoba za dlaku izbjegla smrt, doživjela neku nesreću, ili imala neko strašno iskustvo, naprimjer bila izložena torturi. Omogućavanje takvom pacijentu da povrati sjećanje na to iskustvo, da kroz njega prođe detaljno, da isprazni ili 'abreagira' emocije straha i užasa koje su ga prvobitno pratile doista ima korisne učinke, a što su mnogo puta dokazali oni koji se bave ratnim neurozama i liječe ih.

Shvaćanje potisnutog afekta Freud je kasnije proširio i u njega uključio nagonske porive koji traže da se isprazne. A do toga može doći ili vanjskim poticanjem ili spontano. Jedan od ranih primjera takvog poremećaja je slučaj jedne djevojke koja nije mogla izaći iz svoje sobe niti primati posjetioce a da više puta ne ode da urinira. Freud je utvrdio da se simptom prvi put pojavio kada je djevojka bila u pozorištu i kada ju je veoma privukao neki muškarac, pri čemu je osjetila genitalne podražaje koji su stvorili potrebu da urinira. Zbog toga je morala napustiti predstavu. Od tada se plašila da se taj osjećaj ne ponovi, tako da se strah od erotskih poriva prometnuo u strah da neće moći kontrolirati mokrenje. Može se pretpostaviti, podsjećanje na nastanak simptoma zajedno sa priznavanjem i prihvaćanjem vlastite seksualnosti pomogli su da se djevojka izliječi.

U to vrijeme Freud je također ukazao da postoji posebna vrsta neuroza koje su izravno izazvane nezadovoljavajućim ili nepotpunim pražnjenjem seksualnih poriva. Takvo nepotpuno pražnjenje izazivaju masturbacija ili *coitus interruptus*, ili naprosto seksualna apstinencija. Freud je takva stanja nazvao 'aktualnim neurozama' (po njemačkom *aktuelle* = 'koji se trenutno događa'). Takvi poremećaji se, smatrao je, mogu izliječiti normalnom seksualnom aktivnošću.

Čak i u toj početnoj fazi u razvoju psihoanalize moguće je uočiti neke ideje koje će Freudu ostati važne čitavog života. Prva je

da, izuzev u slučaju 'aktualne neuroze', ranije emocije uzrokuju kasnije probleme; druga je da su takve emocije uvijek sramotne, bolne ili strašne, i da ih onaj koji im je podlegao odbija ili potiskuje. Freud je uvijek kao glavno načelo mentalnog života smatrao potrebu organizma da dosegne stanje spokoja oslobađanjem od svih napetosti (što je kasnije prozvano načelom nirvane). Po toj temeljnoj pretpostavci sve snažne emocije sadrže nešto negativno. One se smatraju poremećajima kojih se žrtve moraju osloboditi, a ne zadovoljstvima kojima treba stremiti. Blaženstvo, po tom freudovskom shvaćanju, dostiže se kad se potrebe zadovolje a strasti istroše. Tu nema ni riječi o 'gladi za poticajima', potrebi ljudi da traže emotivne i intelektualne poticaje kada žive u sivilu u koje iz vanjskog svijeta dolazi nedovoljno svjetla, ili kada su veoma dugo u stanju spokoja da im postaje dosadno.

Freud je uskoro iznio stav da je u mnogim slučajevima histerije trauma koja je naizgled izazvala izbijanje simptoma često bila odveć trivijalna da bi bila pravi uzročnik. U takvim slučajevima, tvrdio je, vidljiva trauma je probudila sjećanja na neku raniju traumu, a kombinacija trenutne s prijašnjom traumom dovela je do nastanka simptoma. U jednom ranom članku sačinjenom na osnovu predavanja koje je održao u Beču 1896. godine, Freud tvrdi da:

nijedan histerični simptom ne može nastati samo iz nekog stvarnog iskustva; u izbijanju simptoma ulogu uvijek ima i sjećanje na ranija iskustva pobuđena u vezi s njim.

(CD, 111.197)

Freud tada iznosi važan i dalekosežan stav. Na osnovu njemu poznatih osamnaest slučajeva histerije tvrdi:

Koji god slučaj i koji god simptom uzmemo kao polazište, na kraju neminovno dolazimo u oblast seksualnog iskustva.

(CD, 111.119)

U istom članku Freud dalje kaže:

Moja teza je, dakle, da u osnovi svakog slučaja histerije leži **je-dan ili više doživljava preranog seksualnog iskustva**, doživljava iz ranog djetinjstva, ali koji se usprkos proteklom vremenu, možda i decenijama, mogu reproducirati psihoanalitičkim radom. Smatram da je to značajno otkriće u neuropatologiji, a koje bih mogao nazvati otkrićem 'izvora Nila' [*caput Nilli*].

Roger Brown, profesor psihologije na Harvardu, skrenuo je pažnju na činjenicu da je to bio Freudov zadnji pokušaj da dade brojke u vezi s etiologijom, ali da čak i tu nije bilo provjeravanja. Usprkos svemu, Freud je i dalje za sebe tvrdio da je naučnik.

Iz Freudovih otkrića slijedi da su seksualne emocije krajnje značajne, te da, ako su potisnute, uzrokuju neurotične simptome, iako je priznao da i druge emocije mogu imati udjela u histeričnim simptomima, naprimjer ozlojeđenost uvredom koja se nije mogla 'progutati' i koja je izazvala stezanje u grlu, seksualnost, a ne agresija, postala je Freudova glavna tema. Njom se i bavio mnogo godina. Rasprostranjeni stav da se psihoanaliza uglavnom bavi seksom najvećim dijelom je opravdan iako se mora priznati i da u njoj ima mnogo više nego što se obično smatra. Freud je seks smatrao posebno prikladnom osom oko koje se psihoanalitička teorija može kretati i nadograđivati. Seks ne samo da izaziva moćne emocije koje se često odbacuju, te dakle potiskuju, nego i premošćuje jaz između psihe i tijela, jer je odgovoran za mnoštvo čisto psiholoških manifestacija kao što su misli, fantazije i snovi, dok je s druge strane, i u svom hormonalnom porijeklu i svom krajnjem izrazu, očito fizička pojava. Freud, ostajući vjeran onom stoje naučio radeći u Brückeovim laboratorijima, i dalje se nadao da će se na koncu pokazati da neuroza ima fizičko porijeklo. To je mislio usprkos činjenici daje sam 1897. godine odustao od pokušaja da neurotske mehanizme dovede u vezu s anatomijom i fiziologijom mozga

(tzv. 'projekt naučne psihologije'). U pismu Jungu od 19. aprila 1908. Freud piše:

U seksualnim procesima uvijek postoji 'organska osnova' bez koje se ljekar teško može snaći kada je u pitanju psiha.

[*Prepiska Freud - Jung*, 140-141)

Freud je sve više bio uvjeren da neurotičara prije svega obilježava izostanak normalnog seksualnog života, kao i daje seksualno zadovoljenje ključ ljudske sreće. Time je želio reći i da je zdrava osoba potpuno sposobna da napetosti uzrokovane seksualnim porivima oslobodi ponovljenim zadovoljavajućim orgazmom, čime obnavlja stanje nirvane u kojem nema napetosti. O stanju nirvane smo već govorili.

Freud je isprva smatrao da u slučaju hysterije prerano seksualno iskustvo, a koje predstavlja jezgro neuroze u ranom djetinjstvu, jeste zavođenje djeteta od strane odrasle osobe. Često se radi o zavođenju kćeri od strane oca, kao što je bilo u slučaju Katharine, slučaju koji je Freud opisao u *Studijama o hysteriji*, iako je tu u početku njezinog 'oca' nazivao 'ujakom', lako je shvatio da svi koji su kao djeca bili zavedeni nisu kasnije postali neurotičari, Freud je smatrao da je to stoga jer su zadržali *svjestan* pristup traumatskom iskustvu, za razliku od neurotičara koji su ga potisnuli. Freud je zbog sklonosti ka uopćavanju zaključio da su svi njegovi pacijenti u ranom djetinjstvu bili nekom prilikom seksualno zavedeni, zaključak koji su u jednom broju slučajeva njegovi pacijenti bili spremni da potvrde, ali koji im je, kao što je sam uvidio, Freud mogao i sugerirati.

Freud je kasnije napustio teoriju o zavođenju, a za to su postojala tri razloga. Prvi je bio to što, mada do seksualnog zavođenja male djece od strane odraslih osoba nesumnjivo dolazi, Freud ipak nije vjerovao da se to događa tako često, a što je zaključio na osnovu svog sve većeg iskustva u radu s pacijentima. Drugi je bio taj što bi, u slučaju da aktualno

zavođenje uvijek prethodi pojavi histeričnih simptoma, morao zaključiti i da je njegov otac slično postupao. Naime, Freud je kod svoje braće i sestara primijetio neke histerične simptome. Treći razlog je što je u toku samoanalize sve više uviđao važnost seksualnih fantazija. Freud je, naprimjer, priznao da se kao mali dječak erotski uzbudio kada je svoju majku vidio nugu. Zaključio je da mnogi njegovi pacijenti zapravo prepričavaju svoje seksualne fantazije da su zavedeni od jednog od roditelja, a da to nije sjećanje na stvarne događaje.

Bila je to značajna promjena u Freudovu mišljenju. Kao što je sam rekao, to ga je navelo da zaključiti

da neurotski simptomi nisu direktno povezani s aktualnim događajima već s fantazijama kao ispunjenju želja, te da je kada je riječ o neurozi psihička stvarnost značajnija od materijalne.

(CD, XX, 34)

Od tada psihoanaliza više nije pokušaj da se otkrije uzročni niz događaja koji vrhunac nalaze u izbijanju neuroze, već prerasta u istraživanje pacijentovog izmašanog svijeta, posebno stoga jer se on veoma rano očituje u djetinjstvu. Medicinski model neuroze je gotovo sasvim nestao, mada je Freud i dalje vjerovao da se simptomi odnose na 'zauzdavanje' seksualnih napetosti koje nisu ispražnjene kako valja.

Suočiti se s propašću tako tegobno građene pretpostavke je veoma neugodno, a Freudovo napuštanje teorije o zavođenju pozdravljeno je kao dokaz njegova poštenja i beskompromisne privrženosti istini. Jeffrey Masson, priređivač i prevodilac Freudovih pisama Fliessu, doveo je u pitanje Freudovo poštenje u knjizi u kojoj tvrdi da se Freud svojih otkrića u vezi sa seksualnim zavođenjem djece svjesno odrekao da ne bi dalje iritirao psihijatrijske krugove. Ipak, na osnovu onoga što o Freudovom karakteru znamo preko onih što su mu bili bliski Massonove optužbe se mogu odbaciti. S druge strane,

posljednjih godina psihijatri i drugi istraživači su shvatili da do seksualnog zavođenja djece od strane odraslih dolazi daleko češće nego što se dosad smatralo; iako zavođenje nije uvijek praćeno razvojem histeričnih simptoma, kako je Freud isprva pretpostavljao, ono doista često ima žalosne posljedice za daljnje čovjekovo emotivno prilagođavanje.

Sasvim je moguće da su psihoanalitičari potcjenjivali učestalost seksualnog zavođenja, te da su kao fantazije tretirali uspomene svojih pacijenata koje su zapravo bili tačni izvještaji o stvarnim događajima. Nije utvrđeno koliko zaista često dolazi do seksualnog zavođenja djece, ali nema sumnje da su sve veća tolerantnost u javnosti prema govoru o takvim stvarima i omogućavanje djeci da izvan porodice izvijeste o seksualnoj zloupotrebi doprinijeli da se na svjetlo dana iznesu mnogi slučajevi koji su ranije bili obavijeni šutnjom.

Zbog usredotočenja na pacijentov unutarnji svijet fantazija psihoanalitičari su ponekad zanemarivali ne samo pojave seksualnog zavođenja nego i ostale stvarne događaje i okolnosti koje utječu na život ljudi. Kao što ćemo vidjeti, to je jedna od zamjerki koje su 'klasičnoj' psihoanalizi upućivali neki kritičari među kojima i John Bowlby. Unatoč svemu, Freudovo uviđanje važnosti fantazija je kamen međaš u razvoju psihoanalitičke teorije. Freud je shvatio da ono što je podložno potiskivanju nisu obično sjećanja na aktualne traumatske događaje (iako se oni zacijelo mogu pojaviti), već nagoni koji se očituju kao fantazije. Upravo na tome počivaju Freudove teorije dječije seksualnosti i libidinalnog razvoja, a i njegova teorija o snovima.

Treće poglavlje

Ispitivanje prošlosti

Seksualni razvoj u ranom djetinjstvu

Freuda odbacivanje teorije zavođenja nije poljuljalo u uvjerenju da je neuroza vezana za poremećaje seksualne funkcije, niti u stavu da ona nastaje u ranom djetinjstvu. Freud ubrzo prestaje da promatra i istražuje traumatične događaje i okreće se proučavanju seksualnog i emotivnog razvoja djece. Iznosi stav da neuroza u kasnijem razdoblju nastupa zato što je seksualni razvoj u djetinjstvu donekle zaostao na nekom nezrelom stadiju. Ili, kao što sam kaže:

Postupno uviđam da je seksualnost neurotičara ostala u infantilnom stadiju ili da je u njega vraćena.

(CD, VII. 172)

Sukladno vlastitom zahtjevu da se psihološki procesi, kad god je to moguće, iskažu u kategorijama njihove 'nužne organske osnove', Freud je faze seksualnog razvoja u ranom djetinjstvu povezao s dijelovima tijela, a ne s opažanjem, misaonošću, učenjem i ljubavlju. U prvoj godini života dijete se fizički zadovoljava prvenstveno preko usta; to je 'oralni' stadij. Negdje u trećoj godini prevagu odnosi analna oblast. Nakon toga dolazi 'falusna' faza, u kojoj penis kod dječaka i klitoris kod djevojčica postaju središte libidinalnog zaposjedanja i masturbacijske aktivnosti; dijete međutim još uvijek nije sposobno za genitalni

dodir s drugom osobom. Konačni 'genitalni' stadij kada jedinka postaje kadra za sasvim zadovoljavajuće seksualne odnose s osobama suprotnog spola dostiže se tek nakon puberteta. Čak i kod osoba koje su postale veoma zrele po karakteru uvijek je moguće uočiti tragove ranijih faza libidinalnog razvoja.

Freud je u prvobitnom prikazu dječijeg seksualnog razvoja naglasak stavio na *autoerotizam*, to jest na promjene koje se zbivaju u djetetovu tijelu, a ne u odnosima koje ono ima s vanjskim svijetom. Smatrao je da je dijete u oralnom stadiju privremeno vezano za majčine grudi, ali da se taj oralni djelomični nagon povlači i da dijete zadovoljenje počinje nalaziti u aktivnostima kao što su sisanje palca i žvakanje, lako i dalje smatrajući da je trauma uzrok poremećaja, Freud je djetetov razvoj prikazivao kao unutarnji proces veoma nježno povezan s interakcijom s majkom ili drugim skrbnicima. Tek potkraj života Freud počinje shvaćati sav značaj koji za dijete ima odnos s majkom. Prethodno je majku smatrao uglavnom agentom koji odgovara na dječije potrebe ublažujući mu nagomilane napetosti kojih se malo dijete plaši. Majku nije smatrao osobom s kojom dijete emotivno stoji u interakciji i osobom koja, osim što olakšava napetost, daje i poticaje i prilike za učenje.

Freud je dječiju seksualnost opisivao kao 'polimorfno perverznu', to jest kao difuzno sastavljenu od djelomičnih nagona koji su isprva odvojene težnje, ali se u kasnijem stadiju stapaju i stvaraju seksualni nagon odraslog čovjeka. U te djelomične nagone spadaju sadistički i mazohistički porivi, homoseksualna interesiranja, egzibicionističke, voajerističke i fetišističke sklonosti. Tragovi svih tih djelomičnih nagona mogu se uočiti i kod normalnih osoba, ali su kod neurotičara posebno naglašeni. Freud je sada počeo isticati da su neurotični simptomi posljedica potiskivanja *perverznih* seksualnih poriva iz najranijeg djetinjstva. Zbog tog ranog potiskivanja neurotičareva seksualnost ostaje nedovoljno razvijena. Kada se

neki djelomični nagon preuveliča, ali ne bude potisnut, osoba postaje seksualni pervertit. Ona svoje perverzne sklonosti ispoljava u stvarnom životu. Po takvom gledanju, i neurotičari i pervertiti su fiksirani na ranije stadije seksualnog razvoja, ali se različito odnose prema toj fiksaciji. Takvo zapažanje je Freuda navelo da kaže dobro poznati stav kako su

'neuroze, na izvjestan način, negativ perverzije'

(CD, VII. 165).

Iako su se krajem 19. stoljeća mnogi istraživači zanimali za hirovitosti koje prate ljudsku seksualnost, Freud je zapravo najviše uvjerio i ljekare i široku publiku da su seksualne perverzije ustvari poremećaji psihoseksualnog razvoja, a ne 'nasljedne mane' ili manifestacije 'degeneracije'. Posebno je isticao da su i muškarci i žene djelomično biseksualni.

Kod nekih ljudi tragovi ranih stadija libidinalnog razvoja tako su uporni da se uvriježilo govoriti o 'oralnom' i 'analnom' karakteru. Oralne karakterne osobine mnogo je proučavao Freudov učenik Karl Abraham. Sam Freud, kao što bi se i moglo očekivati od ličnosti koju smo ocrtali u prvom poglavlju knjige, prvenstveno se bavio istraživanjem analnih karakternih osobina. S druge strane, istraživanjem falusnih karakternih osobina niko se nije podrobnije bavio. Rycroft, u svom rječniku psihoanalize, za osobu falusnog karaktera kaže da:

seksualno ponašanje doživljava kao iskazivanje potentnosti, za razliku od osobe genitalnog karaktera koja seksualno ponašanje doživljava kao sudjelovanje u odnosu.

Kad su u pitanju opisane oralne karakteristike, najčešće su spojene pasivnost, zavisnost i sumnja u vlastitu sposobnost. Te osobine se obično nalaze združene kod osoba sklonih povremenoj depresiji. Neki ljudi s tim osobinama imaju 'oralne' navike kao što su sisanje palca, sklonost da jedu više nego što

im je potrebno i da previše uživaju u alkoholu i duhanu. To su obrasci ponašanja koje psihoanalitičari smatraju nadoknadom izvornog osjećaja lišenosti majčinih grudi. Kada se radi o seksualnim pervertitima, davanje prednosti *cunnilingusu* i *fellatiu*, kako se te prakse nazivaju, ili čak ljubljenju, a na račun snošaja, smatra se dokazom istrajne oralne psihopatologije. Ipak, dokazi da je aktualna lišenost povezana s potonjim razvojem oralnog ponašanja ili karaktera nisu uvjerljivi. Oralne sklonosti određene osobe je zato najbolje smatrati korisnim kliničkim zapažanjem, a ne nečim što ima specifičan uzrok.

Isto važi za 'analni' karakter. Pretjerana urednost i sklonost ka čistoći smatra se 'reakcijskom tvorbom' protiv izražene sklonosti za neurednost i prljavštinu povezanu s defekacijom. Tvrdoglavost se tumači kao da proizlazi iz pobune protiv insistiranja roditelja da se samo u posebnim okolnostima 'može ići van'. Štedljivost se povezuje s djetetovom željom da uživa zadržavajući fekalije što duže može. Naime, Freud je na osnovu mitova, bajki i narodskog jezika zaključio da se novac i fekalije često vezuju u frazama kao što su 'prijava zarada' i 'stegnuta zadnjica'. Kod pervertita, više nego kod neurotičara, jasno se uočava preokupacija defeciranjem i analnim otvorom. Tako je, naprimjer, i u djelu markiza de Sadea *Sto dvadeset dana Sodome* (*Les 120 Journees de Sodome*).

U istraživanjima s ciljem da se otkrije jesu li opsesivna neuroza i 'analne' karakterne crte posljedica strogih ili neuobičajenih metoda vježbanja djeteta da odlazi na zahod nije pronađena nikakva stroga uzročna veza. Ali osobine o kojima Freud govori kao o povezanim zaista se veoma često uočavaju zajedno, lako Freudovo uzročno objašnjenje nema dovoljnu potporu, njegova klinička zapažanja i opisi su tačni.

Edipov kompleks

Sada ćemo se pozabaviti zamršenim pitanjima Edipova kompleksa, dječije amnezije i perioda latencije za koji se smatra da dolazi nakon Edipovog stadija. Freud je shvaćanje Edipovog kompleksa izgradio na osnovu samoanalize. U pismu Fliessu od 15. oktobra 1897. godine on piše:

Samoanaliza mi je sada najvažnija i obećava da će mi mnogo donijeti ako je privedem kraju. ... Ona ipak nipošto nije lahka. Biti posve iskren prema sebi dobra je vježba. Sinula mi je veoma značajna ideja. Uočio sam da sam bio zaljubljen u majku i bio ljubomoran na oca. Smatram da se to dešava svojoj djeci u ranom razdoblju, iako onoj histeričnoj ne tako rano. Dakle, jasna je velika snaga koju ima **Oedipus Rex bez** obzira na sve primjedbe koje bi protiv sudbinskih predodređenja mogao istaći razum. Shvatljivo je zašto 'drama sudbine' obavezno ima žalostan kraj.

{Prepiska Freud - Fliess, 271-272}

Freud je pretpostavio da se dječak kada dođe u falusni stadij razvoja, negdje sa četiri ili pet godina, seksualno zainteresira za majku. Želi biti njezin isključivi vlasnik, a prema ocu počinje gajiti neprijateljstvo. Ipak, to neprijateljstvo stvara strah da će se otac osvetiti, to jest da će ga najvjerovatnije kastrirati. 'Kompleks kastracije' kod dječaka biva aktiviran dijelom prijetnjama odraslih ljudi koji su ga vidjeli da masturbira, a dijelom njegovom pretpostavkom da su djevojčice, pošto nemaju penis, sigurno kastrirane. Suočen sa užasnom prijetnjom po najdragocjeniji dio svoga tijela, dječak nesvjesno gubi nadu da će se spolno sjediniti s majkom, poistovjećuje se sa svojim potencijalno agresivnim ocem, te se konačno okreće drugim ženskim osobama da kod njih potraži seksualno zadovoljenje.

Ženski pandan Edipovu kompleksu Freud nije tako jasno razradio jer su mu žene čitavog života ostale zagonetka.

Međutim, smatrao je da mala djevojčica također u početku voli majku. Ali kad otkrije da nema penis, i zaključi da je inferiorno biće, ona se obično razočara majkom, koju počinje optuživati za to što jeste. To je usmjerava ka ocu kao objektu ljubavi, te počinje da fantazira da će je on oploditi. Za dijete koje će se roditi, smatrao je Freud, djevojčica misli da će nadoknaditi neposjedovanje penisa, pa je ono u tom smislu nadomjestak za organ što joj nedostaje. Ovaj se stadij emotivnog razvoja završava kada djevojčica sve druge muškarce počinje promatrati kao potencijalne oploditelje koji će joj omogućiti da ima bebu i tako savlada dugotrajan osjećaj da je niže ljudsko biće.

Iskazano u tako ogoljenom vidu, Freudovo shvaćanje Edipovog kompleksa - kao glavnog emotivnog stadija kroz koji da bi ostvarilo stabilnost odrasle osobe i doseglo sreću treba proći svako ljudsko biće - doista zvuči veoma grubo. Već smo rekli da je Freud bio sklon da psihološko i emotivno svodi na fizičko. Tvrdnja da se svi mali dječaci plaše da će ih očevi kastrirati zvuči smiješno u doslovnom smislu. Ali ako se to iskaže na drugi način, te tvrdi da mali dječaci žarko žele ustanoviti svoj identitet kao muškarci, da osjećaju suparništvo s očevima, te da se lahko osjete poniženima ili ugroženima ako im se upućuju prezirne primjedbe o njihovoj tjelesnoj visini, slabosti, nesposobnosti i nedostatku iskustva, onda bi se mnogi složili s takvim shvaćanjem.

Uostalom, i dječaci i odrasli muškarci doista osjećaju da su im genitalije posebno ranjiv dio tijela. Freudova tvrdnja da je strah od kastracije veći kod muškaraca, za razliku od žena kod kojih je veći strah od gubitka ljubavi, potvrđena je istraživanjem. Žene se plaše penetracije, ali pošto su im spolni organi manje izloženi manje se plaše njihove povrede. Muški spolni organi nisu samo nezaštićeni, već su krajnje osjetljivi na bol. To je odvajkada bilo poznato raznim mučiteljima. Istraživanja među djecom podvrgnutom pedijatrijskom liječenju otkrila su da velika

većina njih smatra da su djevojčice imale penis, ali da su nekako ostale bez njega. Strah od kastracije očituje se u svakodnevnom (lovoru. Oni koji poznaju psihoanalitički žargon često na to asociraju. Tako čovjek može reći da se 'osjeća kastriranim' ako iz nekog razloga ne može voziti auto ili obavljati posao. Freudovi uporni pokušaji da metaforično ukinu u korist doslovnog dovelo je da se ono što je zaista želio reći rijetko kad dobro razumije.

Slično se može reći i za pojam 'zavisti zbog penisa'. U Freudovo doba dominacija muškaraca je bila veća nego danas. Budući da muškarci imaju najviše moći, mnoge žene se osjećaju inferiornim, potcijenjenim, prezrenim ili slabim bićima. Rađanje djece je način na koji mogu osjetiti da su jednake ili nadmoćne nad muškarcima. Ako Freudovu misao izrazimo u psihološkim, a ne anatomskim kategorijama, malo je onih koji se s tim neće složiti. Carl Gustav Jung je navodno rekao: 'Konačno, penis je samo falusni simbol.'

Izlažući svoja razmišljanja o seksualnosti male djece i Edipovu kompleksu, Freud je iznio i shvaćanje da je dijete 'otac' muškarca, i u emotivnom i seksualnom smislu, kao i na druge načine. Freud je o tome pisao prije zoologa koji su vršili opite na čovjekolikim majmunima i koji su dokazali da produžena izolacija u ranom djetinjstvu životinji u zrelom dobu može onemogućiti parenje kao i stvaranje normalnih odnosa u svojoj grupi. Danas se smatra da djetetov prisni odnos s oba roditelja, uključujući i fizičku bliskost, utječe na njegovu kasniju sposobnost da u toku razvoja uspostavlja tople, srdačne odnose s vršnjacima. Takva pretpostavka u velikoj mjeri potječe od Freuda, bez obzira što se možda ne slažemo sa svime što je napisao na temu djetinjstva.

Freud je smatrao da Edipov kompleks postoji kod svih ljudi. Na to bi se međutim mogla staviti primjedba da je to u prvom redu zapadnjačko shvaćanje koje se odnosi na malu, 'nukleusnu'

porodicu. Jer pitanje je da li djeca odgojena u porodicama s mnogo članova, u kojima postoji i poligamija, imaju osjećaje ljubomore, posesivnosti i straha koje je Freud uočavao kod svojih pacijenata. Nismo sigurni. Anegdotski dokazi navode na suprotan zaključak. Jedan nigerijski psihoanalitičar mi je rekao da mu je, dok je bio na didaktičkoj analizi, trebalo više od godinu dana da svom analitičaru objasni potpuno drugačiju emotivnu atmosferu koja vlada u porodici u kojoj otac ima nekoliko žena.

Već smo primijetili da se Freud, barem kada je počeo razrađivati svoje teorije, mnogo više zanimao za djetetov odnos prema ocu nego za odnos prema majci. Štaviše, oca je često opisivao kao autoritarnu i strogu ličnost, kao izvor zabrana i prijetnji, a i kao osobu koja stvara 'super-ego', kako će tu instancu kasnije nazvati. Savremena istraživanja poduprla su Freudov stav o postojanju stadija u kojem dječak osjeća suparništvo prema ocu. S druge strane, istraživanja ukazuju da dječakovo kasnije poistovjećivanje s ocem nije 'poistovjećivanje s agresorom', već posljedica toga da otac djetetu pristupa prijateljski i s ljubavlju. Kao što Fisher i Greenberg kažu:

Izgleda da dječak odustaje od svog suparničkog stava spram oca jer ga ovaj prijateljski poziva da mu se pridruži a ne da se s njim bori... Otac poziva sina da mu se približi, da stvore savez, da usvoji njegov identitet i prihvati njegove vrijednosti (str. 222).

Amnezija u ranom djetinjstvu

Većina ljudi se veoma slabo sjeća događaja iz ranog djetinjstva. Istraživanja pokazuju da 'prva sjećanja' potječu iz treće godine života. Freud je smatrao da je za infantilnu amneziju odgovorno potiskivanje i smatrao da svako želi da svoje najranije seksualne porive i iskustva progna u područje nesvjesnog. To međutim ne izgleda vjerovatno, posebno u kulturama u kojima seksualna

igra između djece pobuđuje ne užas već, naprotiv, radost. Postoje još neki pokazatelji. Istraživanja pokazuju da se pamćenje razvija postupno. Pamćenje, zadržavanje i prizivanje U sjećanje manje su uspješni prije nego što se ovlada jezikom. Ne zna se kako djeca od tri ili četiri godine pamte događaje iz još ranijeg razdoblja, to jest one događaje koje će kasnije zaboraviti. Ali, čak i kod odraslih, sjećanje na novije događaje iščezava ako se ne obnavlja. Bez vladanja jezikom do tog obnavljanja ne može doći. Dakle, nije čudno što se uspomene valjano ne zadržavaju prije nego što pojedinac dovoljno ne ovlada jezikom.

Period latencije

Freud je smatrao da nakon edipalnog stadija nastupa 'period latencije', koji traje od pete godine do početka puberteta, i u kojem se seksualni porivi i ponašanje, iako nisu nestali, mnogo manje ispoljavaju. Istraživanja ipak ne potvrđuju ovu drugu pretpostavku. U seksualno permisivnim kulturama tokom čitavog spomenutog razdoblja postoji seksualna igra. Čak i u onim kulturama u kojima se nerado gleda na seksualnu igru, koja je stoga skrivena, jasno je da su masturbacija, heteroseksualna i homoseksualna igra sve izraženiji.

Freud je s druge strane bio u pravu da čovjek u svom razvoju prolazi kroz dvije faze. Od rođenja do pete godine života razvoj je brz. Onda nastupa faza u kojoj se razvoj usporava, da bi prije puberteta dobio novi poticaj. Čovjekovo prilagođavanje u velikoj mjeri zavisi od učenja i prenošenja kulture. Da bi to učenje i prenošenje bilo djelotvorno, period djetetove zavisnosti mora biti produžen, što je vjerovatno razlog da između dvije faze brzog razvoja postoji faza sporijeg razvoja, a koja se poklapa s periodom latencije. Mnogi uobičajeni ljudski problemi zasigurno nastaju zbog produžene nezrelosti i zavisnosti od roditelja. Freudovo shvaćanje da roditelj suprotnog spola predstavlja za dijete prvi seksualni

objekt donekle objašnjava neke seksualne poteškoće koje imaju odrasli ljudi. Muškarac ili žena koji se nisu oslobodili emotivnih veza s roditeljima će moguće seksualne partnere vjerovatno djelomice opažati kao roditelje. Prema Freudu, edipalnu privrženost roditelju suprotnog spola (barem kod muškaraca) prati strah od kastracije. Muškarci mogu žene, na koje i dalje gledaju uglavnom ili djelomično kao na majke, smatrati i potencijalno opasnim i seksualno privlačnim; takva dispozicija vjerovatno izaziva različite seksualne poremećaje, uključujući potpuno okretanje od žena, djelomičnu ili potpunu impotenciju, ili potrebu pribjegavanja sadomazohističkim ritualima ili fetišizmu, koji kao takvi jedini omogućuju spolni snošaj, lako su mnogi aspekti edipalne teorije problematični, njezina glavna načela čini se dovoljno dobro objašnjavaju različite seksualne poteškoće i ponašanja koja se ranije nisu razumijevala.

Freud je ipak griješio što je psihoseksualni razvoj smatrao toliko ključnim da je mislio da svi ostali oblici društvenog i emotivnog razvoja u njemu imaju porijeklo. U ogledu o Leonardu da Vinciju čak tvrdi da iz seksualnosti potječu radoznalost i želja za znanjem. Freud je zasigurno znao da se mnoge životinje ponašaju donekle istraživački i da zapravo skupljaju informacije koje im pomažu da se prilagode sredini. To ponašanje podsjeća na intelektualnu znatiželju kod ljudi. Freud ipak toliko upire na seks kao na prvog pokretača da čak i sublimirana **infantilna seksualna istraživanja** smatra pobudom dalje strasti za stjecanjem znanja. Danas većina onih koji proučavaju razvoj djece smatra da je seksualni razvoj samo jedna karika u lancu, a nipošto prvi uzrok. Razlog za teškoće u kasnijim odnosima između odraslih ljudi moguće je vidjeti i u ranim oblicima nesigurnosti koji nemaju ništa zajedničko sa seksom, ali kasnije mogu izazvati seksualne probleme. Slično tome, problemi u seksualnom razvoju mogu dovesti do kasnijih problema u odnosima pojedinca i sredine.

Četvrto poglavlje

Slobodne asocijacije, snovi i transfer

Slobodne asocijacije

Usporedo s razvojem svoje teorije neuroze, Freud je preinačio i tehniku liječenja. Od 1892. hipnozu je postupno zamjenjivao tehnikom slobodnih asocijacija. Od pacijenta bi i dalje tražio da legne na kauč, dok bi on sjedio poviše njegove glave i izvan njegova vidnog polja. Pa ipak, prestao je da ga pomoću hipnoze ili pritiskujući mu čelo rukom potiče da obnavlja sjećanja. Sada je od njega tražio da riječima bez cenzure iskazuje sve misli ili fantazije koje mu se spontano pojavljuju. Ta promjena tehnike imat će trajan utjecaj ne samo na psihoanalizu nego i na većinu psihoterapijskih tehnika koje su nastale kasnije. Također i na mnoge druge situacije kada ljudi nastoje da pomognu jedni drugima. Tehnika slobodnih asocijacija primorava pacijenta da preuzme inicijativu, dok psihoanalitičar, s druge strane, zauzima mnogo pasivniji stav nego što se obično očekuje od ljekara. Hipnoza je pak bila zasnovana prvenstveno na pacijentovoj poslušnosti i ljekarevom autoritetu. Tehnika slobodnih asocijacija zahtijeva od pacijenta veći stepen autonomije. Psihoanaliza je tako postala tehnika kojom se pacijentu pomaže da pomogne sam sebi. Ne obraćajući se više psihoanalitičaru za direktan savjet, pozitivne sugestije ili posebne upute, pacijenti psihoanalizu počinju koristiti kao sredstvo da bolje shvate sami sebe. U okviru takvog pristupa nastalo je očekivanje da će oni tako, stekavši nova saznanja, moći da rješavaju vlastite probleme.

Snovi

Ako pacijent leži na kauču i upusti se u slobodne asocijacije, on će najvjerojatnije ponekad psihoanalitičaru ispričati svoje snove, jer su oni često dojmivi ili uznemirujući mentalni fenomeni, iako je o snovima već postojala opsežna literatura, Freud je s pravom zaslužan što je objedinio više stavova i **što je** san učinio legitimnim predmetom istraživanja, kao i za to što je izgradio teoriju snova i iznašao tehniku za njihovo tumačenje.

Djelo **Tumačenje snova** objavljeno je u novembru 1899. Dok je u julu 1895. boravio u zamku Bellevue nadomak Beča, Freud je sanjao čuveni san o 'Irminoj injekciji'. Pojednostosti tog sna, o kojem postoji opsežna literatura, ovdje nas ne zanimaju. Freud je san protumačio kao vlastiti pokušaj da se oslobodi odgovornosti za neuspješno liječenje svoga pacijenta, pa je tako, mislio je on, predstavljao ispunjenje želje. Godine 1900. Freud je opet boravio na istom mjestu, a 12. juna pisao je Fliessu:

Vjerujete li zapravo da će jednom na toj kući na mramornoj ploči pisati:

Ovdje se dr. Sigmundu Freudu
25. jula 1895. godine
razotkrila tajna sna.

{*Prepiska Freud - Fliess*, 417)

Freudova fantazija obistinila se 6. maja 1977. kada je takva ploča na tom mjestu zaista i postavljena.

Godine 1931. Freud je napisao predgovor za treće englesko izdanje **Tumačenja snova** u kojem kaže:

Ova knjiga koja je dala novi doprinos psihologiji, a koja je iznenadila svijet kada je ugledala svjetlo dana (1900), tek je neznatno izmijenjena. U njoj je izloženo, čak i po mom da-

DIE

TRAUMDEUTUNG

VON

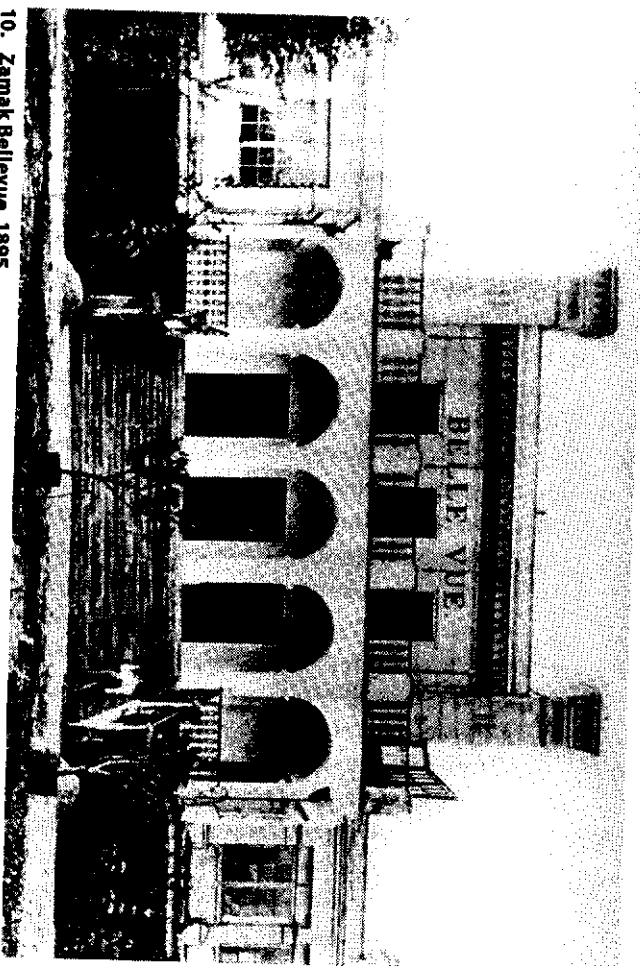
DR. SIGM. FREUD.

REFLECTE, SI VULTIS SUPEROS, ACHERONTA IUVARE.

LEIPZIG UND WIEN

FRANZ DEUTICKE.

1900.

10. Zamak Bellevue, 1895.

našnjem sudu, najvrjednije otkriće do kojeg sam došao. A do saznanja kao što je ovo ovdje izloženo čovjek dolazi samo jednom u životu.

(CD, IV. xxxii)

Kreativni inovatori nisu uvijek i najbolji procjenitelji vlastitih djela, freudova teorija snova, iako još uvijek značajna, nije u cijelosti izdržala probu vremena kao što je to Freud vjerovao. Njegova konačna teorija nastajala je u dugom razdoblju jer se za snove zainteresirao još kada je bio student medicine, mnogo prije nastanka psihoanalize. Ovdje nećemo opisivati faze kroz koje je teorija prošla već ćemo je samo prikazati u konačnom obliku.

Freud je tvrdio da snovi, izuzev u veoma malom broju slučajeva, jesu prerušena, halucinatorna ispunjenja potisnutih želja. Također je tvrdio da snovi ne samo da predstavljaju tekuće želje nego i da su uvijek i izrazi ispunjenja želja iz ranog djetinjstva. Ta je teorija jasno izvedena iz Freudovog ranog stava o histeriji o kojem smo govorili u drugom poglavlju (ili se s tim stavom može usporediti), a gdje pretpostavlja da određena trauma izaziva tekuće simptome samo stoga što je probudila sjećanja na traume iz djetinjstva. Freud je snove smatrao neurotičnim simptomima. Budući da normalni ljudi sanjaju, Freud je u svojoj teoriji snova zagovarao stav da se neurotično i normalno ne mogu jasno odijeliti, te je tako pripremio put za izgradnju psihoanalize kao opće teorije o psihi koja važi za sve ljude.

Taj stav koji je domišljato iskoristio učvrstio ga je u temeljnom uvjerenju da skoro svi neurotični problemi potječu iz ranog djetinjstva. Snovi, smatrao je, omogućuju posredni izraz potisnutih infantilnih seksualnih želja koje bi, da su izražene u neprerušenom vidu, mogle spavača toliko uznemiriti da se probudi.

U našoj teoriji o snovima smatra se da želje potječu iz ranog djetinjstva kao neophodna pokretačka sila za stvaranje snova.

(CD, V. 589)

Budući da su neprihvatljive i potencijalno uznemirujuće, te su želje cenzurirane i prerusene. San koji nastaje, kao neki neurotični simbol, jest kompromis između cenzure i direktnog izražavanja. Događaji od prethodnog dana, koji često nalaze izraza u snu, važni su samo stoga što aktiviraju potisnuti infantilni poriv s kojim stoje u nekoj vezi.

Freud je opisao mentalne procese, ili 'rad sna' kojim se on preinačuje i čini manje uznemirujućim. Postoji nekoliko mehanizama 'rada sna': *zgušnjavanje*, to jest stapanje različitih ideja i slika u samo jednu sliku; *pomicanje*, kojim se potencijalno uznemirujuća slika ili ideja zamjenjuje nečim srodnom, ali manje uznemirujućim; *prikazivost*, proces u kojem se misli pretvaraju u vizualne slike; *simbolizacija*, kojom neutralni objekti predstavljaju ili aludiraju na neki aspekt seksualnog života ili one osobe koje su s tim povezane, a koje snivač ne bi volio prepoznati. Osim toga, Freud je govorio i o *sekundarnoj obradi*, procesu koji teži da san učini razumljivim pretvarajući ga u suvislu priču, ali ga pritom vjerovatno dalje iskrivljuje.

Ova teorija podrazumijeva da je san, kakvim ga se sjeća snivač, prethodno prošao kroz složeni proces prerusavanja koji mu je skrio pravo značenje. Da označi ono čega se snivač sjeća, Freud je uveo izraz 'manifestni sadržaj sna'. Suprotno tome, 'latentni sadržaj' sna je skriveno, istinsko značenje sna, koje se može otkriti samo kada se snivačeve asocijacije na slike u snu podvrgnu psihoanalitičkom istraživanju i tumačenju.

Freudova teorija snova ukazuje kako na odlučnost njezina tvorca tako i na njegovu sklonost ka uopćavanju. Bio je uvjeren da su infantilne seksualne želje uzrok neuroza. Snovi, po Freudovu mišljenju, jesu primitivni, iracionalni mentalni fenomeni koji ne poznaju logiku, sintaksu, te svjesno prihvaćene kriterije koji definiraju vrijeme i prostor. Freud je pisao:

Tumačenje snova je kraljevski put ka upoznavanju nesvjesnih aktivnosti psihe.

(CD, V. 608)

Snovi se, dakle, nužno i prvenstveno tiču infantilne seksualnosti, jedinog 'neophodnog organskog temelja' psihoanalitičke teorije, makar se mnogi snovi naizgled tiču sasvim drugih pitanja.

Freudova tehnika tumačenja snova je veoma oštroumna, iako je i sam priznao da ima snova koji se ne uklapaju u njegovu teoriju. Kao prvo, postoje snovi koji ne zahtijevaju tumačenje. Gladan čovjek sanja o hrani, žedan o piću. Ti takozvani 'prigodni' snovi zacijelo izražavaju želje, ali se odnose samo na snivačevo trenutno stanje, a ne na njegovo rano djetinjstvo.

Kao drugo, postoje 'traumatski' snovi koji u neprerušenu vidu ponavljaju neki neočekivani, uznemirujući događaj, kao što je prometna nezgoda, bombaški napad, ili neki neizazvani napad kao što je silovanje ili fizičko nasilništvo. Freud je bio prinuđen priznati da se takvi snovi ne mogu smatrati ispunjenjem želja. Mislio je da se oni pojavljuju kada je trauma tako nagla da se psiha putem anksiozne pripreme nije mogla zaštititi od šoka. Freud piše:

Ti snovi nastoje retrospektivno ovladati poticajem tako što razvijaju strepnju čije je odsustvo uzrokovalo traumatsku neurozu.

(CD, XVIII. 32)

Iako se u tom članku bavio 'kompulzijom ponavljanja', Freud ne spominje da se pojedinci izloženi traumi svjesno ponašaju isto kao što ukazuju njihovi snovi: to jest teže prihvatiti šok, ili njime ovladati, tako što o svojoj traumi često pričaju svima koji ih žele slušati. 'Priče o bombama' proistekle iz iskustva ljudi koji su preživjeli bombardiranja u Drugom svjetskom ratu često su veoma naporne za slušanje.

Kao treće, anksiozni snovi, koji se nekad pretvaraju u noćne more, kao da proturječe Freudovoj teoriji o snu kao ispunjenju želja. Freud ih je objašnjavao dvojako. Kao prvo, moguće je da strepnja pripada samo manifestnom sadržaju sna. Po tom stavu analiza bi sigurno dokazala da latentni sadržaj sna ispunjava želju. Moglo bi se dogoditi i da potiskivanje i ispunjenje želja nisu sasvim uspjeli, čime se strepnji vezanoj za zabranjene porive omogućuje da se ispolji. U tom slučaju snivač se obično probudi jer takvi snovi ne čuvaju san. Valjalo bi istaći da je Freud u vrijeme kada je obrazložio svoju teoriju snova smatrao da je strepnja prosta manifestacija neoslobođene seksualne energije. Kasnije, u knjizi *Potiskivanje, simptomi i strepnja*, na ovu potonju je počeo gledati kao na signal koji ukazuje na moguću opasnost koja prijeti egu, a zbog koje se pojedinac osjeća bespomoćnim. Tako se, naprimjer, dijete može osjećati nesposobno da isprazni agresivne ili seksualne porive što nastaju u njemu, ili pak da se drugačije suoči s njima. Ili može osjećati da mu prijeti opasnost da izgubi roditelja koji mu je pružao ljubav i zaštitu. Freud teoriju o snovima nije preinačio tako da u nju unese ovo novo tumačenje strepnje.

Kao četvrto, i muškarci i žene često imaju seksualne snove koji dovode do orgazma. Slikovnost takvih snova je ili simbolička ili neprerušena. Frojdovci su to pokušali objasniti tvrdnjom da su seksualne želje koje se pojavljuju sasvim prihvatljive snivaču, za razliku od onih koje se pojavljuju u simboličkom obliku. Međutim, time se ne objašnjavaju snovi u kojima su seksualni porivi otvoreno izraženi i također uznemirujući za snivača. Iz tih razloga nije održiv stav da snovi uvijek skrivaju potisnute želje.

Iako je Freud uporno tvrdio da su potisnute infantilne želje glavni poticaji snova, klinički primjeri koje navodi uglavnom su vezani za emocije odraslih osoba: za suparništvo, neprikladne seksualne želje, ili, kao u slučaju njegovog vlastitog sna o Irmi, za želju da se oslobodi osjećaja krivnje. Danas tek nekoliko psihoanalitičara podržava Freudovu teoriju u njezinu

Izvornom obliku. Svi snovi nemaju za predmet neispunjene ili neprikladne želje, iako se mora priznati daje s nekima upravo to slučaj. Štaviše, ako bi svi snovi bili izrazi potisnutih infantilnih poriva, koji su se 'provukli' pored cenzora i ispoljili, moglo bi se očekivati da će čovjek sve duže sanjati dok spava. Ali elektroencefalografska istraživanja pokazuju da djeca mnogo duže sanjaju nego odrasli. To Freud nije znao. Iz činjenice da snovi nisu izraženi svakodnevnim jezikom ne slijedi nužno da oni skrivaju nešto neprihvatljivo. Poezija je izražavanje u kojem simbol i metafora igraju dominantnu ulogu, lako ju je često teško razumjeti, o njoj ne mislimo da je zato svjesno opskurna.

Simbol se može definirati kao sve što predstavlja nešto, ili ima 'reprezentativnu funkciju'. Za to je sasvim običan primjer nacionalna zastava. Za 'frojdovske simbole' se obično smatra da su predmeti koji se pojavljuju u snovima ili fantazijama i koji predstavljaju spolne organe. Na taj bi način razna udubljenja, kao što su pećine ili ručne torbe, mogla simbolizirati ženske spolne organe; s druge strane, mačevi, kišobrani ili olovke mogu se shvatiti kao simboli za penis. U ogledu "Je li frojdovski simbolizam mit" Charles Rycroft je istakao da Freud isprva nije posvećivao veći značaj seksualnoj simbolici, ali da su ga na to kasnije potakli radovi Wilhelma Stekela koje je čitao. Pošto je priznao značaj simbolizacije, Freud joj je pristupio na sebi svojstven reduktivan način. To jest, tvrdio je da:

Velika većina simbola u snovima jesu seksualni simboli.

(CD, XV. 153)

Potom nabraja mnoštvo predmeta kao što su oni o kojima smo maločas govorili. Drugim riječima, Freud smatra da simboli prvenstveno ispunjavaju funkciju skrivanja, ili pak anatomske aspekte seksualnosti čine prihvatljivijima. Kao što ćemo vidjeti u osmom poglavlju, gdje pišemo o njegovim pogledima na umjetnost i književnost, Freud je slično negativno tretirao fantaziju za koju je smatrao da je prvenstveno eskapističke prirode.

Ako, za razliku od Freuda, razvoj unutarnjeg svijeta mašte i sposobnosti za simbolizaciju smatramo adaptivnim i međusobno pratećim funkcijama, a koje su posebno razvijene kod muškaraca, možda ćemo uvidjeti da je funkcija simbola možda da premoste jaz između unutarnjeg i vanjskog svijeta, a predmetima u vanjskom svijetu daju emotivno značenje. 'Prijelazni objekti' o kojima Winnicott piše u članku iz 1954., a ponovo objavljenom u knjizi *Kroz pedijatriju do psihoanalize* (1975), tipični su primjeri. Sasvim mala djeca se snažno vezuju za neke predmete, kao što su plišani medvjedići, ili razne krpice, od kojih se veoma teško rastaju. Takvi predmeti izvorno simboliziraju majku. Ali pošto zaista postoje ne mogu se odbaciti kao naprosto izmaštani. A ni proces simbolizacije, koji tim predmetima daje značenje, ne može se smatrati eskapističkim, jer djetetu prijelazni objekt pruža utjehu. Freudova kruta podjela mentalnih aktivnosti na racionalne i iracionalne procese, ili na 'primarne' i 'sekundarne', stvorila je pravu pometnju.

Freudova teorija snova izgleda da je zasnovana na pretpostavci da sve što je nespješno nosi negativan predznak jer je potiskivanje mehanizam da se ono što je neprihvatljivo progna u oblast nespješnog. U članku 'Nespješno', napisanom 1915. godine, Freud tvrdi da 'ono što je potisnuto ne pokriva sve ono što je nespješno' (CD, XIV. 166). Ali u svojoj prvobitnoj teoriji snova on to gotovo i ne spominje. Postoji više razloga da se smatra da nespješno nije isključivo, pa čak ni u prvom redu posljedica potiskivanja, a jasno je i da su neki snovi očito kreativni ili daju odgovore na probleme. Moderni teoretičari mahom o snovima misle kao o obradi informacija, možda o nečem nalik na usporedbu dnevnih doživljaja sa sličnim doživljajima pohranjenim u dugoročnoj memoriji. Usprkos nedostacima u njegovoj teoriji snova, valja istaći da je upravo Freud ponovo istakao značaj proučavanja sna.

**11. Freud snimljen u svom stanu u Beču, u ulici Berggasse 19.
Fotografiju je snimio njegov sin.**

Transfer

Drugi značajan rezultat Freudove primjene tehnike slobodnih asocijacija je otkriće transfera. Freud je transfer prvobitno definirao kao proces kojim pacijent analitičaru pripisuje stavove i ideje koji potječu od ličnosti iz njegovog ranijeg života, posebno od njegovih roditelja. Izraz je kasnije proširen na pacijentov potpuni emotivni stav spram analitičara. Ako se pacijenta potiče da bez cenzure govori sve što mu pada na pamet, on će govoriti ne samo o svojim neurotičnim simptomima i sjećanjima iz ranog djetinjstva nego i o svojim nadama i strahovima, uspjesima i neuspjesima, a i o svojim trenutnim odnosima, u šta spada i dobar ili loš odnos s psihoanalitičarom.

Kao naučnik i ljekar, Freud je isprva vjerovao da je otkrio uzrok neurotičnih simptoma a i način kako da se uklone. Omogućujući pacijentu da zaobiđe potiskivanje i podsjeti se nedaća koje je imao u djetinjstvu, prepreke istinskom pražnjenju instinktivnih poriva trebalo bi da budu prevladane, pri čemu bi nestali simptomi koji su rezultat kompromisa između potiskivanja i pražnjenja. Po tom nazoru liječenje neuroza bi se moglo usporediti s liječenjem organskih bolesti. Upravo kao što je bacil tuberkuloze uzrok plućne tuberkuloze koji se uništava strogom terapijskom metodom, tako se počelo smatrati da su neuroze izazvane potisnutim infantilnim porivima i da se mogu ukloniti prizivanjem u sjećanje i odjelovljenjem tih poriva. Time se savlađuju prepreke što pacijentu onemogućuju da dostigne seksualnu zrelost. Psihoanaliza se dakle treba smatrati tehnikom koju treba učiti isto onako kao i tehniku svih ostalih medicinskih postupaka. Psihoanalitičar preuzima tradicionalnu ulogu obrazovanog praktičnog ljekara. Treba biti dobronamjeran, obziran, ali uglavnom na distanci.

Upravo je takav pristup Freud u početku pokušao slijediti. To je pristup u kojem je odnos između pacijenta i ljekara profesionalan i objektivan, a ne osoban, mada se u određenom

stepenu mogu ispoljiti neki osobni elementi kao što je zahvalnost. Freud je ulogu psihoanalitičara uspoređivao s ulogom planinskog vodiča. Kao što smo vidjeli u prvom poglavlju, Freud je bio potpuno distanciran čovjek kojeg je više njegovih pacijenata doživljavalo 'čudno bezličnim'. Kada je Freud napustio hipnozu i metodu pritiskanja pacijentova čela, I prihvatio tehniku slobodnih asocijacija, više nije bilo nužno da pacijenti leže na kauču. Freud je ipak zadržao kauč, a sam je ostajao izvan vidnog polja pacijenata, dijelom da bi kod njih olakšao tok asocijacija, ali dijelom, kao što je sam priznao, jer nije volio da ljudi u njega zure po čitav dan. Ustrajnost na vlastitoj anonimnosti i odbijanje da odgovara na pitanja o sebi možda također imaju neke veze s njegovom ličnošću. U prvom poglavlju smo istakli da je Freud oklijevao da govori o sebi. Ipak, ta se nespremnost na kraju pokazala značajnom jer je kod pacijenata mogao da pobudi fantazije, što ne bi bio u stanju dade bio susretljiviji. To je još jedan važan aspekt savremenih tehnika psihoterapije. Freudova distanciranost i odbijanje da uspostavlja odnose prijateljstva sa svojim pacijentima izazivali su fenomene transfera koji su postajali vidljivi.

Freud je negativno reagirao kada je shvatio da svojim pacijentima postaje značajan u emotivnom pogledu. Ipak, ubrzo je priznao da je transfer neophodan i neizbježan dio psihoanalitičkog procesa. Isprva je mislio da je transfer nekakva erotska vezanost za psihoanalitičara, kao što to doista ponekad i može biti. Iako to može nositi i teškoće, transfer može, smatrao je Freud, pomoći da pacijent prevlada otpore. Nešto kasnije je povjerovao da je transfer vještački izazvana neuroza u kojoj pacijent ponavlja sve stavove koje je imao prema roditeljima. Putem tumačenja Freud je nastojao da ovo ponavljanje pretvori u sjećanje, te tako ublaži intenzitet pacijentovih trenutnih emocija tvrdeći da one zapravo pripadaju prošlosti.

Čak i 5. juna 1910. godine Freud, iako je priznao njegov značaj, još uvijek izražava rezerve prema transferu. U pismu Pfisteru kaže:

Transfer je pravo prokletstvo. Zakučasti i žestoki porivi u bolesti, zbog kojih sam odustao od sugestije, kako indirektne tako i hipnotičke, ne mogu se sasvim ukloniti ni psihoanalizom. Mogu se jedino ograničiti, a ono što preostaje izraz nalazi u transferu. A toga ima poprilično.

Moguće je shvatiti kako se Freud osjećao. Nadao se da će ga pacijenti prihvatiti kao vještog ljekara koji tehnikom može otkriti porijeklo simptoma neuroze od koje pate i ukloniti ih. Umjesto toga, oni ga pretvaraju u idealiziranog ljubavnika, u očinski lik, ili nekakvog spasitelja. Ne žele njegovo znanje već njegovu ljubav.

Emotivne porive usmjerene na samog sebe Freud je shvatio kao ponavljanja iz prošlosti sigurno stoga što je po prirodi bio bezlični istraživač, i što je odbacivao mogućnost da pacijenti možda imaju živa osjećanja.

Pacijent takoreći usmjeruje ka ljekaru nešto svoje ljubavi (veoma često pomiješane s neprijateljstvom), a koja nije zasnovana na stvarnom odnosu između njih i koja se - kao što se vidi po svemu kako se očituje - može pratiti do starih fantazija kao ispunjenja želja, fantazija koje su postale nesvjesne.

(CD, XI. 51)

Sasvim je prirodno da pacijenti iskreno cijene svog psihoanalitičara, ma koliko slika koju kasnije imaju o njemu može biti iskrivljena ranijim iskustvima. Mnogi koji odlaze na psihoanalizu nikad ni od koga nisu dobili tako dugotrajnu brigu kao od psihoanalitičara. U životu nemaju mogućnost da ih neko toliko dugo i pažljivo sluša. Kod mnogih pacijenata se bude emocije koje nikada nisu imali, što znači da ne ponavljaju fantazije iz prošlosti. Većina današnjih psihoanalitičara smatra da neuroza nije toliko vezana za potisnutu ili nerazvijenu seksualnost koliko za važniji neuspjeh u stvaranju zadovoljavajućih ravnopravnih odnosa s drugim

ljudima. Tumačenje transfera, prema tome, zavisi od toga kako psihoanalitičar otkriva i komentira način na koji se pacijent u stvarnosti odnosi prema njemu: je li uplašen, poslušan, agresivan, suparnički raspoložen, i tome slično. Takvi stavovi imaju prethistoriju koju valja istražiti. Pa ipak, naglasak se stavlja na razumijevanje kako je stav pacijenta prema drugima iskrivljen, a tome doprinos daje ako se uoči na koji je način iskrivljen stav spram analitičara. Da bi se to valjano obavilo, psihoanalitičar ne treba da se zanima samo za događaje u ranom djetinjstvu, već da prizna postojanje aktualnog odnosa.

Freudu je uskoro postalo jasno da psihoanalitičar nije i ne može biti distancirani promatrač za kojeg je pacijent nalik na hemijsku supstancu. Godine 1910. Freud je pisao:

Ostale inovacije u tehnici psihoanalize odnose se na samog analitičara. Uvidjeli smo da u njemu nastaje 'protutransfer', i to kao posljedica pacijentovog utjecaja na analitičareve nesvjesne osjećaje. Skloni smo mišljenju da će analitičar u sebi priznati protutransfer i da će ga nadići.

(CD, XI. 144-145)

Freud se isprva nadao da bi se to moglo postići samoanalizom sličnom onoj kojoj je sam pribjegao. Kasnije je međutim priznao da samoanalizu treba zamijeniti didaktičkom analizom pod vodstvom druge osobe. Carl Gustav Jung je među osnivačima psihoanalize prvi tvrdio da i sam analitičar mora biti analiziran. Psihoanalitičar mora introspekcijom nadzirati vlastite emotivne reakcije, jer da bi shvatio pacijenta neophodna je njegova vlastita reakcija na pacijentov govor.

To je veoma daleko od mentalnog sklopa koji se zahtijeva od naučnika, koji nipošto ne smije dopustiti da mu emocije utječu na eksperimente. Mada psihoanalitičar mora svog pacijenta donekle promatrati objektivno, kao ličnost će ga moći razumjeti tek ako uzme u obzir i vlastite reakcije. Posvemašnja

distanciranost kojoj je Freud stremio, ali koju, kao što znamo iz novijih izvještaja o njegovu ponašanju kao analitičara, nikada nije ostvario, odvojila bi ga od izvora informacija koje su svima nama potrebne ako želimo shvatiti osobe kao suprotstavljene vanjskom svijetu. Usprkos priznanju postojanja transfera i protutransfera, Freud je sebe i dalje, sve do kraja života, smatrao naučnikom. Njegov psihoanalitički rad je prikladnije usporediti s radom historičara. Historičari također nastoje rekonstruirati prošlost, bez obzira što niko ne vjeruje da ju je moguće sagledati potpuno objektivno. Historija koja bi to pokušala bila bi naprosto nejasna. Historičarevo razumijevanje prošlosti i pobuda ljudi koji stvaraju historiju povezano je s njegovim vlastitim iskustvom i sposobnošću da shvati ljude. Stoga se ni historija ni psihoanaliza ne mogu ubrojiti u egzaktne nauke.

Peto poglavlje

Ego, super-ego i id

Mada se u načelu protivio kada su mu drugi preinačavali ideje, Freud ih je sam stalno revidirao. Sve do kraja života bio je kreativno inovativan. U razdoblju druge polovice Prvog svjetskog rata i početkom dvadesetih godina 20. stoljeća Freud je znatno upotpunio psihoanalitičku teoriju i revidirao je. Najvažnija novina se tiče shvaćanja narcizma, strukture mentalnog aparata i priznanja značaja agresivnih poriva uz one seksualne o kojima je već govorio.

Narcizam

Narcizmom se isprva označavala seksualna perverzija u kojoj je čovjek zaljubljen ne u drugu osobu, već u samog sebe. Pojam je kasnije proširen i uključio je svaki oblik ljubavi prema sebi. Budući da je samopoštovanje neophodno za psihičko zdravlje, određeni stepen narcizma se smatrao normalnim. Freud je smatrao da svako usmjerava libido i prema sebi (*libido ja*) i prema drugima (*objektni libido*). Kad je osoba zaljubljena, veliki dio njenog libida zaposjeda voljenu osobu. Kad je fizički ili duševno bolesna, osoba postaje zaokupljena sama sobom i manje je sposobna da se emotivno vezuje za druge ljude. Ekstremni oblici narcizma sreću se u onom tipu shizofrenije kada nevoljnik sve što se dešava u svijetu tumači kao da se odnosi na njega; u maničnim stanjima kada žrtva sebe

smatra svemoćnom; kao i u stanjima depresije kada može biti hipohondrično zaokupljena stanjem svoga tijela i duha a da je ništa drugo ne zanima. Freud je pretpostavio da u emotivnom razvoju postoji narcistički stadij, ili primarni narcizam, koji prethodi libidinalnom zaposjedanju objekata izvan čovjeka. On ovaj stadij opisuje kao stanje u kojem se seksualni nagoni autoerotično zadovoljavaju. Zbog toga se može smatrati da mentalna ili tjelesna bolest dovode do regresije na neki raniji stadij infantilnog razvoja.

Freud od tada smatra da postoje dvije vrste nagona: nagoni samoodržanja, koji pripadaju egu, i seksualni nagoni, koji pripadaju objektima. Zaključio je da su samoodržanje i ljubav prema sebi jedno te isto, kao i da je zapravo bitan stepen u kojem je libido usmjeren ka objektima u odnosu na stepen u kojem je usmjeren ka sebi.

U drugoj knjizi Freudove biografije Ernest Jones tvrdi da je Freudov članak 'O narcizmu: Uvod' (CD, XIV. 73-102) išao u prilog onim kritičarima koji su Freudu zamjerali da sve svodi na seks. Isprva je Freud smatrao da se nagoni samoodržanja razlikuju od seksualnih nagona, pa čak i da s njima mogu biti u sukobu. Tvrdi da je ljubav prema drugima zapravo ljubav prema sebi okrenuta ka vani, Freud kao da je tvrdio da su seksualni porivi doista jedini izvor psihičke energije. Taj stav je međutim uskoro preinačio.

Freud je u suštini bio dualist koji je mentalne fenomene obično objašnjavao u kategorijama interakcije ili konflikta suprotnosti. Kao što je prvi to i uočio, težnja da se tako misli karakteristična je za ljude opsesivnih ličnosti, koji su vidljivo 'ambivalentni' spram ljudi s kojima su povezani, i koji često teško donose odluke jer ne mogu pomiriti oprečne sudove. Ljubav i mržnja su suprotnosti koje se mogu jasno razlikovati u svakom prisnijem odnosu između ljudi; kada se takav odnos prekine, ljubav se često promeće u mržnju. Freud je zaključio da mržnja stoji u vezi s borbom ega za samoodržanje. Također je rekao:

Mržnja, kao odnos prema stvarima, starija je nego ljubav. Ona potječe iz narcističkog prvobitnog odbijanja vanjskog svijeta od strane ega, svijeta s mnoštvom poticaja. Kao izraz reakcije nezadovoljstva koje pobuđuju predmeti, ona uvijek ostaje blisko povezana s nagonima samoodržanja; na taj način seksualni nagoni i nagoni ega razvijaju antitezu koja ponavlja odnos ljubavi i mržnje.

(CD, XIV. 139)

Pozivanje na 'vanjski svijet s mnoštvom poticaja' možda izgleda nejasno ako se ne podsjetimo da je Freud smatrao da organizam uvijek teži da se oslobodi uznemirujućih poticaja, bilo da oni naviru izvanjskog svijeta ili da su nagonske napetosti koje nastaju u ličnosti. U drugom poglavlju govorili smo o 'potrebi organizma da dosegne stanje spokoja rješavajući se svih napetosti'. Freud dalje tvrdi:

nervni sistem je aparat čija je funkcija da se oslobodi poticaja koji ga dosežu, ili pak da ih svede na najmanju moguću mjeru; ili koji bi, ako je to moguće, sebe održao u stanju bez ikakvih poticaja.

(CD, XIV. 120)

Freud u svojim prvim studijama o histeriji i opsesivnoj neurozi govori o podvojenosti psihe na svjesno i nesvjesno. U tom jednostavnom modelu se pretpostavlja da nesvjesno uglavnom, ako ne i sasvim, potječe iz potiskivanja, te da se stoga sastoji iz poriva, misli i osjećaja koje svjesni ego ne može prihvatiti. U toku prvih dvadeset godina 20. stoljeća Freud je uvidio neadekvatnost tog modela. Naprimjer, instanca koja stvara potiskivanje trebala je potjecati iz ega, svjesnog dijela psihe. Ipak, pacijenti koji su ležali na kauču pokazivali su otpor i ponašali se kao da je ta instanca nesvjesna. Naime, kada bi se u toku procesa slobodnih asocijacija počele pojavljivati opasne i njemu mrske teme, pacijent bi prestao govoriti slobodno, počeo bi tvrditi da mu ništa ne pada na pamet, govoriti da je

zaboravio o čemu se radi, ili na drugi način izvrđavati. Freud tvrdi

Sila koje je stvorila potiskivanje i koja ga održava u toku analitičkog rada opaža se kao *otpor*.

{CD, XIX. 14}

To je značilo da bi dio ega dotada povezivan samo sa svijješću i sam mogao biti nesvjestan. Freud je priznao da je bolje da se izraz 'nesvjesno' primjenjuje kao opisni prilog, a ne kao topografska imenica, lako sve stoje potisnuto jeste nesvjesno, sve nesvjesno nije potisnuto.

Struktura mentalnog aparata

Freudov novi model psihe, koji je rezultat tih i drugih promišljanja, sastoji se od tri dijela - ega, ida i super-ega. Id se definira kao najstariji dio psihe iz kojeg nastaju ostale strukture.

Id sadrži sve naslijeđeno, sve što je prisutno prilikom rođenja, što postoji u čovjekovom ustrojstvu - dakle prije svega nagone koji potječu iz somatske organizacije i koji svoj prvi psihički izraz nalaze u nama nepoznatim formama.

(CD, XXIII. 145)

Id je primitivan, neorganiziran i emotivan: on je 'oblast ilogičnog'.

On je mračni, nepristupačni dio naše ličnosti; ono malo što o njemu znamo naučili smo iz proučavanja rada sna i načina na koji nastaju neurotski simptomi. Većina toga ima negativni predznak i može se opisati jedino u suprotnosti spram ega. Idu pristupamo analogijama: nazivamo ga haosom, kotlom punim nadražaja što ključaju... Njega puni energija što stiže iz nagona, ali on nema organizaciju, ne stvara cjelovitu volju, već samo teži zadovoljenju nagonskih potreba koje se pokoravaju načelu zadovoljstva.

(CD, XXII. 73)

i reud je jasno razlikovao dva načina funkcioniranja psihičkog aparata koje je nazvao 'primarnim' i 'sekundarnim' procesom. Id se koristi primarnim procesom u kojem djeluju mehanizmi zgušnjavanja, pomicanja, simbolizacije i halucinatornog Ispunjavanja želja (o čemu smo govorili u četvrtom poglavlju kada smo raspravljali o snovima). Idu su nepoznate kategorije vremena i prostora, a opreke kao što su svijetlo/tamno i visoko/duboko on tretira kao identične. Freud smatra da idom upravlja samo najosnovnije, najprimitivnije načelo mentalne dinamike: Izbjegavanje 'nezadovoljstva' uzrokovanog nagonskom napetošću, a što se može postići samo zadovoljenjem nagonskih potreba praćenih zadovoljstvom.

U Freudov prvenstveno pesimistički pogled na ljudsku prirodu uključeno je takozvano načelo zadovoljstva, koje u njegovoj teoriji zauzima značajno mjesto. A to načelo više je vezano za izbjegavanje bola nego za potragu za zadovoljstvom. U drugom poglavlju rekli smo da je Freud smatrao da su moćne emocije zapravo poremećaji kojih se čovjek mora osloboditi, a ne tragati za njima kao zadovoljstvima.

Ego je dio psihe koji predstavlja svijest. On se služi sekundarnim procesom: on je pamet, zdrav razum, a i sposobnost da se odgode neposredne reakcije na vanjske ili unutarne nagonске poticaje. On prvobitno nastaje iz ida. Freud je id opisivao kao posebnu organizaciju' blisko povezanu s organima opažanja, jer se prvi put razvija kao rezultat poticaja iz vanjskog svijeta koji utječu na osjetila.

Ego je najprije i u prvom redu tjelesni ego.

(CD, XIX. 26)

Freud tu misli da ego, budući da izravno potječe iz osjeta što nastaju na površini tijela, jest projekcija površine tijela. Osjećaj o 'ja' zavisi od opažanja vlastitog tijela kao posebne cjeline. Čim nastane, ego 'djeluje kao posrednik između ida i vanjskog

svijeta'. Zbog neuralne veze između osjetilnog opažanja i motoričke aktivnosti, ego nadzire voljno kretanje. Prva funkcija ega je samoodržanje.

Što se tiče *vanjskih* dešavanja, ego ispunjava taj zadatak tako što postaje svjestan poticaja, pohranjuje iskustva o njima (u sjećanju), izbjegava iznimno jake poticaje (kroz bijeg), bavi se umjerenim poticajima (kroz adaptaciju), te konačno što u svoju korist izvodi korisne promjene u vanjskom svijetu (kroz aktivnost). Što se tiče *unutarnjih* događaja, u odnosu na id on izvršava tu zadaću tako što stječe kontrolu nad zahtjevima nagona, odlučuje da li da im dopusti zadovoljenje, odgađajući ga prema zahtjevima vanjskog svijeta, kao i potpunim potiskivanjem njihovih podražaja.

(CD, XXIII. 145-146)

Postoji i treća Freudova podjela psihičkog aparata:

Dugo razdoblje djetinjstva, tokom kojeg dijete koje odrasta živi zavisno od roditelja, ostavlja iza sebe u egu, poput neke nataložene tvari, posebnu instancu u kojoj se produžava taj roditeljski utjecaj. Ta instanca se zove *super-ego*. Pošto se *super-ego* razlikuje od ega, ili mu je suprotstavljen, on je treća sila s kojom ego mora računati.

(CD, XXIII. 146)

Freud je pojam *super-ega* počeo razvijati u spomenutom članku o narcizmu. Smatrao je da u toku razvoja djetetov megalomanski primarni narcizam postupno iščezava, to jest dijete sebe prestaje promatrati kao svemoćnog 'kralja bebu', kao središte svijeta. Dok dijete postupno stječe kulturne i moralne predodžbe, potiskuju se njegovi libidinalni instinktivni porivi. Zbog te podjele u psihi dijete uviđa da sebe više ne može idealizirati; da postoji *ego-ideal* kojem njegov vlastiti ego nije uvijek saglasan. Freud je bio uvjeren da u svijesti postoji instanca koja se bavi *samopromatranjem*. Ona nadzire ego i

utvrđuje da li se on prilagođuje ego-ideal. Tu je instancu Freud kasnije prozvao super-egom. Kao što smo istakli u posljednjem navodu, super-ego potječe iz roditeljskih zabrana i kritike. Zbog dugotrajne djetetove zavisnosti, roditeljski standardi i potom standardi društva postaju njegovi vlastiti. Oni naime postaju dio psihe subjekta, što za posljedicu ima da se uvijek kada ego odstupa od ego-ideala začuje glas savjesti.

Freud je možda mogao koristiti i Pavlovljevu terminologiju. Super-ego se može smatrati proizvodom trajnog uvjetovanja roditeljskim naredbama i kritikom. Tako naprimjer naredba roditelja 'moraš oprati zube poslije jela' može postati tako uvriježena da se odrastao čovjek koji je odavno napustio roditeljski dom osjeća nelagodno ako je ne posluša.

Ego je dakle nelagodno između tri instance: vanjskog svijeta, Ida i super-ega, od kojih svaka može nametati poseban smjer ponašanja. Nije čudno što ljudske djelatnosti ponekad izgledaju kolebljive ili neodlučne.

Agresija

U ovom poglavlju već smo naveli Freudov zaključak da 'Mržnja, kao odnos prema objektima, jeste starija nego ljubav'. To je Freud napisao 1915. u članku 'Nagoni i njihova nestalnost', gdje prvi put priznaje postojanje 'agresivnog nagona' kao dijela ega, a koji se razlikuje od seksualnog nagona. Prije toga agresiju je smatrao sadističkim vidom seksualnog nagona, 'porivom za vladanjem', primitivnom formom težnje za seksualnim objektom ili njegovim ovladavanjem.

Ljubav u tom obliku i u toj preliminarnoj fazi teško je razlikovati od mržnje u svom stavu spram objekta. Ljubav postaje suprotna mržnji tek kada se ustanovi genitalna organizacija ličnosti.

(CD, XIV. 139)

Veoma sporo i zaobilazno Freud je prihvatio postojanje 'agresivnog nagona' koji ne zavisi ni od čega seksualnog.

Sjećam se svog defanzivnog stava kada se u psihoanalitičkoj literaturi prvi put pojavila ideja o postojanju destruktivnog nagona, kao i toga koliko mi je dugo trebalo daje prihvatim.

(CD, XXI. 120)

Freudova česta upotreba riječi 'instinkt' [koji mi ovdje uglavnom prevodimo kao nagon - op. prev.] ima staromodan prizvuk zbog toga što su je moderni psiholozi i etolozi davno napustili. Izraz 'instinkt' se isprva koristio pri opisivanju onih vidova ponašanja za koje se smatralo da su urođeni i da se razvijaju nezavisno od utjecaja sredine. Danas se mahom vjeruje da je svekoliko ponašanje pod utjecajem genetske konstitucije i sredinskih uvjeta koji prate čovjekov razvoj. Čak i razmjerno stereotipni oblici ponašanja kao što je ptičiji pjev nastaju tek kada se u određenoj fazi pojave odgovarajući sredinski poticaji. Freud je bio ispred svoga vremena jer je smatrao da okolina igra veoma važnu ulogu tako što utječe na obrasce seksualnog ponašanja. Freud je, međutim, jer mu se tako dopalo, instinkte 'ograničio' na dva. Tako su, naprimjer, spavanje i jedenje kod njega u velikoj mjeri određeni unutarnjim potrebama.

Freud je agresivni nagon prvi put opisao u članku 'S onu stranu načela ugone', spekulativnom ogledu koji je objavljen 1920 (CD, XVIII. 7-64). Mada je i dalje tvrdio da čovjekom vlada načelo ugone, koje se preinačava, ali ne i ukida, time što ego prihvaća načelo stvarnosti, Freud je zaključio da mora djelovati i drugo načelo. Kao što smo vidjeli u posljednjem poglavlju, proučavanje pacijenata koji pate od 'posttraumatskog stresnog poremećaja', odnosno od neuroze izazvane iznenadnim nesrećama ili šokovima, otkrilo je da se traumatski događaj u snovima pojavljuje gotovo nepreinačen. Pošto je traumatski događaj po definiciji neugodan, njegovo ponavljanje kao da

proturjeći načelu ugone. Freud je primijetio i da kod male djece postoji sklonost da u snovima i igri ponavljaju neugodna iskustva, naprimjer odlazak od kuće nekog od roditelja. Tu se takvi događaji pretvaraju u repetitivnu igru koja im u mašti donekle omogućuje nadzor nad događajem. Freud je zaključio da i neurotičan izložen šoku i djeca koja su pretrpjela neko bolno iskustvo pokušavaju ovladati neugodnim doživljajima tako što ih ponavljaju u snovima i igri.

U ovom smo poglavlju naveli Freudov stav da je mržnja starija od ljubavi, te da je povezana s primordijalnim egoovim odbijanjem predmeta kao izvorišta uznemirujućih poticaja. To nam pomaže da shvatimo zasto je Freud agresiju povezao s ovladavanjem šokom i nesrećama, o kojima smo gore govorili, a i s prisilom da se ponavljaju neugodna iskustva.

Ispoljavanja neke prinude ponavljanja... pokazuju visoki stepen nagonskog obilježja, a kada ona djeluju oprečno načelu ugone onda to ostavlja dojam o djelovanju neke 'demonške' sile.

(CD, XVII. 35)

Ali Freud ide i dalje. Ostajući vjeran shvaćanju da je funkcija mentalnog aparata da se oslobodi poticaja koji u njega stižu, Freud zaključuje da ta 'demonška' instinktivna prinuda ponavljanja zapravo uvijek prati nagon. Tako piše:

Izgleda, dakle, da je instinkt inherentni nagon u organskom životu da se obnovi neka ranija faza koju je živo biće moralo napustiti pod pritiskom vanjskih remetilačkih sila...

(CD, XVIII. 36)

Postavlja se pitanje šta je to najranije stanje stvari koje instinkt nastoji da obnovi. Budući da u povijesti naše planete neorgansko prethodi organskom, to jedino može biti težnja ka obnovi nekog stanja prije pojave samog života.

Ako bez ostatka prihvatimo da sve živo umire iz *unutarnjih* razloga - odnosno da opet postaje neorgansko - onda smo prinuđeni reći da '*cilj čitavog života jeste smrt*' i da su, gledajući unazad, '*neoživljene stvari postojale prije živih*'.

(CD, XVIII. 38)

Nagon smrti

Freud je tako počeo govoriti o 'nagonu smrti', kako ga nazivamo danas, kao o krajnjem izrazu načela nirvane, težnji organizma da dosegne Swinburneov 'Prozerpinin vrt', gdje nikakav vanjski ili unutarnji poticaj ne remeti vječni mir.

Ni zvijezde ni sunce se ne bude.
Niti ima ikakve promjene svjetla:
Niti huke uzburkanih voda.
Niti bilo kakvog zvuka ili prizora:
Niti zimskog ni proljetnog lišća.
Niti dana niti dnevnih stvari;
Samo vječiti san
U beskrajnoj noći.

Ta prilično apstraktna razmatranja Freudu su dala ono stoje želio: dualističku shemu u kojoj bi se svi fenomeni mentalnog života mogli u konačnici pratiti do interakcije dva nagona ili instinkta, ili pak do njihovog konflikta.

Poslije dugog kolebanja i oklijevanja prihvatio sam postojanje samo dva temeljna nagona, *Erosa* i *destruktivnog nagona*... Cilj prvog je da ustanovljuje sve veće jedinice i da ih tako sačuva, ukratko, da povezuje; cilj drugog je, naprotiv, da uništava veze, pa tako i stvari. Kad je riječ o destruktivnom nagonu, pretpostavljamo da mu je konačni cilj da ono što je živo vrati u neorgansko stanje. Zato ćemo taj nagon zvati *nagonom smrti*.

(CD, XXIII. 148)

Freud je smatrao da agresija potječe iz nagona smrti, ali da se preusmjerava ka vanjskom svijetu. Pisao je:

Destruktivni nagon, umjeren i zauzdan, i takoreći inhibiran u svom cilju, mora, kada je usmjeren ka predmetima, ego dati zadovoljštinu u pogledu njegovih vitalnih potreba, kao i kontrolu nad prirodom.

(CD, XXI. 121)

Freud zaključuje da je sklonost ka agresiji 'najveća prepreka civilizaciji'. A civilizaciju predstavlja kao

proces u službi Erosa čija je svrha da pojedince, porodice, rase, kao i narode i nacije, združuje u veliku jedinicu, u čovječanstvo. Ali čovjekov prirodni agresivni nagon, neprijateljstvo svakog prema svakom i svih prema svima, opire se tom programu civilizacije. Taj agresivni nagon je izvedene prirode i glavni je predstavnik nagona smrti koji srećemo zajedno s Erosom s kojim skupa vlada svijetom. Mislim da nam je značenje razvoja sada jasno. Taj razvoj nužno predstavlja borbu između Erosa i Smrti, između nagona života i destruktivnog nagona, borbu koja se odvija među ljudima. Život se upravo u biti i sastoji od te borbe, pa se razvoj civilizacije može na-prosto opisati kao borba za život ljudske vrste. Upravo taj boj divova naše dadilje pokušavaju umiriti svojim uspavankama o Raju.

(CD, XXI. 122)

Ko bi pretpostavio da je jedan ljekar koji se trudio da shvati neuroze svojih pacijenata iz bečke više klase iz svojih istraživanja izveo tako veličanstveno shvaćanje ljudske sudbine? Freudovo istraživanje sporednih putova seksa i agresije dovelo je do kosmičke vizije oprečnih sila dobra i zla. Freud je odlomak koji smo upravo citirali napisao sedamnaest godina nakon razlaza s Jungom. Da su dvojica rodonačelnika nastavila sarađivati, Freud bi možda uvidio da ovaj njegov

opis Erosa i Smrti kao divova koji se stalno bore odgovara onome što će Jung nazvati "arhetipskom" vizijom. Je li takva vizija istinita ili nije, druga je stvar. To nema ništa zajedničko s naukom.

Šesto poglavlje

Agresija, depresija i paranoja

Nakon što je utvrdio postojanje nezavisnog 'destruktivnog nagona', Freud se pozabavio pitanjem kako civilizacija nadzire taj nagon. Zaključio je da glavnu ulogu ima 'introjekcija'. Naime, ego unosi bitnu količinu agresije u sebe, te je tako od vanjskog svijeta okreće ka sebstvu. Freud tvrdi da tako dolazi do dvostrukog preusmjeravanja agresije. Nagon smrti je izvorno usmjeren protiv sebstva, a pošto svako umire taj nagon konačno pobjeđuje. Ali tokom života nagon smrti je u velikoj mjeri usmjeren ka van, i to kao agresija: kao prvo, protiv neželjenih poticaja iz vanjskog svijeta; kao drugo, kao 'sadržam' koji potpomaže dominaciju nad seksualnim objektima; kao treće, protiv pojedinaca ili okolnosti koji osujećuju želje ega. Ipak, civilizacija osigurava da se destruktivnost ponovno okrene ka unutra. Ona se unosi u super-ego i očituje kao osjećaj krivnje koji dovodi do optuživanja, mržnje i kažnjavanja samog sebe.

Civilizacija, dakle, ovladava pojedinčevom opasnom željom za agresijom tako što je slabi i oduzima joj sredstva da dođe do izražaja, kao i ustanovljujući u pojedincu instancu koja će ga nadzirati, slično kao što vojni garnizon čini u okupiranom gradu.

(CD, XXI. 123-124)

Freud pridaje veliki značaj iracionalnoj strogosti super-ega. U pravu je što tvrdi da dijete koje je blago odgojeno nikada neće razviti strogu savjest. Njegovo objašnjenje je uvjerljivo. Freud smatra da

sve ono u agresiji od čijeg ispoljavanja subjekt odustaje preuzima super-ego koji tako pojačava svoju agresivnost (protiv ega).

(CD, XXI. 129)

Drugim riječima, što čovjek više potiskuje svoju agresivnost prema drugima, više će biti sklon sam sebe kažnjavati. Sličan fenomen je Freud ranije opisao u čuvenom članku 'Tugovanje i melanholija'.

Melanholija se danas opisuje kao teška depresivna bolest. Freud tačno opisuje njena osobita mentalna obilježja kao

bolan osjećaj beznađa, gubljenje zanimanja za vanjski svijet i sposobnosti za ljubav, inhibiciju svih aktivnosti, te toliko snižavanje osjećaja samopoštovanja da se on svodi na prigo-varanje samom sebi i samooptuživanje. A to vrhunac nalazi u iluzornom očekivanju kazne.

(CD, XIV. 244)

U tugovanju gubitak samopoštovanja obično nije prisutan u istom stepenu, mada mnogi koji su izgubili nekog bliskog često sami sebe optužuju što ga nisu dovoljno voljeli i o njemu se starali. Obilježja tugovanja i teške depresije su u nekim drugim aspektima veoma slična. Freud kaže da je tugovanje često veoma dugotrajno. Tu poteškoću povlačenja libida od izgubljenog predmeta ljubavi Freud uključuje u obuhvatne poteškoće koje svako ima kada napušta bilo koju libidinalnu poziciju. A tu je i poteškoća koju neurotičari osjećaju kada prekinu edipalne veze s roditeljima.

Freud ističe i da melanholiju često izaziva gubitak voljene osobe iako do tog gubitka prije dolazi odbacivanjem a ne smrću. Ali zašto depresivna osoba sebi sve više predbacuje? Freud ističe da optužbe, koje osoba koja pati od depresije usmjerava na sebe, jesu uglavnom primjedbe koje bi se jednako mogle usmjeriti na objekt ljubavi koji je postao nedostupan. Stav 'Ja sam bezvrijedna osoba koja ne zaslužuje da živi' znači pomicanje stava 'Ti si bezvrijedna osoba koja ne zaslužuje da živi jer si me napustila'. To je primjer kako se agresija, izvorno okrenuta ka van, usmjeruje ka unutra, a unesena u super-ego. U tom slučaju se očituje kao zamjeranje samom sebi i osjećaj mržnje prema samom sebi.

Freud smatra da je između tugovanja i melanholije glavna razlika u tome da je u prvom slučaju osoba potpuno svjesna gubitka koji ju je zadesio, dok u drugom slučaju to nije tako izraženo. Kako se to odnosi na stav o razlici između tugovanja i melanholije, stavu o kojem smo već govorili? Tu se naime pretpostavlja da u melanholiji dolazi do mnogo većeg gubitka samopoštovanja. Freud smatra da u neku ruku melanholik govori istinu o gubitku samopoštovanja.

Analogija s tugovanjem navodi nas na zaključak da je melanholik pretrpio gubitak nekog objekta. Ono što nam on govori ukazuje na gubitak s obzirom na njegov ego.

(CD, XIV. 247)

Freudove primjedbe štošta objašnjavaju. Ljudi koji na gubitak nekog objekta reagiraju gubitkom samopoštovanja jesu ljudi koji svoj izbor objekta temelje na poistovjećenju s njim, odnosno na narcističkom izboru objekta koji u izvjesnom smislu liči na njih. Gubitak objekta je u neku ruku gubitak dijela ega. U značajnom članku 'O narcizmu', koji spominjemo u posljednjem poglavlju, Freud nabraja više načina na koje čovjek bira objekte.

Osoba može voljeti:

1) Prema narcističkom tipu:

- a) ono što je ona sama (to jest samu sebe),
- b) ono što je sama bila,
- c) ono što bi voljela biti,
- d) nekog koje nekad bio njen dio.

2. Prema anaklitičnom tipu:

- a) ženu koja je hrani,
- b) muškarca koji je štiti,

te niz zamjena koji staju na njihovo mjesto.

(CD, XIV. 90)

('Anaklitički' doslovno znači 'koji se naslanja'. Freud misli na izvornu situaciju između djeteta i majke. Dijete tu libidinalno djelomice zaposjeda oba objekta, odnosno i samo sebe i majku). Freud smatra da se melanholici ili vraćaju na primitivniji stepen u emotivnom razvoju kada su objekte birali narcistički a ne anaklitički, ili pak da nikada nisu prevladali taj stepen. Tako kada gube neki objekt oni gube veći dio samih sebe nego **što je** slučaj s onima čiju ljubav više određuje vezanost za neki objekt koji se sasvim razlikuje od njih samih.

Freud je smatrao da su takvi pacijenti zaostali na 'oralnom stadiju' emotivnog razvoja (pogledati treće poglavlje), lako razloge za to zaostajanje Freud nije jasno odredio, može se pretpostaviti da do fiksacije za oralni stadij dolazi ili zbog osujećenja ili zbog prekomjernog zadovoljenja oralnih potreba malog djeteta, lako se Freudovo uporno objašnjavanje depresivne ličnosti na osnovu zaostajanja na 'oralnom' stadiju emotivnog razvoja može činiti nedovoljnim u svjetlu modernih istraživanja, ono je ipaktačno i prodorno kao i većina njegovih kliničkih opisa. U trećem poglavlju smo primijetili da su pasivnost, zavisnost i sumnje u vlastitu sposobnost karakterni svojstva koja se često sreću zajedno.

Osobe sklone melanholiji u današnje vrijeme opisuju se veoma različito. Za osobu sklonu da na gubitak reagira ozbiljnom depresijom, umjesto da naprosto prođe kroz period tugovanja, može se misliti da ne posjeduje osjećaj vlastite vrijednosti, te da stoga nema unutarnjih resursa da se suoči s eventualnim gubitkom ili lišavanjem. Takva osoba ostaje posebno zavisna od vanjskih izvora da bi sačuvala samopoštovanje, od drugih osoba koje će je voljeti ili joj se diviti, ili od vlastitih ostvarenja kojima će jačati svoj ego. Vjerovatno je da dijete koje dobija iracionalne pohvale i divljenje kojima ga roditelji što ga vole obično obasipaju postupno zadobija osjećaj vlastite vrijednosti koji je najvjerovatnije objektivno neopravdan, ali postaje izvor unutarnje snage kada stvari krenu naopako. Vjerovatno je da takav proces traje u čitavom djetinjstvu, a ne da je posebno vezan za prvu godinu života, kao što su vjerovali Freud i njegov saradnik Karl Abraham.

Postoji više razloga da se taj proces ne odigra, čime subjekt ostaje posebno sklon depresiji. Moguće je da roditelji nisu željeli dijete, ili ga nisu voljeli. Moguće je da su postavljali tako visoke standarde da se ono uvijek osjećalo da ga smatraju neuspješnim. A moguće je i da neki genetski faktor (ima dokaza da u mnogim slučajevima povremene depresije ulogu igraju genetski faktori) sprečava dijete, bez obzira koliko mu se ljubavi daje, da tu ljubav introjicira i tako razvije unutarnji osjećaj samopoštovanja.

U tom kontekstu je posebno zanimljivo Freudovo shvaćanje narcističkog izbora objekta, to jest izbora objekta kroz identifikaciju. Naime, 'depresivne ličnosti', kao što ću zvati one koji su skloni teškoj depresiji, gladne su priznanja i teže da izbjegavaju kritiku ili okrivljavanja koja ih mogu baciti u depresiju. Njihova jaka težnja da se dopadaju čini ih preosjetljivim za ono što osjećaju drugi. To uvjetuje da se drugima prilagođavaju kroz poistovjećivanje. Obično uklapajući se što više u ono što ostali osjećaju, dovodi do toga

da depresivna osoba suzbija ili potiskuje vlastita mišljenja i osjećaje, a posebno samopotvrđnu ili agresivnu stranu svoje ličnosti.

Freud govori i o maniji: stanju psihe suprotnom melanholiji, ali i njezinom dobro poznatom supstitutu u slučajevima manično-depresivne psihoze ili bipolarnog afektivnog poremećaja, kao što se on često danas naziva. Freud je smatrao da su stanja 'veselosti, likovanja ili trijumfalizma' osobita za maniju, a da ih obilježava iznenadna dostupnost psihičke energije koja se do tada koristila za nešto drugo. To liči kao da se na automobilu uklone kočnice, ili na stanje koje Freud opisuje kao 'dugu i žestoku borbu krunisanu uspjehom'. Dok u stanjima depresije subjekt sebi spočitava vlastite nedostatke, dotle u stanjima manije čovjek ne samo da izgleda veoma zadovoljan sobom nego katkad sebi pripisuje i magijske moći, onu 'svemoć' za koju je Freud mislio da je karakteristična za infantilno stanje primarnog narcizma. Freud je smatrao da u slučaju manije nestaje rascjep između 'ideala ja' i ega. Super-ego, dakle, više ne ukazuje kako ego nije uspio ostvariti 'ideal ja', jer između dva entiteta više ne postoji nikakva podjela.

Naša analiza ega jasno pokazuje da su se u slučaju manije ego i 'ideal ja' stopili, tako da osoba, slavedobitnički raspoložena i samozadovoljna, neuznemirena bilo kakvom samokritikom, može uživati u povlačenju inhibicija, nestanku osjećaja obzira prema drugima i primjedaba koje sebi upućuje.

(CD, XVIII. 132)

Ranije smo komentirali tačnost Freudovog opisa teške depresije, mentalne bolesti koja nekad iziskuje hospitalizaciju, a koju psihoanalitičari i veoma često sreću u praksi. Freudove bilješke o stanjima manije su još kraće i manje zadovoljavaju, vjerovatno jer je on imao malo ličnog iskustva s takvim poremećajima. Žrtve manije rijetko kad odlaze kod privatnih psihijatarata jer uglavnom ne traže medicinsku pomoć. Njih

primaju u duševne bolnice i klinike ili stoga što to urede njihovi rođaci ili što se ponašaju antisocijalno pa ih je nužno izolirati. Žrtve manije su rijetko u čistim stanjima 'veselosti, likovanja ili trijumfalizma' koja je opisao Freud. Pored toga, obično se lahko uzrujaju, agresivne su i sklone rasijanosti. Iako blaga hipomanija može biti ugodna, i podrazumijeva brzo razmišljanje, stoje nekad uzrok velike kreativnosti, manični pacijenti su većinom prenadraženi, a ne sretni, a kada se oporave svoje iskustvo opisuju kao ozbiljan poremećaj a ne radost.

Često se zaboravlja da je Freud zaista imao veoma malo iskustva s pacijentima koji su patili od teških duševnih bolesti. Godine 1885., dok je čekao da li će dobiti stipendiju za studentski boravak u Parizu, na Charcotovoj klinici, Freud je tri sedmice radio kao **locum tenens** u privatnoj bolnici za duševne bolesti u bečkom predgrađu Oberdöbling. Bolesnike je svojoj zaručnici opisivao kao 'slaboumne i ekscentrične'. Pored razdoblja kada je sa Charcotom radio u Parizu, kada se u prvom redu bavio histerijom, tri sedmice u Oberdöblingu bile su sve Freudovo kliničko iskustvo u radu s psihotičnim pacijentima u bolnici. Kao što ćemo vidjeti, njegova čuvena studija o paranoidnom sudiji Schreberu bila je zasnovana na pacijentovim spisima a ne na susretu i radu s njim. U uvodu studije Freud tvrdi da on, kao i drugi psihijatri, susreće 'mnoge slučajeve paranoje i **dementiae praecox**' (shizofrenije). Ali budući da je smatrao da takvi slučajevi nisu prikladni za psihoanalitički tretman on ne tvrdi da ih je podrobno istraživao. Carl Gustav Jung je radio kao psihijatar u duševnoj bolnici Burghölzli od 1900. do 1909. godine prije nego što je otvorio privatnu praksu. Da je Freud slično dugotrajno neposredno radio s pacijentima koji pate od hronične shizofrenije, manično-depresivne psihoze i drugih oblika teških duševnih bolesti, on bi svoju psihopatologiju možda izgradio na psihozama a ne na neurozama. U takvoj psihopatologiji bi vjerovatno više bilo mjesta za probleme razvoja individualnog osjećaja za stvarnost nego za mijene dječije seksualnosti. Freudova uzročna objašnjenja psihotičnih

stanja su preusko utemeljena da bi zadovoljila većinu psihijataru, ali uvijek sadrže veoma vrijedna izvorna klinička zapažanja. Članak o uspomenama sudije Daniela Paula Schrebera, koji smo netom spomenuli, rječito svjedoči i o visprenosti i o ograničenjima Freudove misli.

Paranoidne mentalne bolesti, kojih ima više vrsta, uglavnom su obilježene iluzijama proganjanja koje jačaju. Pacijent uobražava da ga proganjaju, da je napadnut, da ga truju, ili da ga povređuje neki pojedinac ili grupa ljudi sa zlim namjerama. Ta su vjerovanja često praćena grandioznim uvjerenjem u vlastitu važnost, što se može djelomice objasniti činjenicom da je nevoljnik izložen velikoj pažnji na koju nerado gleda. Tako se i desi da nekad pomisli da je doista kraljevskog porijekla, ili da je upućen u neku iznimno važnu tajnu koju od njega žele izvući njegovi neprijatelji.

Sudija Schreber je u više pogleda bio neobičan slučaj, lako su paranoidne psihoze u većini slučajeva hronične, a ne akutne i prolazne, Schreber je prvi put od mentalne bolesti patio od oktobra 1884. do juna 1885. Tada se veoma dobro oporavio. Vratio se sudijskom poslu na kojem je ostao do 1893. Kada je imao 51 godinu, ubrzo nakon što je unaprijeđen, ponovo je zapao u duševnu bolest, i to veoma tešku, zbog čega je u bolnici morao ostati do decembra 1902. godine. Njegove uspomene su objavljene godinu dana nakon što je izašao iz bolnice. Od ove druge bolesti nikada se nije sasvim oporavio. Godine 1907. ponovo je smješten u duševnu bolnicu u kojoj je 14. aprila 1911. i umro.

Tokom druge bolesti Schreber je vjerovao da ga svakojako fizički zlostavljaju, kao i da ga progone i povređuju, u čemu posebno prednjači profesor Flechsig, direktor klinike u koju je prvi put bio smješten. S vremenom Schreberova akutna bolest je popustila i ustupila mjesto hroničnim iluzijama. Kao i ostale žrtve paranoje, Schreber je izgledao sasvim normalan sve dok

se u njegovom prisustvu ne bi dotakla tema njegovih iluzija. Uspio je da ga puste iz bolnice 1902. usprkos istrajnim iluzijama, stanju koje se sažeto može ovako opisati:

Vjerovao je da mu je poslanstvo da iskupi svijet i vrati ga u izgubljeno stanje blaženstva. A to je pak mogao ostvariti, smatrao je, samo ako najprije bude pretvoren u ženu.

(CD, XII. 16)

U svojim zapisima Schreber je izrazio uvjerenje da će, kada bude pretvoren u ženu, biti prožet božanskim zracima, što će omogućiti nastanak nove vrste ljudi.

Iako ne znamo kakva je bila Schreberova prva bolest, Freud drugu bolest tumači Schreberovim strahom od seksualnih odnosa s Flechsigom, ali i željom za njima.

Poticaaj za bolest bio je, dakle, izljev homoseksualnog libida; objekt tog libida bio je vjerovatno još od početka doktor Flechsig; Schreberova borba protiv libidinalnog poriva stvorila je konflikt koji je izazvao simptome.

(CD, XII. 43)

Freud Schreberove pretpostavljene homoseksualne sklonosti ka njegovom psihijatru objašnjava kao transfer ranijih nesvjesnih homoseksualnih osjećanja koja su izvorno bila usmjerena na Schreberova oca. To što je Schreber kasnije na mjesto Flechsiga kao progonitelja stavio Boga kao onog koji prožima zrakama ima sličan uzrok. Freud smatra da bi se

svi uobičajeni glavni oblici paranoje mogli predstaviti kao kontradikcije stava: 'Ja (muškarac) volim *njega* (muškarca)'. One doista iscrpljuju sve moguće načine na koje bi se takve kontradikcije mogle formulirati.

(CD, XII. 63)

Freud iluzije o proganjanju objašnjava stavom da pacijentovo poricanje homoseksualnih osjećaja najprije dobija oblik *Ja ga ne volim - ja ga mrzim*'; drugi dio stava se onda projekcijom pretvara u *'On me mrzi* (proganja), što mi daje opravdanje da ga mrzim'. Freud je uvjeren da je progonitelj uvijek osoba istog spola koju je progonjeni nekad volio.

Freud je pridavao veliki značaj činjenici da je Schreberov otac bio istaknuti ljekar i pedagog čiji su nazori o fizičkom odgoju bili u to doba šire poznati. Umro je veoma mlad, sa 53 godine, kada mu je sin imao devetnaest. Freud svoje tumačenje da su Schreberove iluzije o Bogu u krajnjoj liniji potjecale iz njegovih osjećanja prema ocu brani tako što ističe da će takav ugledan čovjek prije nego drugi izazvati osjećaje 'pokloničkog potčinjavanja i pobunjeničke neposlušnosti', za koje je Freud smatrao da obilježavaju infantilne stavove dječaka prema njihovim očevima.

Iako mu nije bilo lahko utvrditi da je otac sudije Schrebera bio dr. Daniel Gottlob Moritz Schreber, kao i da je sudija Schreber imao starijeg brata, Freud nije dublje istraživao Schreberovo djetinjstvo i ličnost njegovog oca. Da je to učinio, vjerovatno bi utvrdio da je dr. Daniel Schreber bio autoritarno čudovište. Njegov stariji sin se ubio u 38. godini, njegov mlađi sin, sudija Schreber, postao je, kao što smo rekli, psihotičan. Ovdje nema mjesta da opisujemo koliko se Schreber stariji trudio da slomi sinovljevu volju, da mu je uz pomoć raznih sprava tijelo držao u uspravnom položaju, da je koristio čepiće da bi mu spriječio noćne polucije, kao i druge užase. Pun prikaz o tome nalazi se u knjizi Mortona Schatzmana *Ubistvo duše* (New York, 1973).

U drugom poglavlju sam spomenuo da je Freudovo ustrajavanje na stavu da je upornost ili ponovno izbijanje infantilnih seksualnih fantazija kao uzročnika neuroza ponekad psihoanalitičare navodilo da zanemaruju stvarne događaje i okolnosti koje utječu na život ljudi. Činjenica da sam Freud nije ništa otkrio o Schreberovom ocu je za to veoma dobar primjer.

Freud međutim pokušava objasniti zašto se Schreberova druga bolest pojavila kada je imao 51 godinu. Smatra da u tom 'klimakteričnom' dobu i muškarcima i ženama više prijete opasnost da se razbole. Također ukazuje da je Schreber izgubio oca i brata, kao i da nije imao djecu; posebno je bitno što nije imao sinove 'na koje bi projicirao svoje nezadovoljene homoseksualne sklonosti'. Tako su se kod Schrebera ponovo Javile želje da postane ženom, želje za koje Freud smatra da ih je u ranom djetinjstvu imao zbog stava spram svog oca.

Freudova tvrdnja da osnovu paranoje čine konflikti u vezi sa homoseksualnim porivima potakla je mnoga istraživanja. Fisher i Greenberg u pregledu literature posvećene toj temi zaključuju da eksperimentalna istraživanja u cjelini podržavaju ideju da 'paranoici i oni koji to nisu veoma različito reagiraju na poticaje sa homoseksualnim konotacijama'. Pa ipak, nije potvrđena Freudova tvrdnja da je progonitelj uvijek osoba istog spola kao progonjeni.

Tokom akutne faze bolesti, Schreber, kao i mnogi drugi koji pate od sličnih bolesti, misle da nailazi velika katastrofa, možda i smak svijeta. Nakon što se dovoljno oporavio da bi ga otpustili iz bolnice, Schreber je i dalje vjerovao da se katastrofa dogodila, ali je shvatio, bar djelomice, da se ona dogodila u njemu a ne u vanjskom svijetu. Freud smatra da je u akutnom stanju bolesti svijet paranoičara doista došao do nekog kraja, jer on više nije u stanju da održava emotivne veze s njim. Mehanizam projekcije je takav da ga navodi da misli da to stoji u vezi s vanjskim svijetom a ne s njim samim. Poslije toga konstruira novi svijet zasnovan na vlastitom sistemu iluzija. Freud vispreno uočava da takav sistem iluzija predstavlja 'pokušaj oporavka, proces rekonstrukcije'. U doba kada su se iluzije mentalno oboljelih obično smatrale patološkim besmislicama, a ne fenomenima što iziskuju istraživanje i razumijevanje, Freudove opaske su bile neobično originalne.

Članak o Schreberu nam mnogo govori o Freudovu načinu razmišljanja i metodi tumačenja. On zapravo pokazuje koliko je, kada se razmatra Freudovo djelo, važno razdvojiti žito od kukolja. Freudovi komentari o toku Schreberove bolesti, o ljubomori, o projekciji, kao i o pozitivnim funkcijama sistema iluzija često su veoma rječiti. Ali neuspjeh da Schreberovu karakternu strukturu i sadržaj njegovih iluzija poveže s mračnim načinom na koji ga je otac odgojio, a koji je činjenično utvrdio, predstavlja ozbiljan nedostatak. Gotovo je nevjerovatno da se pojava homoseksualnih fantazija u srednjem dobu može smatrati dovoljnim uzrokom za izbijanje tako teške psihotične bolesti. Čak i na prijelomu 19. i 20. stoljeća, jedan inteligentan i obrazovan sudija, upućen u ponašanje ljudi i običaje, zacijelo je znao da muškarci i žene imaju razne seksualne misli i fantazije koje ne bi rado javno priznali, ali koje nipošto nisu tako strašne da bi ih odvele u ludilo. Krafft-Ebing je svoje djelo *Psychopathic/ Sexualis*, u kojem postoji obilje informacija o svim vrstama seksualne perversije, objavio 1886. godine. Seksualnost i njegovi pojavni oblici bili su u to doba česta tema rasprava vođenih u Beču.

Freudovo mišljenje da je upornost infantilnih seksualnih fantazija glavni uzrok mentalnih bolesti gotovo da je ponajbolje dokazano u Schreberovu slučaju. Iz činjenice da svi paranoičari na psihološkim testovima pokazuju ili posebno zanimanje za homoseksualne teme, ili pak snažnu odbojnost prema njima, ne slijedi da su nerazriješeni homoseksualni konflikti jedini uzrok paranoidnih duševnih bolesti. Mnogo je vjerovatnije da su ta zanimanja dio mnogo dubljeg i obuhvatnog poremećaja.

Sedmo poglavlje

Vicevi i Psihopatologija svakidašnjeg života

Freud je prvi dio djela *Psihopatologija svakidašnjeg života* uglavnom posvetio psihopatologiji neuroza i psihoza, jer je ona za psihoanalizu bila polazište u nastojanju da postane obuhvatna psihologija. Kao što smo istakli u prvom poglavlju, Freud je još od doba kada je psihoanaliza nastajala spekulativno teoretizirao o temama iz drugih oblasti. Da se ograničio na proučavanje različitih oblika mentalnih bolesti, psihoanaliza zacijelo ne bi izvršila tako obuhvatan utjecaj. Freud je bio uvjeren da se ono što je otkrio o ljudskoj motivaciji i nesvjesnom ne odnosi samo na neurotičare, već i na sve ljudske aktivnosti.

Psihopatologija svakidašnjeg života spada među Freudove najpopularnije knjige. U njoj se on bavi čuvenim 'omaškama', odnosno greškama u govoru, u pisanju, pogrešnom pamćenju imena, zaboravljanju namjera i sličnom. Da podupre stav da su svi mentalni fenomeni uzročno determinirani, Freud dokazuje da su takve greške ili 'omaške' posljedica uplitanja potisnutih, nesvjesnih misli. Jedan slučaj o kojem izvještava Jung mogao bi nam poslužiti kao jednostavan primjer.

Gospodin Y zaljubio se u jednu gospođu; nije imao uspjeha, a ona se ubrzo udala za gospodina X. Poslije toga je gospodin Y, usprkos tome što je dugo vremena poznavao gospodina X,

i čak imao poslovne veze s njim, stalno zaboravljao njegovo ime. Više puta kada je želio da mu se obrati morao je da se raspita o njegovom imenu.

(CD, VI. 25)

Očito je da je ozlojeđenost prema svom uspješnom suparniku kod gospodina Y stvorila želju da zaboravi da ovaj uopće i postoji.

Jednako je lahko protumačiti sljedeću omašku u pisanju:

Jedan Amerikanac koji živi u Evropi, a koji je svoju ženu ostavio pod ružnim okolnostima, pomislio je da se može pomiriti s njom i pozvao je dođe u Evropu i vide se određenog dana. 'Bilo bi dobro', pisao je, 'ako bi mogla doći *Mauritanijom* kao i ja.' Ipak se nije usudio poslati joj to pismo. Naime, nije želio da ona primijeti da je ispravio ime broda. Najprije je napisao *Lusitanijom*.

(CD, VI. 121-122)

Lusitania je bilo ime broda kojeg je za vrijeme Prvog svjetskog rata nadomak obale Irske potopila njemačka podmornica.

Ipak, svi Freudovi primjeri nisu tako jednostavni. Neka njegova tumačenja izgledaju pogrešna i iskonstruirana. Kao što smo primijetili kada smo govorili o snovima, Freud je uvijek kada je želio potkrijepiti vlastite teorije bio veoma domišljat. Upravo prvi njegov primjer dobra je ilustracija za to. Freud se nije mogao sjetiti imena slikara koji je izradio čuvene freske u katedrali u Orvieto. Umjesto imena Signorelli na pamet su mu stalno padala imena Boticelli i Boltraffio. Freud ovo zaboravljanje objašnjava na četiri stranice i spominje neodlučnost da s nepoznatim ljudima govori o seksu, kao i želju da zaboravi samoubistvo njegovog prethodnog pacijenta. Opisuje i kako su njegove potisnute misli uzrokovale da ime Signorelli razdvoji na dvoje, dok je u isto vrijeme zamijenio njemačko 'Herr' sa talijanskim 'Signor'. 'Herr' je dio riječi Hercegovina, a 'Bo' u imenu Boticellija i Boltraffija dio je riječi

Bosna. Bosna i Hercegovina je zemlja koju su bili zauzeli Turci, narod o čijim seksualnim navikama Freud nije želio govoriti sa znancima u koje nije imao veće povjerenje. Dok je boravio u Italiji, u Trafoiju, Freud je čuo za samoubistvo svog bivšeg pacijenta, što ga je uznemirilo. Trafoi je dakle pridonio Freudovoj grešci u pamćenju nametnuvši drugi dio imena Boltraffio. Freud je pokušao dokazati da se dvije teme koje je želio izbjeći ipak očituju u imenima koja staju na mjesto zaboravljenih. Isto je tumačenje primijenio na opsesivne rituale; naime, ritual je indirektni izraz nagonskog poriva koji je nevoljnik potisnuo i koji se dakle ne može izravno isprazniti.

Krajnje dovitljivo, Freudovo objašnjenje je veoma složeno, ali ipak neuvjerljivo. Izgleda 'odveć pametno', kao što je slučaj i sa mnogim Freudovim tumačenjima snova. Nesvjesnoj mentalnoj aktivnosti se pripisuju složene konstrukcije da bi se sakrilo ono što je u suštini trivijalno. Mnoge jezičke omaške i greške u pamćenju su nesumnjivo motivirane onako kako to misli Freud. Ali za druge to uopće ne važi. Tako se većina starijih ljudi sve teže sjeća imena. Oni su ih možda tačno zapamtili, ali im treba sve više vremena da ih se sjete. U trećem poglavlju smo izrazili sumnju da je Freud bio u pravu kada je infantilnu amneziju sasvim pripisivao potiskivanju i predložili smo i druga objašnjenja. Slične sumnje nastaju i povodom Freudove teorije zaboravljanja kod odraslih. On ne uzima u obzir društveni kontekst u kojem sjećanje zakazuje, niti mogućnost da imena zbog različitih okolnosti nisu jednako dobro zapamćena. Čovjek će se vjerovatnije sjetiti imena novog znanca s kojim je proveo večer nego nekoga ko mu je bio samo predstavljen na nekom prijemu. Ali, pošto je utvrdio da nesvjesne želje i misli nekad utječu na sjećanje, Freud to uopćava na sve slučajeve.

Sebastiano Timpanaro napisao je knjigu *Freudova omaška* u kojoj kritizira Freuda da nije uzeo u obzir da su mnoge omaške zapravo greške koje prave svi pisci: ponavljaju riječi koje su upravo iskoristili, ispuštaju druge jer im je pamet bila

brža od pera, i tako dalje. U svom prikazu Timpanarove knjige psihoanalitičar Charles Rycroft dodaje kritiku koju je u vezi sa slobodnim asocijacijama prvi izrekao Jung. Mnoga Freudova tumačenja grešaka povezana su sa asocijacijama subjekta na okolnosti u vezi s pogreškom. Naravno, Freud tako brzo stiže do građe koja stvara pometnju; ne uvijek do seksualnih sadržaja, kao što bi se očekivalo na osnovu Freudovih teorija, već do ljubomornih misli, misli o ličnom napredovanju, do predrasuda i neprijateljskih stavova, to jest svega što je osobi uključenoj u test slobodnih asocijacija neprihvatljivo. Svako koje valjano radio sa slobodnim asocijacijama zna da se tako uvijek i brzo u svijest dovode teme sa emotivnim značenjem. Kao što Rycroft ističe: „konačno dosezanje 'značajnog materijala' nije dokaz da je i samo polazište na neki način njime bilo uzrokovano”.

Freud se u istraživanje svakodnevnog života veoma rano upustio i u vezi s humorom. Djelo *Vicevi i njihov odnos prema nesvjesnom* prvi put je objavljeno 1905. Freud je židovske šale počeo skupljati još 1897., ali je njegovo zanimanje za te teme ojačalo kada mu se prijatelj Fliess, pročitavši otisak djela *Tumačenje snova*, požalio da su snovi prepuni šala. U odgovoru na Fliessovo pismo, Freud piše:

Svi snivači su jednako neugodno duhoviti, što je i razumljivo jer su pod pritiskom i direktan put im je prepriječen... Očita duhovitost svih nesvjesnih procesa izravno je povezana sa teorijom šale i komike.

[Prepiska Freud - Fliess, 371]

Freud je pisao tako jasno i uvjerljivo da je većinu njegovih djela, čak i u prijevodu, zadovoljstvo čitati. Knjiga o vicevima je u tom pogledu iznimka. To je dijelom stoga što vicevi gube mnogo u prijevodu, a dijelom jer im objašnjenje oduzima na duhovitosti.

Freud analizira tehniku vica, kako je naziva, i naglašava da neki mehanizmi koji su tu na djelu postoje i u snovima, posebno zgušnjavanje i zamjena jedne riječi drugom. Jedan primjer je

opaska engleskog političara Disraelija koji kaže da su stari ljudi skloni pasti u *'anecdote'*. Tu su naime zgusnute riječi *'anecdote'* i *'dotage'*, [*'anecdote'* = anegdota i *'dotage'* = senilnost; Disraeli želi dakle reći da stari ljudi obično pričaju prazne priče - op. prev.]. Sličan primjer je kada se za božićni praznik kaže *'alcoholida'* [praznik kada se pije mnogo alkohola - op. prev.]. Freud spominje i druge mehanizme koji djeluju u snovima i vicevima: 'pomicanje', krivo zaključivanje, apsurdnost, indirektno predstavljanje, predstavljanje putem suprotnosti. Potom viceve razvrstava u dvije glavne grupe, u *'nevine'* i *'tendenciozne'*. Prvi su isključivo zasnovani na verbalnoj domišljatosti, a drugi su posredan izraz neprijateljstva ili opscenosti. Freuda uglavnom zanimaju tendenciozni vicevi. I zaista, kao što ćemo vidjeti, njemu je veoma teško da objasni zašto nam *'nevini'* vicevi pričinjavaju veliko zadovoljstvo. Teškoća međutim ne postoji u tumačenju *'tendencioznih'* viceva. Oni se lahko mogu usporediti s neurotskim simptomima, omaškama u govoru i snovima.

Ovdje najzad možemo shvatiti kako vicevi ostvaruju svoje namjere. Oni omogućuju zadovoljenje nekog nagona (bilo da je pohotan ili neprijateljski) pred kojim stoji zapreka. Oni je zaobilaze i tako izvlače zadovoljstvo iz izvora koji je zbog zapreke bio nepristupačan.

(CD, VII. 100-101)

Zapreka može biti ili unutarnja ili pak društvena inhibicija, to jest biti oličena u nekoj osobi koju bi vic možda šokirao. U tom ranom radu Freud civilizaciju već predstavlja kao neprijatelja nagona i kao nešto što potiče potiskivanje. Tendenciozni vicevi su način da se zaobiđu zapreke za direktno izražavanje opscenosti i agresije, zapreke koje je postavila civilizacija.

Kada smo u šestom poglavlju razmatrali Freudovo tumačenje maničnih stanja, rekli smo da je on smatrao da su stanja *'veselosti, likovanja ili trijumfalizma'* obilježena iznenadnom dostupnošću psihičke energije, a to smo usporedili s

otpuštanjem kočnica na automobilu. Zadovoljstvo što prati vic je, smatrao je Freud, slične prirode. To je uočljivo u slučaju tendencioznih viceva kada onaj koji se šali, prerušavajući svoje opscene misli ili agresivne porive u humorističko ruho, zaobilazi vlastite inhibicije. Freud je ipak priznao da ne samo unutarnje inhibicije nego i čisto vanjski faktori mogu spriječiti direktno izražavanje takvih poriva. Freud navodi vic o princu koji u gomili vidi čovjeka koji veoma liči na njega i pita ga:

'Je li vaša majka neko vrijeme radila na dvoru?'

Nato mu ovaj odgovara:

'Ne Vaša Visosti, ali moj otac jeste.'

Vicem čovjek može izraziti agresiju prema dostojanstvenom i moćnom princu, agresiju koju, zbog moći ovog drugog, ne može neposredno iskaliti. Freud je tvrdio da u tom slučaju zadovoljstvo koje donosi vic potječe iz činjenice da nije bilo zapreke da čovjek izrazi svoja iskrena osjećanja.

Vicevi vezani za vanjske i unutarnje zapreke razlikuju se jedino što se kod drugih uklanjaju postojeće inhibicije, a kod prvih izbjegava postavljanje neke nove. U tom slučaju se nećemo previše oslanjati na spekulaciju da i postavljanje i održavanje psihološke inhibicije iziskuje 'psihičko trošenje'. A pošto znamo da se u oba slučaja korištenja tendencioznih viceva dobija zadovoljstvo ima razloga pretpostavci da taj ***prinos zadovoljstva odgovara ušteđenom psihičkom utrošku.***

{CD, VIII. 118}

Ovakvo dovitljivo rješenje se Freudu nametnulo jer je želio dati objašnjenje koje bi važno i za 'nevine' i za tendenciozne viceve. Nevini vicevi temelje se na verbalnim dosjetkama, igrama riječi, kombinaciji teško spojivih riječi i tome slično. Freud kaže da 'mora zaključiti kako su same tehnike vica izvori zadovoljstva'.

Tu pokazuje kao da nije spreman priznati da bi izvor zadovoljstva moglo biti išta izuzev nagonskog pražnjenja. Freud problem rješava tako što tvrdi da je zadovoljstvo koje potječe iz nevinih viceva vezano i za ekonomičnost. Jer kada ponovno otkrijemo nešto poznato, kao što se često dešava kada slušamo viceve, ili kada verbalnim asocijacijama povežemo dvije stvari koje u prvi mah izgledaju nesaglasne, mi se igramo riječima, izbjegavamo napor da kritički razmišljamo, te tako štedimo psihičku energiju, a što nam sve donosi zadovoljstvo.

Freud ovu minornu i ekonomičnu ugodu naziva 'predugodom', čime je uspoređuje s različitim predugodama osobitim za seksualno uzbuđenje, kada stimulacija drugih dijelova tijela vodi nadraženosti genitalija. Freud na koncu problem koji postavljaju 'nevinosti' vicevi rješava tako što kaže:

Vicevi, čak i kada je misao koju sadrže netendenciozna i tako samo intelektualna, nikada zapravo nisu netendenciozni.

(CD, VIII. 132)

Izvorno netendenciozan vic, a koji je počeo kao igra, **sekundarno** ulazi u odnos s namjerama iz kojih ništa što dobija oblik u svijesti ne može na kraju ostati postrani.

(CD, VIII. 133)

Freud tvrdi da dobar vic proizvodi totalni utisak; daje često teško utvrditi da li zadovoljstvo potječe u prvom redu od forme vica, ili od misli sadržane u njemu. Freud pod formom smatra neku vrstu omotača koji pomaže da misao u njemu bude prihvatljivija; sličnu funkciju ima i šećer kojim se prekrivaju gorke ljekarije. Freud, vidjet ćemo, istu analogiju koristi i kada raspravlja o umjetničkim djelima. O estetskoj formi piše kao o dosjetki kojom umjetnici skrivaju svoje 'egoistične dnevne snove' i istodobno ih čine prihvatljivijim za druge ljude. U oba slučaja Freud poriče da istinsko zadovoljstvo proizlazi iz forme. Svako zadovoljstvo koje dobijamo iz verbalne domišljatosti vica.

ili iz estetskog aspekta umjetničkog djela, nužno je minorno: ono je 'predugoda' koja se razlikuje od konačne ugone koja po Freudovom nazoru mora biti osjetilne prirode. To ne proturječi Freudovu stavu da tendenciozni vicevi omogućuju izražavanje agresije kao i seksualnih poriva. Naime, kada je to pisao, agresiju je još uvijek smatrao sadističkim aspektom seksualnog nagona.

Iznenaduje možda što Freud ne priznaje da zadovoljstvo može postojati i u korištenju moći i gospodarenju. Kada u istom djelu govori o igri, Freud spominje pisca C. Groosa koji u svojoj knjizi o igrama govori o 'uživanju u moći' ili uživanju u savladavanju teškoća. Freud taj užitak odmah odbacuje kao sporedan. Mi ipak moramo prihvatiti stav da zadovoljstvo može potjecati iz izvođenja vještine, bilo da je ona fizička ili intelektualna. Vicevi su obično varijante neke dobro poznate teme, ali to nama ne smeta ako je vic verbalno domišljat ili ekonomično konstruiran. Drugim riječima, u vicevima, čak i kada su tendenciozni, mi cijenimo i formu i sadržaj. Forma vica nije naprosto mito, 'poticajni bonus', kao što ga naziva Freud, već bitan element onoga što izaziva zadovoljstvo. Napravimo li novi vic, bit ćemo zadovoljni svojom pameću. Ako čujemo novi vic, cijenimo pamet njegova tvorca. Za vic su veoma važni forma i uređivanje građe, čime se povezuje ono što se čini nesuvislo. Vic je dakle estetska tvorevina iako primitivne vrste.

Potraga za redom, za načelima koja objašnjavaju, za zajedničkim obilježjima što povezuju različite stvari, trajna je čovjekova osobina. Sam Freud je, kada bi riješio neki problem što ga je zbunjivao, vjerovatno osjećao zadovoljstvo koje prati takozvano 'eureka iskustvo'. Usprkos svemu, on je takvo zadovoljstvo i dalje smatrao sublimacijom, a ne nečim primarnim. Čak i 1930. godine pisao je:

Zadovoljstvo koje ima umjetnik dok svojim fantazijama daje formu, ili naučnik dok rješava probleme ili otkriva nešto novo,

ima osobiti kvalitet koji ćemo jednom moći opisati metapsihološkim kategorijama. Danas samo figurativno možemo reći da takva zadovoljstva izgledaju 'finija i viša'. Ali njihov intenzitet je blag u usporedbi s onim koji prati zadovoljenja grubih i primarnih nagonskih poriva. Ta zadovoljstva ne potresaju naše fizičko biće.

(CD, XXI. 79-80)

U sljedećom poglavlju ćemo govoriti o Freudovim pogledima na umjetnost i umjetnike.

Die Alpen sind ein Gebirgszug, der sich von der Pyrenäenhalbinsel im Westen bis zum Ural im Osten erstreckt. Er bildet die Grenze zwischen Europa und Asien. Die Alpen sind ein Teil der Alpeniden, die sich von der Iberischen Halbinsel im Westen bis zum Ural im Osten erstrecken. Die Alpen sind ein Teil der Alpeniden, die sich von der Iberischen Halbinsel im Westen bis zum Ural im Osten erstrecken.

Die Alpen sind ein Gebirgszug, der sich von der Pyrenäenhalbinsel im Westen bis zum Ural im Osten erstreckt. Er bildet die Grenze zwischen Europa und Asien. Die Alpen sind ein Teil der Alpeniden, die sich von der Iberischen Halbinsel im Westen bis zum Ural im Osten erstrecken. Die Alpen sind ein Teil der Alpeniden, die sich von der Iberischen Halbinsel im Westen bis zum Ural im Osten erstrecken.

Die Alpen sind ein Gebirgszug, der sich von der Pyrenäenhalbinsel im Westen bis zum Ural im Osten erstreckt. Er bildet die Grenze zwischen Europa und Asien. Die Alpen sind ein Teil der Alpeniden, die sich von der Iberischen Halbinsel im Westen bis zum Ural im Osten erstrecken. Die Alpen sind ein Teil der Alpeniden, die sich von der Iberischen Halbinsel im Westen bis zum Ural im Osten erstrecken.

Die Alpen sind ein Gebirgszug, der sich von der Pyrenäenhalbinsel im Westen bis zum Ural im Osten erstreckt. Er bildet die Grenze zwischen Europa und Asien. Die Alpen sind ein Teil der Alpeniden, die sich von der Iberischen Halbinsel im Westen bis zum Ural im Osten erstrecken. Die Alpen sind ein Teil der Alpeniden, die sich von der Iberischen Halbinsel im Westen bis zum Ural im Osten erstrecken.

Osmo poglavlje

Umjetnost i književnost

Psihoanaliza je tokom dvadesetog stoljeća vršila izuzetan utjecaj na umjetnost i književnost. Freudovo shvaćanje nesvjesnog, njegovo korištenje metode slobodnih asocijacija i ponovno otkriće važnosti snova potakli su slikare, kipare i pisce da eksperimentiraju sa slučajnim i iracionalnim, da posvete ozbiljnu pažnju vlastitim snovima i snovima najavi, kao i da pronađu značenje misli i slika koje su prethodno odbacivali kao apsurdne ili nelogične. Pokreti kao dada i nadrealizam mnogo duguju Freudu; takav je slučaj i s nekim književnim djelima, kao što su *Valovi* Virginije Woolf, a u kojima se koristi postupak 'toka svijesti'. Po ustanovljenju psihoanalize biografi počinju uviđati da njihovi prikazi ostaju nepotpuni ako ne otkriju kojim su emotivnim utjecajima u ranom djetinjstvu bili izloženi njihovi junaci. Pošto je Freud istakao da je seksualnost glavna pokretačka sila u ljudskoj prirodi, istraživanja seksualnog ponašanja i sklonosti postala su u toj oblasti gotovo obavezna. Prihvaćeno je da je čak i političare nemoguće sasvim shvatiti ako se ne sagledaju i s psihoanalitičkog stanovišta. Sam je Freud s američkim diplomatom Williamom Bullittom napisao psihanalitičku studiju o Woodrowu Wilsonu, dvadeset osmom američkom predsjedniku. Mada su neki ugledni historičari prihvatili da su psihoanalitički koncepti vrijedni u razumijevanju historijskih ličnosti, spomenuta knjiga se mahom smatra veoma lošom jer su Freud i Bullitt gajili velike predrasude prema Wilsonu. Tako su ga čak nazivali 'prvom svinjom'. Napisali su

i sljedeće: "Tommyja Wilsona, bolešljivog, stidljivog dječaka koji je nosio naočale, štitili su otac, mati i sestre. U životu se nikada nije potukao." Freud i Bullitt kao da misle da je tučnjava *conditio sine que non* muževnosti. Izrazili su svoj prezir i prema Wilsonovim religijskim uvjerenjima i optužili ga da se poistovjećivao sa Kristom. Ova tendenciozna biografija je rani primjer korištenja psihoanalize u svrhu 'ubistva ličnosti'.

Freud je imao neobično podvojen stav prema umjetnosti i umjetnicima. Kao što smo zabilježili u prvom poglavlju, on je veoma dobro poznao i volio književnost, što je našlo izraza i u izuzetnom stilu njegovih djela. Volio je i kiparstvo, a nešto manje slikarstvo. S druge strane, sam je pisao da u muzici ne nalazi nikakvo zadovoljstvo. Freud je napisao više knjiga i članaka o umjetnosti i umjetnicima, od kojih su najpoznatiji *Sumanutost i snovi u Jensenovoj 'Gradi'*; *Jedna uspomena iz djetinjstva Leonarda da Vincija*; 'Mojsije i Michelangelo'; i 'Dostojevski i ocebistvo'.

Freud je vjerovao da je za nastanak sve umjetnosti i književnosti zaslužna sublimacija nezadovoljenog ega, to jest smatrao je da umjetnici prazne svoju infantilnu seksualnost tako što je prenose u nenagonske forme. Kao što smo vidjeli u trećem poglavlju, Freud je smatrao da potiskivanje perverzних, predgenitalnih seksualnih nagona dovodi do zaustavljanja seksualnog razvoja i posljedičnog nedostatka seksualnog zadovoljstva, u šta se stalno uvjeravao u slučajevima svojih pacijenata neurotičara. Smatrao je da će osoba ako kod nje porivi nisu potisnuti, ali su iz nekog razloga preuveličani, vjerovatno postati seksualni pervertit a ne neurotičar.

Treći način da rade na istoj građi nudi se umjetnički nadarenim ljudima. Po takvom nazoru umjetnici su ljudi koji mogu izbjeći neurozu i perverziju tako što lične porive sublimiraju kroz svoje djelo. Freud nije pokušavao objasniti prirodu umjetničke nadarenosti, isto kao ni spretnost ruku, inteligenciju, niti

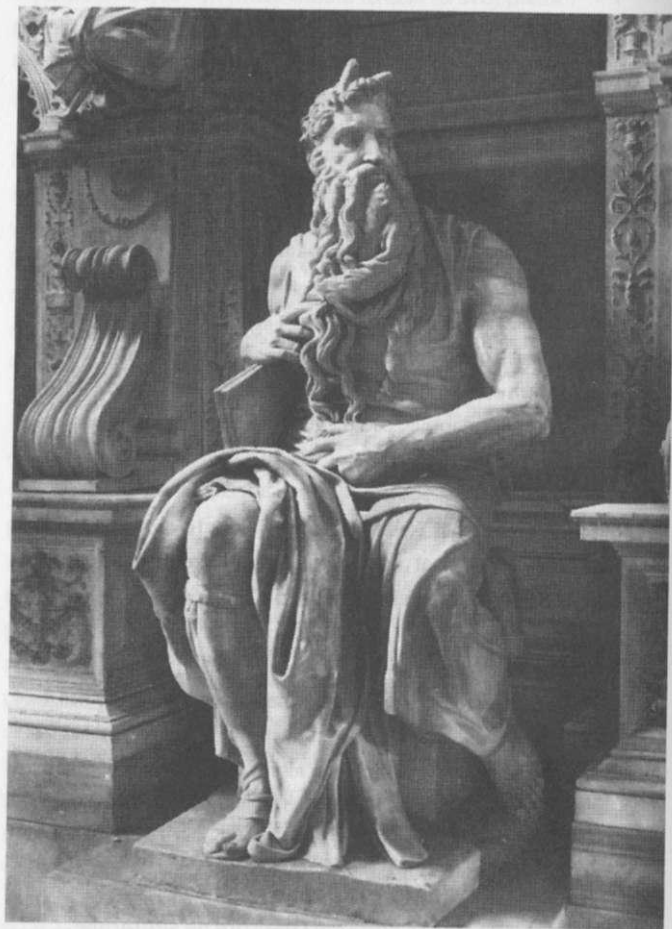
bilo koju vrstu misaone ili opažajne razlike između ljudi koje proučavaju eksperimentalni psiholozi. Freuda je u prvom redu zanimala motivacija; a ona se po njegovu mišljenju u krajnjoj liniji može izvesti samo iz nagona smrti koji se očituje kao agresija, ili iz seksualnog nagona. Štaviše, u Freudovu modelu motivaciju treba pratiti do potiskivanja nagona u ranom djetinjstvu. U Freudovim radovima o umjetnosti i umjetnicima jasno se naziru ograničenja takvog gledanja na 'nagon'. Kao što smo primijetili na kraju prethodnog poglavlja, Freud je smatrao da je ljudska potreba za uređivanjem iskustva i njegovim osmišljavanjem samo sporedni fenomen. Ta se potreba, misli on, ne može direktno povezati s načelom ugone. Ipak, i umjetnost i nauka, mada su veoma različite vrste ljudske aktivnosti, bave se pronalaženjem reda u složenosti, kao i jedinstva u različitosti. A i poriv za to, biološki adaptivan, mogao bi se smatrati 'nagonskim'.

Ovo ograničenje ukazuje da Freuda nije zanimala forma umjetničkog djela, već jedino njegov sadržaj. On to u članku 'Michelangelov Mojsije' skromno i priznaje:

Odmah ću reći da nisam poznavalac umjetnosti, već naprosto laik. Više puta sam uočio da me teme umjetničkih djela više privlače nego njihovi formalni i tehnički aspekti, iako za umjetnika vrijednost djela ponajprije leži u ovim potonjim. Nisam kadar ispravno procijeniti mnoge umjetničke metode niti efekte koji se ostvaruju.

(CD, XIII. 211)

Budući da se Freud bavio sadržajem, a ne stilom, bilo je prirodno da na umjetnička djela primijeni isti postupak tumačenja kao na snove, fantazije i neurotične simptome. S obzirom na to da je umjetnost smatrao sublimacijom, u umjetničkim djelima je s više ili manje uspjeha otkrivao dokaze umjetnikovih navodnih konflikata u ranom djetinjstvu.

12. Michelangelo, *Mojsije* (S. Pietro in Vincoli, Rim)

Freudov ogled o Leonardu da Vinci je dobra ilustracija kako njegovih stavova tako i ograničenja njegova pristupa. Iz historijskih izvora je poznato da je Leonardo imao homoseksualne sklonosti i da je bio vanbračno dijete. Iste godine kada se rodio, otac mu se oženio s drugom ženom. Majka mu se udala poslije njegova rođenja. Leonarda je kasnije njegov pravi otac usvojio i odgojio u svom domu. Nema historijskih dokumenta koji bi ukazali kakve je odnose Leonardo imao sa svojom majkom i maćehom, ili koji bi nam nešto bitno rekli o kakvim se ljudima radilo. Također se ne zna kada su tačno Leonarda oduzeli majci i doveli na odgoj maćehi i ocu, iako je zabilježeno da je u tom domaćinstvu bio kada mu je bilo pet godina.

Freud analizira jednu uspomenu iz Leonardova djetinjstva. On se sjeća da mu je dok je bio u kolijevci neka velika ptica otvorila repom usta i istim ga repom udarila više puta preko usana. Freud s razlogom pretpostavlja da se to nikako nije stvarno desilo, već da je to vjerovatno kasnija Leonardova fantazija koju je on prenio u rano djetinjstvo. Kao što se može očekivati, Freud fantaziju tumači kao izraz pasivne homoseksualnosti; ptičiji rep surogat je za penis, a želja da se penis uzme u usta potječe iz iskustva sisanja koje Freud naziva 'prvim zadovoljstvom u životu'.

Ali zašto majku predstavlja ptica? Freud, pretpostavljajući da je ptica strvinar, objašnjava vezu koja u egipatskoj mitologiji postoji između majke i strvinara. On tvrdi da je Leonardo izabrao tu pticu kao predstavu svoje majke jer se smatralo da su strvinari isključivo ženskog spola, tako da je strvinar posebno pogodna slika majke u slučaju djeteta kojem nedostaje otac.

Freudovo tumačenje je nažalost zasnovano na pogrešnom prijevodu. Ptica nije strvinar, već jastreb. Dok su strvinari u mitologiji zaista povezani s majkama, s jastrebovima to nije slučaj. Pored toga, iako prihvaća da ne postoji valjan dokument

O tome kada su Leonarda odveli u očev dom, Freud i dalje tvrdi da fantazija ukazuje na to da je on sigurno najranije djetinjstvo proveo sa 'svojom jadnom napuštenom pravom majkom, tako da je imao vremena osjetiti da nema oca'.

Historičare umjetnosti ne možemo optuživati što su Freudova tumačenja odbacili kao potpuno neosnovana. Ali kao što je često slučaj s Freudom, i među kukoljem se može pronaći žito. Freud detaljno komentira čuvenu Leonardovu sliku *Djevica i dijete sa svetom Anom*. Sveta Ana je prikazana kao neznatno starija od svoje kćeri, djevice Marije. Freud pretpostavlja da je temu majke, bake i djeteta, za koju su se slikari malo kad odlučivali, Leonardo možda izabrao stoga što je u domaćinstvu njegovog oca pored maćehe živjela i očeva majka. Dalje sugerira da je sličnost u dobu dviju žena na slici možda odraz činjenice da je Leonardo zapravo imao dvije majke: biološku majku i maćehu.

Ova spekulacija čini se i zanimljivijom i utemeljenijom. Teme koje umjetnik bira i način na koji ih predstavlja često zapravo određuju umjetnikovi pokrovitelji i konvencije određenog razdoblja. Ipak, one su uvijek i djelomični odrazi umjetnikove ličnosti i njegova života, iako on sam ne mora biti svjestan takve povezanosti. Da li izabrane teme imaju nešto zajedničko s potisnutim seksualnim fantazijama teže je pitanje.

Freud je smatrao da Dostojevski kao književnik 'ne zaostaje mnogo za Shakespeareom', a *Braću Karamazove* je smatrao 'najboljim ikada napisanim romanom'. On opravdano ističe da opisi Dostojevskog o mnogo ličnosti nasilnika, egoista i ubica ukazuju na slične težnje u samom sebi, te se poziva na njegovo navodno priznanje da je jednom seksualno napao neku mladu djevojku. Strahov, prijatelj i biograf Dostojevskog, na to se poziva u pismu Tolstoju, a postoji i priča da je Dostojevski to jednom povjerio i Turgenevu. Ta se tema u djelima Dostojevskog često sreće. Freud skreće

13. Leonardo da Vinci, *Djevica i dijete sa svetom Anom* (1508-1513)

pažnju i na očite sadomazohističke crte kod Dostojevskog, kao i na njegovu kockarsku zavisnost. Freudovo tumačenje psihopatologije Dostojevskog počiva uglavnom na pretpostavci da je piščev otac bio 'posebno nasilan'. Freud smatra da sklonost Dostojevskog vuče korijen u nerazriješenom konfliktu između muške (sadističke) pobune i ženskog (mazohističkog) pokoravanja u odnosu na svog oca, kao i daje izražena sklonost Dostojevskog da samog sebe kažnjava stajala u vezi sa sklonošću njegovog oca da kažnjava sina. Freud je pisao:

 Za Dostojevskog se dakle može reći: to je osoba s posebno izraženom biseksualnom dispozicijom, osoba koja se žestoko može braniti protiv zavisnosti u odnosu na krajnje strogog oca.

Međutim, mada je bio strog tražeći od svoje djece da se rano posvete učenju, dr. Dostojevski je bio posebno savjestan otac koji je posvetio mnogo vremena obrazovanju svoje djece, koju nikada nije fizički kažnjavao. Štaviše, da ih drugi ne bi tukli, poslao ih je u privatne škole iako je to sebi jedva mogao priuštiti.

U svojoj definitivnoj biografiji Dostojevskog Joseph Frank kaže da je Freud pročitao fusnotu u biografiji objavljenoj 1883., gdje se ukazuje na 'poseban dokaz o bolesti Fjodora Mihailoviča iz rane mladosti, a ta bolest povezuje s jednim tragičnim događajem u porodičnom životu'. Premda u tom odlomku ne postoji ništa o kažnjavanju niti o ocu, Freud u pismu Stefanu Zweigu podsjeća na ono što je pročitao:

 U biografiji Dostojevskog sam pročitao da je njegova nesreća kao odraslog čovjeka povezana s činjenicom da ga je otac veoma strogo kažnjavao.

To je primjer gdje Freud nehotice griješi u prisjećanju, a to da bi potkrijepio svoj već zauzeti stav o psihopatologiji Dostojevskog. Upravo je to ona fantazija koja ispunjava želje i koja dovodi do pogrešnog sjećanja, a o čemu i sam Freud govori u

Psihopatologiji svakidašnjeg života. Bolest, ili 'kasnija nesreća', jest epilepsija. Na temelju tog 'dokaza' Freud zaključuje da napadi od kojih je patio Dostojevski zasigurno nisu bili nastupi prave epilepsije, već da su bili izazvani emotivnim konfliktom a ne oštećenjem mozga. Također smatra da je Dostojevski u djetinjstvu imao 'napade' koji su nagovještavali kasniju epilepsiju i bili praćeni strahom od smrti i iznenadnim stanjima letargije. Joseph Frank uvjerljivo dokazuje da Dostojevski u djetinjstvu nije imao nikakve simptome bolesti jer se oni prvi put javljaju 1846. i 1847. godine, odnosno kada je Dostojevskom bilo 25 godina.

Oca Dostojevskog su navodno ubili njegovi kmetovi kada mu je sin bio osamnaestogodišnji student. Freud epilepsiju Dostojevskog tumači, bilo daje 'prava' ili ne, kao mazohističku želju za samokažnjavanjem, te tvrdi da se ispoljila kada je čuo za očevu smrt. Ustvari, svi dokazi, sa iznimkom nepotvrđene 'porodične tradicije' o kojoj piše njegova kći, sugeriraju daje Dostojevski prvi epileptični napad imao 1859. godine u zatvoru u Sibiru. Ljekarski izvještaji uvjerljivo ukazuju daje Dostojevski patio od grčeva tipičnih za 'grand mal' (pravu epilepsiju). Daljnji dokaz je i to što mu je sin Aleksej umro od epilepsije kada mu je bilo tri godine. Naime, dokazano je da je kod epilepsije veoma značajan nasljedni faktor.

To je suština kritike koju Frank upućuje Freudu zbog njegovog nagađanja. Naime, Freudu je, kada je jednom donio zaključak, bilo teško da ga preinači pa je birao samo one 'dokaze' koji podupiru njegove pretpostavke. Ovdje ćemo se svakako sjetiti i da Freud nije uspio otkriti kakav je bio otac sudije Schrebera. Moramo istaći da Frank nije imao posebni animozitet prema Freudu, iako je bio sumnjičav povodom njegovih tumačenja karaktera Dostojevskog, Frank je smatrao daje Freud svoje tumačenje temeljio na tačnim podacima. Tek pošto je proučio događaje iz djetinjstva i mladosti Dostojevskog, Frank je uočio da je Freud nepouzdan na čisto činjeničnom nivou.

Freudov članak 'Michelangelov Mojsije' drugačije je vrste. Tu on ne nagađa o Michelangelovu ranom djetinjstvu i ne tumači njegovu psihopatologiju. To je zapravo opširni i teorijski inspirirani prikaz onoga što su historičari umjetnosti napisali o Michelangelovu kipu Mojsija, a što prate Freudovi zaključci o značenju poze koju je umjetnik odabrao. Svi koji pročitaju ogled bit će impresionirani oštrinom Freudova ispitivanja, pažnjom koju posvećuje detaljima, kao i skromnosti u tvrdnjama. Freud za Michelangelov kip kaže da je:

kao konkretni izraz najvećeg mentalnog postignuća jednog čovjeka, to jest uspješne borbe protiv unutarnje strasti a zbog nečega čemu se posvetio.

Nije mnogo važno da li se savremeni historičari umjetnosti slažu s tim stavom.

U tom se ogledu uočavaju i Freudova učenost i izuzetan dar zapažanja. Ironično je međutim da u njegovom najboljem članku o umjetnosti i umjetnicima psihoanalitička teorija gotovo da nema značaja.

Kao što smo ukazali na početku poglavlja, Freud je smatrao da umjetnost i književnost nastaju iz sublimacije nezadovoljenog libida. Mada je smatrao da normalni ljudi koji žive u civilizaciji i pod prinudama koje ona nameće uvijek pribjegavaju sublimaciji, iz njegovog stava bi se moglo zaključiti da umjetnost i književnost ne bi bili nužni kada bi libido bio sasvim ispražnjen. A iz toga bi slijedilo i da su umjetnici, pošto se veoma posvećuju aktivnostima što proizlaze iz sublimacije, bliži neurotičarima nego prosječnim osobama. Freud je to doista i mislio.

Umjetnik je u osnovi introvert i nije daleko od neuroze. Njega pritišću izuzetno snažne nagonске potrebe. On želi čast, moć, bogatstvo, slavu, kao i ljubav žena; ali nedostaju mu sredstva da bi sve to postigao. Shodno tome, kao i svi drugi

nezadovoljeni ljudi, on se okreće od stvarnosti i sav svoj interes i libido prenosi na fantazije koje ispunjavaju želje, a što može voditi i u neurozu.

(CD, XVI. 376)

Freud je smatrao da fantazija potječe iz igre. Po njegovu nazoru, i igra i fantazija podrazumijevaju okretanje od stvarnosti ili njeno poricanje, i prema tome predstavljaju aktivnosti koje valja prerasti.

Dijete koje raste, a koje se prestaje igrati, odustaje upravo od veze sa stvarnim objektima; umjesto da se **igra**, ono sada **fantazira**. Ono gradi kule u zraku i stvara takozvane **snove na javi**.

(CD, IX. 145)

Kreativni pisac postupi isto kao i dijete koje se igra. On stvara svijet fantazije koji shvaća veoma ozbiljno (a u koji investira veliku količinu emocija), iako ga oštro odvaja od stvarnosti.

(CD, IX. 144)

Možemo smatrati da sretna osoba nikada ne fantazira, već da to čini samo nezadovoljna. Pokretačku snagu fantazija predstavljaju nezadovoljene želje. Svaka fantazija je zapravo ispunjenje želje, korekcija stvarnosti koja ne zadovoljava.

(CD, IX. 146)

Neurotičari se okreću od stvarnosti jer im je nepodnošljiva, ili u cijelosti ili djelomično.

(CD, XII. 218)

Po ovom stajalištu igra, snovi i fantazije su slični jer su djetinjasti, eskapistički načini ispunjavanja želje kojima se nadomješta stvarnost koja ne donosi zadovoljenje.

U petom poglavlju smo govorili da je Freud razlikovao dvije vrste funkcioniranja mentalnog aparata koje je prozvao

'primarnim' i 'sekundarnim' procesom. Prvim procesom upravlja ispunjavanje želja i načelo zadovoljstva, a drugim svjesno planiranje i načelo stvarnosti.

Načelo zadovoljstva dovodi do odvajanja jedne vrste misaone aktivnosti koja ne podliježe provjeri u stvarnosti i potčinjena je samo načelu zadovoljstva. Ta aktivnost je **fantaziranje** koje počinje već u dječijoj igri, i koje kasnije, kada se nastavi kao **sanjanje na javi**, više ne zavisi od stvarnih objekata.

{CD, XII. 222}

Freud je ipak priznao, iako nevoljno, da umjetnici nisu naprosto neurotičari koji koriste svoju darovitost da pobjegnu od stvarnosti.

Umjetnost na novi način dovodi do izmirenja dvaju načela. Umjetnik je u suštini čovjek koji se okreće od stvarnosti jer mu je teško prihvatiti odustajanje nagonskog zadovoljenja koje ona isprva zahtijeva. Potom on u fantaziji pušta da se njegove erotske i druge želje razmahnu. On iz tog svijeta fantazije ipak nalazi put natrag u stvarnost tako što se koristi posebnim darom da svoje fantazije preoblikuje u istine nove vrste, a koje ljudi cijene kao dragocjene odraze stvarnosti.

(CD, XII. 224)

U ovom neobičnom shvaćanju smatra se da, iako umjetnik može izbjeći pad u neurozu, njegova umjetnost još uvijek predstavlja posredan put da dobije nagonско zadovoljenje u kojem bi, da je bolje prilagođen stvarnosti, ili uživao ili od njega odustao. Drugim riječima, umjetnost je prvenstveno eskapistička. U idealnom svijetu u kojem bi svako bio dovoljno zreo da načelo zadovoljstva zamijeni načelom stvarnosti, ne bi bilo potrebe za umjetnošću.

Ovaj zaključak izvrsnog pisca koji je veoma cijenio književnost i likovne umjetnosti mnogim će čitaocima izgledati veoma

neobičan. Da je Freud živio toliko dugo da se upozna s modernom biološkom mišlju, on bi najvjerojatnije revidirao svoje stavove.

Etolozi se naprimjer uglavnom slažu da je igra mladih životinja ne eskapističko, već adaptivno ponašanje. Igra olakšava istraživanje, a ponavljanjem pokreta potiče razvoj mišićnih vještina. Nestašna igra između mladih životinja i djece je vjerojatno važan način učenja kontrolirane upotrebe agresije, a može olakšati i kasnije seksualno zadovoljenje.

Ako je igranje adaptivno u biološkom smislu, možda je to tako i s fantazijom, lako postoje 'prazni' *snovi na javi* koji se uklapaju u Freudovu eskapističku teoriju, to nije slučaj sa svim fantazijama. Albert Einstein je razmišljanje definirao kao 'slobodnu igru pojmova' i posebno naglasio potrebu da kreativno mišljenje bude slobodno od prinuda koje nameću realni objekti. On sam nikada bez fantazije ne bi uspio stvoriti specijalnu teoriju relativnosti, iako je ona kasnije, naravno, i eksperimentalno potvrđena. Freud je, kao što smo rekli, smatrao da su *Braća Karamazovi* najbolji ikada napisani roman, lako plod piščeve mašte, roman također sadrži portrete zasnovane na stvarnim ljudima. Kao i svaki veliki roman razvija i produbljuje naše razumijevanje stvarnosti, dakle ne nudi bijeg iz nje.

U četvrtom poglavlju smo govorili o neodrživosti Freudove teorije da su snovi skoro uvijek halucinatorna ispunjenja potisnutih želja. Rekli smo da su neki snovi put da se čovjek suoči s traumom, dok drugi predstavljaju obradu informacija. To dvije funkcije nisu eskapističke, već načini da se postupno prihvati stvarnost.

Igra, fantazija i snovi, tri aktivnosti koje je Freud dovodio u vezu kao eskapističko ispunjenje želja, mogu se smatrati i adaptivnim aktivnostima. Tačnije, kao načini da se biraju elementi našeg unutarnjeg i vanjskog iskustva, i da se od njih stvaraju nove

kombinacije. Freud je smatrao da se pobude umjetnika i pobude naučnika veoma razlikuju. Nagon u osnovi umjetnikove kreativne djelatnosti je nezadovoljeni libido koji se očituje u eskapističkoj fantaziji. Nagon u osnovi naučnikove djelatnosti je želja da ovlada vanjskim svijetom. Ono što umjetnici i naučnici rade zacijelo se veoma razlikuje; ali, kao što smo već rekli, i jedni i drugi žele stvoriti poredak, osmisliti svijet i naš doživljaj njega, pri čemu u različitosti otkrivaju jedinstvo ili ga sami oblikuju.

Mnogi najkreativniji psihoanalitičari novijeg doba, između ostalih Rycroft, Winnicot, Bowlby, Marion Milner, kao i Ehrenzweig, odbacuju Freudov pojam 'primarnog procesa' kao arhaičan, djetinjast i neprimjeren. Fantazija može biti eskapistička, ali kada se očituje kao kreativna mašta onda je ona vitalni aspekt čovjekovog prilagođavanja svijetu. Goya je sigurno u pravu kada je povodom svog djela *Caprichos* napisao:

Fantazija koju je razum napustio proizvodi strašna čudovišta; udružena s razumom, ona je majka umjetnosti i ishodište njenih divota.

Deveto poglavlje

Kultura i religija

Primjena psihoanalitičke teorije na antropologiju i religiju bila je, u cjelini, razočaranje. Pa ipak, Freudovi pogledi na te oblasti, iako ih antropolozi i teolozi obično ne prihvaćaju, važni su jer pokazuju kako je psihoanaliza od metode liječenja neurotskih poremećaja prerasla u misaoni sistem koji pretendira da objasni sve čovjekove aktivnosti.

Kao što smo napomenuli, Freud je bio veoma civiliziran čovjek, ali je civilizaciju ipak smatrao represivnom jer ona, po njegovu mišljenju, suviše sputava zadovoljavanje nagona, što kod većine ljudi izaziva neurotske simptome. Nije dakle čudno što je Freud mnogo proučavao antropologiju; smatrao je da može utvrditi kakav je čovjek bio prije no što je upao u željeznu stegu represije. Nažalost, Freud je pisao u razdoblju 'salonske' antropologije, kada je bilo mnogo teoretiziranja bez oslanjanja na dokaze. Tada se još uvijek o ljudima iz kultura u kojima nije bilo pisma moglo govoriti kao o 'divljacima', a i sasvim neopravdano izjednačavati 'primitivno' s 'neurotičnim' ili 'infantilnim', kao što je sam Freud činio. Danas znamo da su primitivni ljudi na veoma složen način bili dobro prilagođeni sredini. Međutim, prije Prvog svjetskog rata prevladavali su viktorijski nazori da postoji jasan napredak od 'divljaštva' do vrtoglavih visina evropske civilizacije 20. stoljeća. Otkriće postojanja koncentracionih logora i događaji u dva svjetska rata uništili su taj doživljaj samozadovoljstva.

Djelo *Totem i tabu*, koje ima četiri dijela koja su izvorno objavljena zasebno, pojavilo se kao knjiga 1913. godine. Freudovi glavni izvori za ove antropološke spekulacije bili su Darwinovo *Porijeklo čovjeka*, Frazerova *Zlatna grana*, kao i teorije Robertsona Smitha i J. J. Atkinsona. Neki od tih izvora su danas djelomično, a drugi u cijelosti diskreditirani.

Totem je simbolički znamen posebne društvene grupe ili plemena. On može biti životinja ili, rjeđe, biljka ili prirodna pojava kao naprimjer kiša. Totem je predmet poštovanja ili obožavanja, i zaštićen je tabuima koji načelno zabranjuju da se on ubija, jede ili čak dodiruje. Međutim, u posebnim prilikama totemska životinja se ritualno ubija i sakramentalno jede. Vezanost za posebni totem definira društvene odnose, tako da su seksualni odnosi između članova istog totemskog klana obično zabranjeni.

Freud je totem tumačio kao da predstavlja oca jer je znao za tri slučaja u kojima su dječaci s edipalnim konfliktima imali fantazije životinja koje su bile zamjena za oca, ili su pak imali fobije od njih. Freudov pacijent zvani 'mali Hans' plašio se da će ga ugristi konj, što je Freud smatrao rezultatom potiskivanja i kasnije projekcije djetetovog neprijateljstva prema ocu.

Freud je na Darwinovu tragu pretpostavio da su primitivni ljudi živjeli u malim skupinama ili 'hordama' u kojima je dominirao samo jedan snažni mužjak koji ne samo da je zadržavao sve ženke za sebe nego je i protjerivao mlađe muške suparnike, te tako sprečavao incest i poticao stvaranje seksualnih veza izvan izvorne grupe. Freud ističe da su se:

... jednog dana prognana braća zajedno vratila, ubila i proždrla svoga oca, što je označilo kraj patrijarhalne horde... lotemski objed, koji je možda čovjekova najranija svetkovina, na taj je način ponavljanje tog znamenitog i zločinačkog djela

koje je značilo i početak mnogo čega - društvene organizacije, običajnih ograničenja i religije.

(CD, XIII, 141-142)

Freud potom tvrdi da su se sinovi koji su ubili oca ražalostili, pa su:

svoj postupak opozvali tako što su zabranili da se totem, zamjena za njihovog oca, ubija; odrekli su se od onoga što je on donosio tako što su odustali od pretenzija na žene koje su oslobođene. Tako su od sinovljevske osjećaja krivice stvorili dva osnovna tabua totemizma koji upravo zbog toga odgovaraju dvjema potisnutim željama Edipova kompleksa. Ko prekrši te tabue kriv je za jedina dva zločina koje poznaje primitivno društvo.

(CD, XIII. 143)

Obredni 'totemski objed' mogao bi se tumačiti kao 'povratak potisnutog'; kao privremeni simbolički izraz izvornih poriva mržnje prema ocu, poriva koji zbog osjećaja krivice obično ostaju nesvjesni.

Freud je smatrao da je to praubistvo oca bilo stvarni događaj koji je ostavio 'neizbrisive tragove u historiji čovječanstva'. Drugim riječima, vjerovao je u diskreditiranu Lamarckovu teoriju o nasljeđivanju stečenih osobina. Usprkos izvrsnom poznavanju Darwinove teorije evolucije koja je kod gotovo svih biologa diskreditirala Lamarckovu ideju, Freud je uporno, sve do kraja života, tvrdio da se stečene osobine mogu prenositi, čime je želio reći da se počeci religije i morala sigurno mogu tražiti u nekom stvarnom događaju.

Freud izgleda da je gajio podvojena osjećanja prema djelu *Totem i tabu*. Iako ga je smatrao svojim velikim ostvarenjem, jednom je rekao: 'Nemojte to uzimati tako ozbiljno, napisao sam to jednog kišovito nedjeljnog popodneva.' Pored toga

sto je Freud privržen Lamarcku, u njegovoj teoriji postoji više neodrživih elemenata.

Kao prvo, ni u antropologiji ni u nauci što proučava čovjekolike majmune nema dokaza da je ikada postojala 'prvobitna horda' kojom je dominirao samo jedan mužjak. Darwin je svoju teoriju izveo iz nepouzdatih izvještaja o organizaciji grupe gorila, izvještaja koji su se ispostavili netačnima.

Kao drugo, totemski objedi su rijetka pojava koja je dokazana samo kod malog broja plemena kod kojih postoji totemizam.

Kao treće, Freud ne govori o mogućem značaju majke u totemskoj religiji. To je propust karakterističan za psihoanalitičku teoriju koja je veoma dugo u svom razvoju obično uložila majke pretpostavljala ulogu oca. Takav naglasak vjerovatno ishodište ima u tome da je sam Freud imao više problema u odnosu prema ocu nego u odnosu prema majci.

Kao četvrto, u bar jednom slučaju na kojem je Freud zasnovao svoju teoriju totema koji predstavlja oca moguće je posve različito tumačenje. 'Malog Hansa', petogodišnjeg sina svog prijatelja Maxa Grafa, Freud je zapravo vidio samo jednom. Liječio ga je posredstvom oca. John Bowlby, preispitujući slučaj, utvrdio je da je fobija 'malog Hansa', kao i ostale dječije fobije, vjerovatno bila izazvana strahom da će ga majka napustiti. Utvrđeno je da je Hansa majka odgajala tako što je koristila uznemirujuće prijetnje, uključujući i prijetnju da će ga, bude li zločest, ostaviti.

U svjetlu moderne antropologije, darvinovske teorije, Bowlbyjeve teorije o 'privrženosti', lahko je biti naknadno mudar i optuživati Freuda da zanemaruje dokaze od kojih za neke onda nikako i nije mogao znati. Unatoč svemu, **Totem i tabu** zaista je u velikoj mjeri spekulativno djelo, a svjedoči i o Freudovoj težnji da kada misli da će to poduprijeti

psihoanalitičku teoriju stvara općenite sudove na osnovu nedovoljnog broja činjenica. Thomas Mann, u eseju objavljenom 1929., napisao je da je *Totem i tabu* Freudovo djelo koje je na njega ostavilo najjači dojam. To izgleda neobično ako ne znamo da je Mannova ocjena čisto literarna, to jest da se ne temelji ni na kakvoj antropološkoj teoriji. Mann je pisao da je *Torem / tabu*

nedvojbeno Freudovo djelo koje ima najveću umjetničku vrijednost; kako po koncepciji tako i po formi, to je književno remek-djelo koje stoji rame uz rame s najvećim književnim esejima s kojima se može uspoređivati.

Neke od kritika upućenih djelu *Totem i tabu* mogu se uputiti i djelu *Mojsije i monoteizam*, Freudovoj posljednjoj potpunoj knjizi koju je završio kada je imao više od osamdeset godina. Freud je istakao kontroverzan stav da je Mojsije, vođa i osnivač židovskog naroda, bio zapravo Egipćanin, kao što nagovještava i etimologija njegova imena. Biblijska priča veli da su Mojsija, da bi izbjegao faraonov progon, roditelji stavili u košaricu od papirusove trstike i položili je pored rijeke. Faraonova kći je otuda izbavila Mojsija. Pošto ga je odgojila kao svoga sina, Freud ne bez razloga zaključuje da je on zapravo to i bio, to jest da nije bio Židov. Dalje kaže da je Mojsije prihvatio veliku reformu faraona Ehnatona koji je ukinuo mnogoboštvo i uveo jednoboštvo. Kada je Ehnaton umro, došlo je do reakcije koja je ugrozila monoteistička vjerovanja. Mojsije je stao na čelo potčinjene židovske manjine, ojačao im identitet ustrajavajući na jednoboštvu i običaju obrezivanja. Na kraju je Židove iz Egipta poveo u Obećanu zemlju (*egzodus*), lako se u Bibliji kaže da je Mojsije umro u sto dvadesetoj godini, Freud je smatrao da su ga zapravo ubili sunarodnjaci. Dokaz je pronašao u jednom stavu Ernsta Sellina koji su, odmah kada je bio iznijet, odbacili svi židovski učenjaci. Freud je rado prihvatio Sellinovu pretpostavku jer je ona podupirala njegovu ideju o oceubistvu i porijeklu religije. Freud je smatrao da je ubistvo Mojsija

ojačalo osjećaj krivice koji je potjecao iz opisanog prvobitnog oceubistva, i da je u židovskom narodu izazvao trajan nesvjesni osjećaj krivice.

Sasvim je moguće da je kajanje zbog ubistva Mojsija bilo poticaj za fantaziju o Mesiji koji će se vratiti i svoj narod povesti ka iskupljenju i u obećanu vladavinu nad svijetom.

(CD, XXIII. 89)

Većina kritičara su djelo *Mojsije i monoteizam* odbacili kao jedan od Freudovih najmanje uvjerljivih radova. Kao i u djelu *Totem i tabu*, dokazivanje se i u ovom djelu znatno oslanja na lamarkovsku teoriju o nasljeđivanju stečenih osobina. Pored toga, knjizi se može uputiti mnogo historiografskih primjedbi koje bi ovdje bilo suvišno nabrajati.

U prvom poglavlju smo rekli da Freud nikada nije bio aktivni židovski vjernik, lako je priznavao da religija nekad može igrati ulogu u suzbijanju neurotskih simptoma, čvrsto je ostao pri stavu daje religija iluzija koja ispunjava želje. Bogovi, po Freudovu mišljenju, imaju tri zadatka.

Oni moraju odstranjivati užase prirode, moraju ljude navići na sudbinske nevolje, posebno na smrt, i moraju im dati nadoknadu za patnje koje im je civilizirani život nametnuo.

(CD, XXI. 18)

Freud je vjerovao da religija nastaje iz čovjekovog osjećaja bespomoćnosti. Kao odrasla osoba, čovjek je suočen sa svakojakim opasnostima, od zemljotresa do bolesti. One mu prijete, a on ih ne može kontrolirati. Kao malo dijete bio je još bespomoćniji, ali je uviđao da ga otac, ma koliko ulijevao strah, bar štiti od uobičajenih opasnosti.

Nastanak religijskih potreba iz dječije bespomoćnosti i težnje za ocem izgleda mi neosporno, posebno jer se taj osjećaj ne pro-

dužuje prosto iz djetinjstva, već se trajno održava strahom pred višim sudbinskim moćima. Mislim da u djetinjstvu nijedna potreba nije toliko snažna kao potreba za zaštitom koju pruža otac.

(CD, XXI. 72)

U jednom ranijem članku Freud je veći naglasak stavio na opasnosti koje pojedincu prijete od njega samog. Uočio je sličnost između vjerskih običaja i opsesivnih rituala. Po njegovu nazoru, opsesivni rituali su način da se ego zaštiti od pojave fantazija, misli ili seksualnih poriva koje je čovjek potisnuo; u isto vrijeme to je pomaknuti i djelomični izraz tih poriva. Naprimjer, neki njegov pacijent je patio od prisile da često pere ruke, što je u tom slučaju bio izraz osjećaja krivnje u vezi s masturbacijom. Pored toga, osjećao je prisilu da svaki prst posebno pere, čime je pravio opsceni gest koji označava snošaj. Freud je smatrao da je religija, kao dio civilizacije, zasnovana na

suzbijanju izvjesnih nagonskih poriva i odustajanju od njih. Ti porivi, međutim, nisu, kao i u neurozi, isključivo komponente seksualnog nagona; oni su sebični, društveno štetni nagoni, iako, čak i tada, obično sadrže neku seksualnu komponentu.

(CD, IX. 125)

Pobožni ljudi koji se ispovijedaju i priznaju da su grješnici moraju biti obredno poslušni jer se tako brane protiv napasti i nadziru ili odbacuju nagonске sile koje uvijek prijete da izbiju na površinu. Freud je otišao čak tako daleko da je tvrdio da je religiju moguće smatrati 'univerzalnom opsesivnom neurozom'.

Religija, dakle, obećava zaštitu protiv unutarnjih teško umirivih poriva, što se postiže učestvovanjem u obredima. Ona pruža i djelomičnu zaštitu protiv vanjskih opasnosti tako što prihvaća ograničenja kojima civilizacija sputava sebične porive pojedinaca. Ovo suzbijanje poriva omogućuje izvjestan stepen solidarnosti s drugim ljudima, te stoga ublažava osjećaj bespomoćnosti.

Religija osim toga obećava život nakon smrti. To ne samo da ublažava strah od smrti nego i implicira da će pokojnik u raju biti nagrađen zadovoljstvima koja će nadoknaditi ovozemaljska zadovoljstva kojih se lišio u interesu civilizacije.

Na početku poglavlja primijetili smo da je Freud civilizaciju smatrao pretjerano opresivnom i nečim što uzrokuje neuroze. Njegova ozlojeđenost je išla mnogo dalje od toga; toliko, doista, da se može pretpostaviti da mu je krajnja opsesivna kontrola vlastitih poriva predstavljala teret. Freud, iako je priznao da je civilizacija nužna ako čovjek kao vrsta želi preživjeti, ipak govori o 'ozljedama' koje civilizacija nanosi pojedincu. Sljedeći navod je jasno ironičan, ali otkriva i šta je Freud mislio o 'prirodnom' čovjeku koji ne bi bio sputan.

Govorili smo o mržnji prema civilizaciji, mržnji koju stvara pritisak što ga ona nameće, kao i zahtjev za odustajanjem od nagona. Zamislimo li da su te zabrane ukinute - ako čovjek može kao seksualni objekt uzeti svaku ženu koju poželi, ako bez kolebanja može ubiti takmaca za njenu ljubav ili bilo kog drugog što mu stoji na putu, ako nekažnjeno može otuđiti imovinu drugog čovjeka - nastao bi divan život, ispunjen zadovoljstvima!

Ta tmurna slika je rezultat činjenice da je psihoanalitička teorija zapravo teorija 'nagona'. Ona prvenstveno ispituje kako pojedinci traže ili ne uspijevaju naći načine da isprazne nagonske porive. Čitajući Freuda stječe se dojam da su odnosi koje čovjek ima s drugim ljudskim bićima vrijedni samo ako olakšavaju nagonsko zadovoljstvo. Prijateljstvo i drugi odnosi se nikako ne vrednuju sami po sebi, već se svi smatraju 'ciljno potisnutim' zamjenama za seksualne odnose. Nije čudno što je Freud odbacio kršćansku zapovijed 'Voli bližnjeg svoga kao samoga sebe', o kojoj je govorio kao propisu koji nema smisla jer se 'njegovo poštovanje ne bi moglo preporučiti kao racionalno'. Kao što ćemo vidjeti, moderna psihoanalitička

teorija se mnogo više nego što je to činio Freud bavi kvalitetom i vrstom odnosa u koje pojedinci stupaju čitavog svog života.

Freudovo shvaćanje religije se u više pitanja može izložiti kritici. Kao prvo, on smatra da je religija isključivo utemeljena na ličnosti oca. Mada je Beč u prvom redu bio katolički grad, Djevica Marija i ostale božice nisu imale nikakav značaj, što je nedostatak o kojem Freud raspravlja u djelu *Totem i tabu*.

Kao drugo, Freud ne spominje religije kao što su rani budizam, u kome izgleda nema vjerovanja u boga ili bogove, ali koji ipak propisuje način života za koji mnogi smatraju da donosi veliko ispunjenje.

Kao treće, Freud, kao što sam priznaje, nije u stanju da shvati ekstatična i mistična iskustva, koja za mnoge ljude predstavljaju izvor 'vjerskih' osjećaja. Kada je Freud svom prijatelju Romainu Rollandu poslao primjerak svoje knjige ***Budućnost jedne iluzije***, a u kojoj odbacuje religiju, ovaj je rekao da Freud nije shvatio pravi izvor vjerskog osjećaja. Freud je pisao:

On, kaže Rolland, sastoji se u posebnom osjećanju koje je kod njega stalno prisutno, a koje je uočio kod mnogo ljudi, a za koje može pretpostaviti da postoji kod miliona ljudi. To osjećanje bi on volio nazvati osjetom 'vječnosti', osjećanjem nečeg bezgraničnog, nesputanog - takoreći 'okeanskog'.

(CD, XXI. 64)

Freud ispravno označava to kao:

osjećaj neraskidive veze, jedinstva s vanjskim svijetom kao cjelinom.

(CD, XXI. 65)

Freud taj osjećaj uspoređuje sa snažnom zaljubljenosti, kada se onaj koji voli osjeća potpuno ujedinjenim s voljenom osobom.

Freud to tumači kao krajnju regresiju na veoma rano stanje; stanje malog djeteta na grudima majke prije nego što nauči da sebe razlikuje od majke i vanjskog svijeta. I ljubav i okeanski osjećaj su za Freuda dakle iluzije. I doista, on o stanju ljubavi govori kao o nekakvom ludilu, kao o 'normalnom prauzoru psihoze'.

Freud se djelomice slaže s Rollandom jer dopušta da okeanski osjećaj i osjećaj jedinstvenosti sa svemirom može biti povezan s vjerskim osjećanjima u kasnijem stadiju, a što opisuje kao

prvi pokušaj vjerske utjehe, kao još jedan način da se porekne opasnost za koju ego uočava da prijeti iz vanjskog svijeta.

(CD, XXI. 72)

Mada je svako žrtva samoobmana i iluzija koje ispunjavaju želje, oni koji su, za razliku od Freuda, doživjeli okeanski osjećaj, neće biti zadovoljni tim objašnjenjem. Prikazi ekstatičnih iskustava koje su dali mnogi ljudi, među kojima i vjerski mistici, kao i istraživači, među kojima je bio admiral Byrd, nagovješćuju da su takva iskustva najdublji trenuci u njihovu životu, a da ponekad dovode do promjena u načinu kako opažaju sebe same i svijet. Takva iskustva nije potrebno objašnjavati u vjerskim kategorijama, ali se ne mogu odbaciti ni kao sasvim iluzorna. Defanzivna ispunjavanja želja izgledaju djelomice neautentična čak i onima koji uživaju u njima. S druge strane, okeansko iskustvo se osjeća kao duboko i posve autentično. Ovo ipak nije mjesto da se detaljnije bavimo okeanskim osjećajem. Dovoljno će biti ako kažemo kako bi Freud, da je ikada osjetio nešto slično tome, bio primoran razmotriti neko drugo tumačenje.

Djelo ***Budućnost jedne iluzije*** Freud završava postupkom kojim se uvijek služio kada se bavio posebno kontroverznim temama. Riječ je o raspravi između njega i zamišljenog protivnika. Freud smatra da će u dalekoj budućnosti intelekt konačno potvrditi svoj primat a religija biti napuštena.

Možemo koliko hoćemo tvrditi da je čovjekov intelekt bespomoćan u usporedbi s nagonским životom, a u tome možemo biti u pravu. Međutim, ta slabost ima nešto osobito. Glas intelekta je blag, ali se ne stišava dok ne naiđe na onoga koji ga sluša. Konačno, nakon bezbroj odbijanja, on uspijeva.

(CD, XX. 53)

Freud izjednačava intelekt s naukom, mada, kao što smo ranije ukazali, nije moguće podržati Freudov stav da psihoanaliza već jeste, ili da bi mogla postati nauka u strogom smislu te riječi. U čuvenoj posljednjoj rečenici u spomenutoj knjizi Freud kaže:

Ne, naša nauka nije iluzija. Iluzija bi pak bilo pretpostaviti da ono što nam nauka ne može dati možemo dobiti drugdje.

(CD, XXI. 56)

Možda vrijedi reći da kada Freud govori o Bogu svog zamišljenog protivnika kao o 'vašem Bogu', o Bogu iz tradicionalne religije, on suprotstavlja ono što ironično naziva 'našim Bogom', Logosom, glasom razuma. Ova Freudova verbalna dosjetka otkriva o njemu više no što on misli. Isključivo vjerovanje u razum ili nauku moglo bi naime biti isto tako iracionalno kao i vjerovanje u Boga. Dakako, Freudova vjera u psihoanalizu znatno je nadilazila svaki dokaz o njenoj ispravnosti koji bi se mogao nazvati naučnim.

Deseto poglavlje

Freud kao terapeut

Tehnika psihoanalize

U četvrtom poglavlju kratko smo opisali tri aspekta psihoanalitičke tehnike: slobodne asocijacije, tumačenje snova, i ocjenu transfera i protutransfera. Freud je o tehnici psihoanalitičkog liječenja napisao više članaka. Čak i u ovako kratkoj knjizi obavezni smo sažeto predstaviti njegova shvaćanja. Naime, njegov postupak utjecao je na skoro sve kasnije oblike psihoterapije koji će se primjenjivati na Zapadu. Principi liječenja koje je postavio Freud znatno se razlikuju od onih kojih se drže tradicionalni ljekari, a u razdoblju prije Prvog svjetskog rata, odnosno u vrijeme kada su formulirani, zacijelo su izgledali revolucionarni, lako se savremeni psihoanalitičari malo kad pridržavaju svih Freudovih preporuka, uobičajene prakse psihoanalize i drugi oblici psihoterapije zasnovani su i dalje na Freudovom postupku, i ostaju među njegovom najtrajnijom ostavštinom.

Još početkom 1904. godine Freud je ustanovio nekoliko kriterija za izbor za psihoanalizu pogodnih pacijenata. Smatrao je da pacijenti trebaju biti 'dovoljno obrazovani i veoma pouzdanog karaktera'. Nije želio psihotične pacijente, odnosno shizofreničare i one koji su patili od najtežeg oblika melanholiije (depresivne bolesti). Kao što smo već primijetili, pacijenti koji pate od manije ili hipomanije malo kad se

obraćaju psihoanalitičarima, lako su neki psihoanalitičari odbacili Freudov savjet u tom pogledu, te pokušali analizirati shizofreničare, njihovi rezultati razočaravaju.

Freud je shvatio da se psihotični oblici duševnih bolesti mogu očitovati kao neuroze i da nije uvijek uočljivo da se radi o daleko ozbiljnijim poremećajima. Zbog toga je uvidavno preporučivao ogledni period analize od samo jedne ili dvije sedmice. Također je bio oprezan kada je upozoravao da se psihoanaliza ne koristi u slučajevima *anorexiae nervosae* i drugih ozbiljnih poremećaja koji zahtijevaju neposredno uklanjanje simptoma.

Freud je dalje tvrdio da pacijenti 'blizu pedesete godine života ili stariji' nisu pogodni za psihoanalitički tretman iz dva razloga. Kao prvo, plašio se da je građa koja se nagomilala u toku pacijentovog života tolika da bi se tretman mogao odužiti unedogled. Danas psihoanalitičari više ne prihvaćaju to upozorenje i često uspješno liječe i starije pacijente. Freudov drugi razlog za neprimanje sredovječnih i starijih pacijenata mnogo je zanimljiviji. Kaže da 'starije ljudi više nije moguće obrazovati', za razliku od mladih koji još nisu stupili u adolescenciju 'i koji su često veoma podložni utjecaju'. Freud je inače tvrdio da je psihoanaliza tretman u kojem direktan utjecaj i sugestija imaju veoma mali udio. U tom je pak odlomku iznio stav da sugestija u psihoanalizi igra mnogo veću ulogu nego što se to općenito smatra.

U četvrtom poglavlju naveli smo dva razloga zašto je Freud od pacijenata tražio da leže na kauču, dok je on sjedio iza njih tako da ga oni nisu mogli vidjeti. Freud je rekao da se tako potiče tok slobodnih asocijacija, a da on sam izbjegava da ga drugi ljudi promatraju po čitav dan. Ali postojao je još jedan razlog: Freud je smatrao da pacijent ne treba znati za promjene izraza na analitičarevom licu. Sva tri razloga su donekle značajna, a većina freudovski usmjerenih psihoanalitičara i dalje koriste kauč. Analitičari koji pripadaju drugim usmjerenjima smatraju da je

kauč neprimjeren, i više vole direktan kontakt s pacijentom, koji više izgleda kao susret ravnopravnih.

Freud je preporučivao da psihoanalitičar ne zapisuje ništa tokom seanse jer bi to moglo poremetiti 'jednako raspodijeljenu pažnju' kada ne treba odlučivati koji je pacijentov iskaz važan. Freud je isticao da značenje onoga što analitičar čuje na posebnoj seansi treba biti utvrđeno tek kasnije. Analitičar

mora vlastito nesvjesno kao receptivni organ okrenuti prenošenju pacijentovog nesvjesnog. On se mora prilagoditi pacijentu kao što je telefonska slušalica prilagođena mikrofONU.

(CD, XII. 113-114)

Svaki psihoterapeut priznat će da je to mudar savjet. U najčešće greške koje prave psihoterapeuti spada prerano tumačenje: žure i bez dovoljno dokaza donose pogrešne zaključke.

Konvencija traži da psihoanalitičar ostane nehumano distanciran, da ga jedino zanima tumačenje građe koju isporučuje pacijent, a da ne dopusti da ga njegova muka potrese. Već smo rekli da je Freud, dok je izvodio psihoanalizu, bio 'čudno bezličan'. On je pisao:

Svoje kolege savjetujem da se tokom tretmana ponašaju kao hirurzi, koji na stranu stavljaju sve osjećaje, čak i ljudski saosjećaj, a svu mentalnu energiju fokusiraju na operaciju koju trebaju izvesti što spretnije... Emotivna hladnoća koju tražimo od analitičara izuzetno je povoljna za obje strane. Za ljekara je to poželjna zaštita vlastitog emotivnog života, a za pacijenta najveća pomoć koja mu se danas može dati.

(CD, XII. 115)

Analitičar doista treba biti donekle distanciran. Ako se previše poistovjeti s pacijentom, izgubit će objektivnost i neće vidjeti koliko je pacijent zapravo odgovoran za vlastite teškoće. S

druge strane, ako je distanciran, kao što je savjetovao Freud, onda prijeti opasnost da pacijenta ne shvati kao osobu. Istraživanja su pokazala da analitičari trebaju biti sposobni za iskrenu brigu za pacijenta. Također je ustanovljeno da srdačan prijem od strane analitičara olakšava da u pacijentovoj ličnosti dođe do promjena. Psihoanaliza i druge iz nje proizišle vrste psihoterapije ne mogu se promatrati kao hirurgija, djelomice i stoga što više nismo sigurni, onako kao što je bio Freud, da je moguće utvrditi jedinstven uzrok svakog neurotskog simptoma. Danas se analitičari više zanimaju za pacijentovu ličnost u cjelini, kao i za odnose koje je imao u životu, nego za potisnute seksualne fantazije u ranom djetinjstvu. A to traži različit pristup od onog koji je preporučivao Freud, lako mora biti objektivan spram pacijentova ponašanja, koje može odobravati ili ne, analitičar mora pokazivati i 'bezuvjetni pozitivni pogled', kako je to nazivao Carl Rogers. To će reći da analitičar pacijenta mora doista vrednovati kao osobu.

U četvrtom poglavlju smo rekli da se Freud složio s Jungovom sugestijom da i analitičar treba biti analiziran. Freud kaže da analitičar ne smije podleći napasti da govori o vlastitoj ličnosti i problemima, kao u običnom životu gdje vlada pravilo 'ispovijest za ispovijest'. Freud preporučuje da

ljekar ostane neproziran za pacijente, te da, kao kakvo ogledalo, njima pokazuje samo ono što je pokazano njemu.

(CD, XII. 118)

Iako se svaki terapeut s tim neće složiti, smatram da je Freud tu bio u pravu. Govoriti o sebi je velika popustljivost, što analitičar treba izbjegavati tokom seanse, kada treba biti pacijentov agent. Analitičarevo ispovijedanje, kao što primjećuje Freud, stvara nesavladive teškoće u tumačenju transfera.

Freud je kritizirao i didaktički pristup - preporučivanje pacijentu šta da čita, kao i usmjeravanje pacijenta koji se oslobodio da ide

novim putovima za koje analitičar smatra da su primjereni. Freud je opravdano kritizirao i praksu da se mogućim pacijentima kao uvod u ono što ih očekuje daju na čitanje knjige i članci iz oblasti psihoanalize, a što danas neki psihoterapeuti primjenjuju. Čitanje o psihoanalizi moglo bi uzrokovati raspravu umjesto da se prvenstvo dadne ličnom iskustvu. Pored toga, davanje savjeta koji se ne traže je neka vrsta pokroviteljstva, čime se pacijentu poriče status autonomne osobe.

Freud je savjetovao svakodnevni psihoanalitički tretman, izuzev nedjeljom i praznicima (iako je isticao da se 'blagi' ili 'dobro uznapređovali' slučajevi mogu tretirati rjeđe). Smatrao je čak i da stanka nedjeljom ima loš učinak. Danas većina psihoanalitičara pacijente viđa rjeđe. Razlog je između ostalog i što se više ne radi subotom, a i stoga što ima veoma malo pacijenata koji sebi mogu priuštiti svakodnevni skupi psihoanalitički tretman. Analitičaru naravno ide u prilog da ima više pacijenata koje prima rjeđe, jer tako seanse može naplaćivati skuplje. Freud zacijelo ne bi odobrio takvo preinačenje vlastite tehnike.

Iako je ponekad bio velikodušan prema siromašnima, Freud je bio veoma realističan kad je u pitanju novac. Pridržavao se pravila da svakog radnog dana svakom pacijentu odredi jedan sat, i da taj sat naplati, bilo da ga je pacijent iskoristio ili ne. To na prvi pogled izgleda neuviđavno, ali se Freud branio tvrdnjom da bi pacijenti, ako se od njih ne bi tražilo da plate, veoma često ispoljavali otpor ne dolazeći na seanse, za što bi pronalazili svakojake razloge, a što bi se vjerovatno dešavalo upravo kada je na pomolu neko važno otkriće.

Freud je izričito odbijao da kao pacijente prima one s kojima je imao neki odnos izvan psihoanalitičke ordinacije.

Posebne teškoće nastaju kada analitičar i novi pacijent, ili pak njihove porodice, gaje prijateljske odnose ili održavaju neke

društvene veze. Psihoanalitičar kojeg pitaju da poduzme tretman supruge ili djeteta svoga prijatelja mora biti spreman da, bez obzira na ishod tretmana, izgubi prijateljstvo; ipak, mora podnijeti tu žrtvu ako nije u stanju predložiti nekoga ko će ga u tom poslu valjano zamijeniti.

(CD, XII. 125)

Većina psihoanalitičara smatra to pravilo utemeljenim, posebno otkada je analiza transfera postala u psihoanalitičkom tretmanu krajnje važan element. Međutim, i sam Freud je često kršio vlastita pravila. Tako je naprimjer nekoliko godina analizirao svoju kćer Annu, što je očito kršenje psihoanalitičkih principa i što bi većina psihoanalitičara osudila. Znakovito je da je Anna Freud jedino Freudovo dijete koje će postati psihoanalitičar, kao i da se nikada nije udavala i da je tako ispoljila trajnu odanost ocu. U završnoj fazi Freudove bolesti o njemu se nije starala supruga Martha, već upravo Anna.

Freud je često svoje ukaze kršio i tako što je tokom seansi mnogo pričao, a ponekad i o svojoj porodici. Hilda Doolittle, pjesnikinja i prijateljica Ezre Pounda, a koja je neko vrijeme bila udata za Richarda Adlingtona, bilježi da je već ostarjeli Freud jednom prilikom udario šakom o gornji dio kauča na kojem je ležala i rekao:

Nevolja je što sam ja starac i što vi ne mislite da je vrijedno voljeti me.

Međutim, oni koji kritiziraju Freuda da je kršio pravila psihoanalize ponekad kao da zaboravljaju da ih je upravo on i smislio.

Freudovi slučajevi

Freudovi zapisani slučajevi postali su čuveni, i kao ilustracija kako je izvodio psihoanalizu, ali i kao prava književna djela. Detaljnim proučavanjem Freudovih sabranih djela otkrivamo

da je on uzgred spomenuo 133 slučaja, ali da postoji samo šest detaljnih izvještaja o određenim pacijentima. Tu su izvještaj o sudiji Schreberu, kojeg Freud nikada nije vidio, kao i izvještaj o 'malom Hansu', koga je Freud liječio posredstvom njegovog oca. Ostaju četiri slučaja kojima se osobno bavio Freud: 'Dora', koja je na psihoanalizi bila jedanaest sedmica 1900. godine; 'čovjek štakor', liječen jedanaest mjeseci od oktobra 1907; neimenovana osamnaestogodišnja lezbijka koju je Freud prestao liječiti nakon 'kratkog vremena'. Četvrti slučaj je čuveni 'čovjek vuk', čija je sudbina praćena punih šezdesetih godina, i koji je živio sve do 1979. godine.

Izvještaj o pacijentici 'Dori' je obzirno nazvan 'Fragment jedne analize slučaja histerije'. Dora je bila osamnaestogodišnja djevojka, kći dvoje ljudi koji su živjeli u nesretnom braku, a koji su bili bliski prijatelji s također nesretnim bračnim parom koji Freud naziva gospodinom i gospođom K. Gospođa K. je bila ljubavnica Dorinog oca. Dora se nakratko zaljubila u gospođu K. Gospodin K. je Dori iznosio seksualne prijedloge kada je ona imala 14 godina, što je ona žestoko odbila. Kada je imala 16 godina, izjavila je da prezire gospodina K. i rekla da joj se on opet udvarao. Od tada je patila od histeričnih simptoma - gubitka glasa, nervoznog kašlja i nesvjestice - što je bilo praćeno depresijom, povlačenjem iz društva i pomislima na samoubistvo.

Slučaj Dore važan je jer je, kao što bilježi Ernest Jones, godinama služio kao građa onima koji su učili psihoanalizu. Kao što je Freud i želio, on ukazuje na značaj snova u psihoanalitičkom tretmanu i svjedoči o Freudovoj sposobnosti da ih tumači. On otkriva i mnogo toga što Freudu nije bila namjera. Freud je veoma rano zaključio da je Dora godinama bila zaljubljena u gospodina K.; to je ona ostentativno poricala sve do pretposljednje seanse u kratkotrajnom tretmanu. Freud je njena ponovljena poricanja smatrao potvrdom, a ne poricanjem svog tumačenja.

Bruchstück einer Hysterie-Analyse.

Von

Prof. Dr. SIGM. FREUD

in Wien.

Verwort.

Wenn ich nach längerer Pause daran gehe, meine in den Jahren 1895 und 1898 aufgestellten Behauptungen über die Pathogenese hysterischer Symptome und die psychischen Vorgänge bei der Hysterie durch ausführliche Mitteilung einer Kranken- und Behandlungsgeschichte zu erhärten, so kann ich mir dieses Verwort nicht ersparen, welches mein Tun einerseits nach verschiedenen Richtungen rechtfertigen, anderseits die Erwartungen, die es empfangen werden, auf ein billiges Maass zurückführen soll.

Es war sicherlich misslich, dass ich Forschungsergebnisse, und zwar solche von überraschender und wenig einschmeichelnder Art, veröffentlichen musste, denen die Nachprüfung von Seiten der Fachgenossen notwendiger Weise versagt blieb. Es ist aber kaum weniger misslich, wenn ich jetzt beginne, etwas von dem Material dem allgemeinen Urteil zugänglich zu machen, aus dem ich jene Ergebnisse gewonnen hatte. Ich werde dem Vorwurfe nicht entgehen. Hatte er damals gelautes, dass ich nichts von meinen Kranken mitgeteilt, so wird er nun lautes, dass ich von meinen Kranken mitgeteilt, was man nicht mitteilen soll. Ich hoffe, es werden die nämlichen Personen sein, welche in solcher Art den Vorwand für ihren Vorwurf wechseln werden, und gebe es von vornherein auf, diesen Kritikern jemals ihren Vorwurf zu entreissen.

Die Veröffentlichung meiner Krankengeschichten bleibt für mich eine schwer zu lösende Aufgabe, auch wenn ich mich um jene einsichtslosen Uebelwollenden weiter nicht bekümmere. Die Schwierigkeiten sind zum Teil technischer Natur, zum anderen Teil gehen sie aus dem Wesen der Verhältnisse selbst hervor. Wenn es richtig ist, dass die Verursachung der hysterischen Erkrankungen in den Intimitäten des psycho-sexuellen Lebens der Kranken gefunden wird, und dass die hysterischen Symptome der Ausdruck ihrer geheimsten verdrängten Wünsche sind, so kann die Klarlegung eines Falles von Hysterie nicht anders, als diese Intimitäten aufdecken und diese Geheimnisse verraten. Es ist gewiss, dass die Kranken nie gesprochen hätten, wenn ihnen die Möglichkeit einer wissenschaftlichen Verwertung ihrer

'Ne' izgovoreno od pacijenta nakon što se njegovoj svijesti prvi put predstavila neka potisnuta misao naprosto ukazuje na postojanje potiskivanja i njegovu silinu; ono djeluje, takoreći, kao mjerilo snage potiskivanja. Ako se to 'ne', umjesto da se smatra izrazom nepristranog suda (za koji je pacijent zaista sposoban), zanemari, i ako se rad nastavi, ubrzo postaje jasno da 'ne' zapravo znači priželjkivano 'da'.

(CD, VII. 58-59)

Dora je ipak uporno poricala da je zaljubljena u gospodina K. (koji je, uzgred, bio mnogo stariji od nje) sve dok nije odlučila prekinuti liječenje. Kao što su drugi primijetili, Freud ju je opteretio tumačenjima sve dok nakon pretposljednje seanse nije napisao:

Dora više nije osporavala činjenicu.

(CD, VII. 104)

Svako ko bez predrasuda prouči Dorin slučaj uvidjet će da Freud, čim je donio zaključak, više 'ne' nije smatrao odgovorom, već je koristio svu svoju domišljatost i izuzetne sposobnosti uvjeravanja da pacijenticu prinudi da prizna da je on u pravu. Kao što smo već primijetili, Freud je isto tako postupao u svojim spisima, posebice u onima u kojima je pokušavao anticipirati svaki prigovor koji bi mogao iznijeti neki zamišljeni protivnik.

'Psihogeneza jednog slučaja homoseksualnosti kod jedne žene' ističe činjenicu, a koju psihoanalitičari danas uglavnom priznaju, da se adolescenti koje su roditelji prinudili na tretman rijetko kad oporave. Freud je to uočio, te kaže da ta osamnaestogodišnja pacijentica

nije ni na koji način bila bolesna (nije patila ni od kakvog unutarnjeg problema, niti se žalila na svoje stanje).

(CD, XVIII. 150)

Pa ipak, šest mjeseci prije toga pokušala je da se ubije. Freud je također priznao činjenicu da pretvaranje homoseksualne u heteroseksualnu usmjerenost nikada nije 'lahko'. Freud je upozorio roditelje da će im želja da kod njihove kćeri dođe do promjene teško biti ostvarena. Veoma brzo uvidio je da analiza neće uspjeti. Djevojka je odbacivala Freudova tumačenja i, prema njegovom izvještaju, ispoljavala je negativni transfer, zasnovan na njezinoj mržnji prema svom ocu i muškarcima općenito. Freud je prekinuo tretman i preporučio da djevojka potraži pomoć liječnice. Njegova rekonstrukcija djevočinog ranog seksualnog razvoja, onoga što ju je ponukalo da odbacuje muškarce i zaljubljuje se u surogate majke, kao i događaja i osjećanja koji su doveli do pokušaja samoubistva, iznimno je značajna. Ali zašto je Freud tu djevojku, unatoč tolikim kontraindikacijama za psihoanalizu kojih je bio sasvim svjestan uopće prihvatio za pacijenta? Odgovor se nalazi u prvoj rečenici u članku.

Homoseksualnost kod žena, koja zacijelo nije rjeđa nego kod muškaraca, iako je manje upadljiva, ne samo što zakonski nije sankcionirana nego joj ni u psihoanalitičkom istraživanju nije posvećivana pažnja.

(CD, XVIII. 147)

Jasno je da je Freud prihvatio Doru kao pacijenta ne bi li taj propust nekako nadoknadio. Mora da je shvatio da je pokušaj da se analizira neko ko nije bolestan i ko ne traži pomoć uzaludan sa pacijentovog stajališta, mada ne i s njegovog vlastitog. Freud bi se složio da je njegova intelektualna znatiželja uvijek imala prednost nad željom da bude terapeut. Vjerovatno je mislio da činjenica da samo mali broj lezbijki dolazi na liječenje opravdava da se pacijent 'koristi' za istraživanje.

'Čovjek štakor' je bio potpuno drugačiji slučaj. To je jedan od Freudovih najzanimljivijih i najuspješnijih slučajeva. 'Čovjek

štakor' bio je dvadesetdevetogodišnji pravnik koji je kod Freuda prvi put došao 1. oktobra 1907. godine. Žalio se na opsesivne misli, to jest na neželjene misli i fantazije kojih se nije mogao osloboditi. (Oni kojima je nešto takvo nepoznato mogli bi se sjetiti česte pojave kada se neka pjesma 'stalno vrti u glavi' a da se ne može odagnati.) Misli koje su progonile Ernsta Lanzera (tako se zvao pacijent) bile su doista užasne. U mnogima je bio prisutan strah da će se ljudima koje je volio dogoditi nešto jezivo: njegovom ocu, ili ženi koju je obožavao. Freud se iznenadio kada je utvrdio da su se pacijentovi opsesivni strahovi u vezi s njegovim ocem uporno pojavljivali bez obzira što mu je otac umro nekoliko godina ranije.

Ali najstrašnije opsesivne misli ticale su se uskršnjeg kažnjavanja o kojem su mu pričali dok je služio vojsku. Ono se sastojalo od vezivanja posude sa štakorima za zadnjicu kriminalca, tako da bi te životinje prodrle u tijelo kroz anus. Lanzer je priznao da mu je palo na pamet da je ta kazna nanijeta ženi o kojoj je govorio Freudu; osjećao se prinuđenim da vrši neke opsesivne rituale ne bi li se odbranio od te opasnosti.

Freudov dugački, ali svakako i nepotpun izvještaj o tom slučaju zauzima drugi dio desete knjige engleskog standardnog izdanja njegovih sabranih djela. U tom spisu Freud se pokazuje kao izvrstan i iznimno uvjerljiv pisac. Freudova analiza opsesivnih sumnji i ambivalencije čije se porijeklo može ispitivati do konflikta između ljubavi i mržnje veoma je uvjerljiva. Freud je očito osjećao posebnu empatiju prema opsesivnim neurotičarima, a zasnovanu na svojoj vlastitoj opsesivnoj ličnosti. Uspio je da 'čovjeka štakora' oslobodi njegovih muka, zastrašujućih misli, tako da je pisao:

tretman, koji je trajao nekih godinu dana, doveo je do potpune obnove pacijentove ličnosti, kao i do uklanjanja njegovih inhibicija.

(CD, X. 155)

Skeptici će možda zamjeriti da ne postoji dugoročni izvještaj o slučaju Ernsta Lanzer. Opsesivni neurotičan koje su mučili, kao i ovdje, prisilne misli i rituali od ranog djetinjstva rijetko kad se zauvijek sasvim oslobode simptoma kojima opet podlegnu kada dožive stres. Kao što ćemo vidjeti, to važi i za slučaj 'čovjeka vuka', što vidimo iz dugoročnog izvještaja kojem u analima psihoanalize nema premca.

Freud je svom izvještaju o 'čovjeku vuku' dao naslov 'Iz historije jedne infantilne neuroze'. Čovjek vuk je bio bogati Rus odgojen na velikom imanju. Prvi put se obratio Freudu u februaru 1910. godine, nakon čega ga je ovaj liječio do jula 1914. Freud bilježi da ga je u to vrijeme smatrao izliječenim. Pacijent u svojim sjećanjima bilježi da je kada je posjetio Freuda u proljeće 1919. godine, nakon što se završio Prvi svjetski rat, bio sasvim zadovoljan svojim duševnim i emotivnim stanjem i da je riješio da prekine psihoanalizu. Ipak, Freud, kada je čuo izvještaj, mislio je drugačije i savjetovao je još jednu fazu liječenja. Freud je pacijenta viđao ponovo od novembra 1919. do februara 1920. On izvještava:

dio transfera koji do sada nije bio prevaziđen uspješno je savladan.

(CD, XVII. 122)

'Čovjek vuk' patio je od povremenih napada depresije i različitih opsesivnih simptoma, koji su se, kao u slučaju 'čovjeka štakora', različitim snagom ispoljavali od ranog djetinjstva. Prozvan je čovjekom vukom zbog straha od vukova koji potječe iz razdoblja kada je imao četiri godine, tačnije od vremena noćne more iz istog razdoblja, kada se užasnio vidjevši kako šest ili sedam bijelih vukova sjede na granama oraha ispred prozora njegove sobe. Freud je zapisao da je bio siguran da se u osnovi tog sna krije pacijentova infantilna neuroza. Ovdje je nemoguće podrobno opisati kako je Freud došao do tumačenja. Uostalom, 1 on sam iz izvještaja ispušta mnogo šta, možda iz opreznosti.

'Iz meteža snivačevih nesvjesnih memorijskih tragova' on zaključuje da je pacijent kada je imao jednu i po godinu, dok je ležao u svom krevetiću, vjerovatno triput vidio *coitus a tergo* između roditelja. Freud je od samog nastanka psihoanalize bio uvjeren da viđenje 'praprizora' snošaja između roditelja traumatski djeluje na malu djecu. To bi se možda moglo i očekivati s obzirom na to da je većina njegovih pacijenata dolazila iz više klase. U prenatrpanim stanovima siromašnih djeca su svjedoci takvih prizora sigurno i više puta sedmično; ipak, Freud je često govorio da su pripadnici radničke klase manje skloni neurozama.

Freud je bio toliko uvjeren u valjanost svog objašnjenja da je izričito napisao da je seksualni život njegovog pacijenta zbog ovog ranog doživljaja bio 'rascijepljen'. Pa ipak, 'čovjek vuk' se sam nije sjećao tog događaja. Pošto mu je Freud zabranio da bude kritičan, on je možda prihvatio Freudovu rekonstrukciju u to vrijeme, ali to kasnije sigurno nije mislio. U intervjuu koji je dao kada je imao 87 godina otkrio je:

Nikada nisam previše vjerovao u tumačenje snova. Uostalom, u mom slučaju, šta snovi objašnjavaju? Freud sve svodi na praprizor koji izvodi iz sna. Ali u snu tog prizora i nema. Smatram da je malo nategnuto kada bijele vukove tumači kao noćne košulje ili nešto slično tome, naprimjer plahte ili krpe. Prizor u snu gdje se prozori otvaraju i tako dalje, kao i vukovi koji tamo sjede, i njegovo tumačenje, ne znam, te su stvari veoma različite. Sve je veoma nategnuto.

U prikazu analize s Freudom on međutim često ističe koliko je bio impresioniran Freudovom ličnošću, te da je u njemu našao 'novog oca'. Freud je imao

mnogo ličnog razumijevanja za mene, kao što mi je često govorio tokom tretmana, a što je naravno ojačalo moju privrženost njemu.

'Čovjek vuk' otkriva da je Freud s njim pričao o Dostojevskom, da je govorio o nezgodi koju je njegov sin imao na skijanju, kao i da nije oklijevao da mu dadne direktan savjet kad je to smatrao umjesnim. Na kraju prvog stadija tretmana Freud je sam predložio da mu 'čovjek vuk' dadne neki poklon 'da njegov osjećaj zahvalnosti ne bi bio prejak'. Ovaj mu je poklonio jednu egipatsku statuetu za njegovu zbirku. Očigledno je da znatno poboljšanje stanja 'čovjeka vuka' u toj fazi nema ništa zajedničko s Freudovim tumačenjem njegovih infantilnih seksualnih iskustava, već daje sasvim vezano za činjenicu da je pacijent u Freudu vidio očinski lik na koji se može osloniti.

Kada je 'čovjek vuk' poslije rata došao na drugu fazu analize, bio je sasvim ostao bez novaca. Freud ga je analizirao besplatno, pomagao mu novčano, i više godina za njega iz drugih izvora sakupljao novac. Godine 1926. bio je na psihoanalizi kod dr. Ruth Mack Brunswick, koja ga je od tada više puta liječila. Povremeno je odlazio kod barem još tri psihoanalitičara. Psihijatri će tu prepoznati tipičan slučaj hronične opsesivne neuroze. 'Čovjek vuk' je umro 7. maja 1979., kada je imao 92 godine. U nizu intervjuva koje je s njim vodila Karin Obholzer, gotovo do njegove smrti, vidi se da je i u kasnim osamdesetim još uvijek imao problema u odnosima sa ženama, daje dobijao napade depresije, kao i da su ga mučile opsesivne misli i sumnje. Freudov najčuveniji pacijent nije dakle reklama za psihoanalizu, što se Freud možda nadao nakon što se s njim prvi put sreo.

Čak i kada se zna da je psihoanalitičke slučajeve teško predstaviti a da se ne prekrši povjerenje, broj tretiranih slučajeva, a o kojima je Freud detaljno izvijestio, nevjerovatno je mali. Štaviše, samo u jednom od tih slučajeva postoje uvjerljivi dokazi da je došlo do bitnog poboljšanja pacijentova stanja. Fisher i Greenberg kažu da

Freud nikada nije predočio nijedan podatak, u statističkom obliku ili u obliku studije slučaja, koji bi dokazao da je tretman bio koristan većem broju pacijenata s kojima je lično radio.

Zašto je to tako? Neki će možda reći da Freud nije mogao ponuditi takve podatke jer njegovi tretmani i nisu baš imali dobre rezultate. Osobno mislim da je Freud bio daleko više zainteresiran za ideje nego za pacijente. Njemu su trebali vrijeme i prilika da svoje ideje predstavi tako uvjerljivo da čitav svijet prizna i prihvati njegov revolucionarni način razumijevanja čovjeka. Nije mu bilo previše važno da li slučajevi koje je izložio dokazuju terapijsku djelotvornost psihoanalize. Oni su mu bili važni prije svega da bi poduprli njegove teorije o ljudskoj prirodi.

Jedanaesto poglavlje

Psihoanaliza danas

Iako su Freuda prvenstveno zanimali istraživanje i psihoanalitička teorija, a ne terapija kao takva, čitalac bi sigurno želio znati kakav je današnji status psihoanalize, i da li se smatra djelotvornom u liječenju neurotskih poremećaja. Usprkos izuzetno opsežnim istraživanjima posvećenim tim pitanjima, na njih je krajnje teško odgovoriti. A za to postoji više razloga.

Kao prvo, istraživanja su dokazala da se psihoanalitičari upadljivo razlikuju u pristupima ciljevima liječenja i očekivanjima šta ona mogu postići, kao i u načinu ophođenja prema pacijentima. Tako nije moguće utvrditi, čak ni u freudovskoj školi, da neki oblik psihoterapije koji bi se mogao označiti kao 'psihoanaliza' doista i postoji. Većina istraživanja kojima bi trebalo ispitati rezultate psihoanalize tu činjenicu ne uzimaju dovoljno u obzir. Međutim, prilično je pouzdano da psihoanaliza koja se izvodi onako kako je to Freud u početku činio, metodom slobodnih asocijacija, korištenjem kauča, kao i uz pet ili šest seansi sedmično, ne postiže bolje učinke u ublažavanju neurotskih poremećaja nego manje intenzivne vrste analitički usmjerene psihoterapije. Pedesetih godina 20. stoljeća Hans Eysenck i neki drugi pokušali su dokazati daje psihoanaliza sasvim nedjelotvorna. Ta je kritička opaska bila korisna jer je potakla daljnja istraživanja, iako se ne može reći da je psihoanaliza koju je provodio Freud mnogo djelotvornija od drugih oblika psihoterapije koji su se iz nje razvili, ipak postoji

saglasnost da će se osoba koja pati od neurotskih problema prije oporaviti ako umjesto da naprosto čeka da smetnje prođu same od sebe potraži pomoć iskusnog psihoterapeuta.

Kao drugo, veoma je teško definirati u čemu se liječenje sastoji. Psihoanaliza, koju je izvorno izgradio Freud, kao glavni svoj cilj imala je da pacijente oslobodi histeričnih i opsesivnih simptoma. U entuzijazmu, prvi psihoanalitičari i njihovi pacijenti otišli su mnogo dalje u nadi da će zahvaljujući psihoanalizi u ličnosti i karakternoj strukturi pacijenta nastupiti duboke promjene. Mnogo pažnje posvećivalo se pitanju je li X ili Y 'potpuno analiziran', kao da se tu radilo o nekom dostižnom rezultatu. Sam Freud nije govorio o nekakvim izuzetnim ciljevima. Danas su psihoanalitičari uglavnom manje sigurni nego Freud u pitanju definicije 'uzroka' neuroza. Kada je psihoanaliza uspješna, a ona to zacijelo može biti, onda ona vjerovatno djeluje tako što pacijentu omogućuje da korisno upotrebljava svoju psihopatologiju, a ne da je uklanja. Pacijenti koji odlaze na psihoanalizu osjećaju se preopterećenima i nisu sposobni suočiti se s problemima. Bolje razumijevanje vlastite snage i ograničenja može biti krajnje korisno, čak i kada im se ličnost temeljno ne preinačava.

U jednoj knjizi naveo sam moj vlastiti slučaj koji dobro osvjetljuje teškoće u procjeni rezultata svake vrste psihoterapije. Dobio sam pismo od čovjeka kojeg sam prije 25 godina kratko analizirao u državnoj bolnici. Molio me je da primim njegovu kćerku. U pismu je napisao: 'Iskreno Vam kažem da je šest mjeseci Vašeg pažljivog slušanja mojih jada veoma utjecalo na način na koji živim. Mada moj transvestizam nije izliječen, moj pristup životu i drugim ljudima je preokrenut, i zbog toga sam Vam posebno zahvalan. Taj dio mog života nisam *nikada* zaboravio.'

Taj slučaj može se smatrati neuspješnim, jer glavni simptom, transvestizam, nije uklonjen. Ipak, pošto sam pročitao to pismo

napisano mnogo godina nakon završetka tretmana, morao sam priznati da se dogodilo nešto važno, a što se može direktno povezati s tretmanom. Čini se da je ograničena psihoterapija koju sam pružio pomogla pacijentu da prihvati sebe, ili da se suoči sa svojom psihopatologijom, da ne bude time dalje opterećen. Takvi rezultati su mnogo češći nego što se obično smatra. Međutim, pitanje njihovog naučnog vrednovanja nije riješeno.

U prvom poglavlju smo ocrtili neke aspekte opsesivne ličnosti. Ljudi s takvom ličnošću se lahko prepoznaju. Mada se opsesivni simptomi mogu ublažiti, kao što je bio slučaj s 'čovjekom štakorom', crte osobene za opsesivnu ličnost psihoanaliza ne odstranjuje. Od 1930. do 1950. godine psihoanaliza je bila posebno popularna u Sjedinjenim Američkim Državama. Od nje se više očekivalo nego što je Freud ikada tvrdio da ona može postići. I pacijenti i psihoanalitičari su očekivali da u ličnosti može doći do radikalnih promjena. Pored toga, vrijeme tretmana se sve više produžavalo. Dobro se sjećam jednog starijeg britanskog psihoanalitičara, koji se vidi na fotografiji sa psihoanalitičkog kongresa 1929. godine u Oxfordu, a koji mi je ispričao o mladom čovjeku kojeg je analizirao više godina. Dr. W. je bio uvjeren da je njegov pacijent u ranom djetinjstvu bio žrtva homoseksualnog napada. Doktor je bio siguran da bi se pacijent, da je ikako mogao savladati svoju odbranu da se sjeti tog incidenta, oporavio. Ipak, nije bilo nikakvog dokaza da je do takvog napada zaista došlo.

Spomenuta generacija psihoanalitičara otišla je sa scene. Njihovi današnji kolege su skeptičniji. Štaviše, slučaj 'čovjeka vuka' dobro najavljuje jednu od velikih promjena u psihoanalitičkoj teoriji koja je nastupila poslije Freudove smrti 23. septembra 1939. Freud je bio uvjeren da je pacijentovo prividno izlječenje poslije prvog stadija analize bilo posljedica osvješćivanja da je u djetinjstvu bio svjedok praprizora koji je Freud pretpostavio da se desio. Ali 'čovjek vuk' je

mislio drugačije. Usprkos svemu, iako je odbacio Freudovu rekonstrukciju vlastite psihopatologije, stalno je ponavljao da se divi Freudu.

Ako stvari promatrate kritički, u psihoanalizi nema mnogo čega što bi izdržalo provjeru. Pa ipak, ona je meni pomogla. Freud je bio genij.

'Čovjek vuk' se prisjeća da mu je otac umro prije nego što je došao na analizu kod Freuda; da je imao loš odnos s ocem jer je ovaj više volio svoju kćerku, pacijentovu sestru; kao i da je zbog smrti svog oca razvio transfer u odnosu na Freuda koji je bio tako intenzivan da čak piše kako je tog čovjeka 'obožavao'.

Drugim riječima, 'čovjek vuk' poboljšanje svog stanja pripisuje u cjelini svom odnosu prema Freudu; tome što je otkrio novog 'oca', koji je bio tolerantiji i predusretljiviji nego njegov vlastiti otac; čovjeka koji je bio spreman da četiri godine sluša njegova intimna i ponekad šokantna priznanja bez kritike, zgražanja i ne odbacujući ga kao osobu.

U četvrtom poglavlju smo ukratko prikazali fenomen transfera. Od 1950. psihoanalitičari su se od Freudovih teorija o nagonu okrenuli teoriji 'objektnog odnosa', kako je ona ne baš sretno prozvana; to jest, neurotske probleme počeli su pripisivati ranim poteškoćama u međuljudskim odnosima, a ne više sputanom nagonском razvoju. Freud je izraz 'objekt' izvorno koristio kao da označava ono prema čemu je libido okrenut ne bi li zadobio seksualno olakšanje. Ti objekti su obično ljudi, ali se sam izraz 'objekt' može odnositi i na dijelove tijela ljudi, kao što su grudi, ili na surogate za osobe, kao što su fetiši ili životinje. Došlo je zapravo do promjene naglaska. Freud je prvenstveno želio otkriti potisnute infantilne seksualne fantazije koje su, bio je uvjeren, bile među uzrocima zaustavljanja neurotičarevog libidinalnog razvoja. Budući da mu je seksualnost ostala u infantilnom stadiju, neurotičar ne

može ostvariti seksualno zadovoljenje kao odrasla osoba, stoje Freud smatrao kao *conditio sine qua non* duševnog zdravlja.

Freud je naravno shvaćao da su lišavanje ili poremećaj u ranim odnosima s roditeljima među uzrocima zaustavljanja razvoja. Ipak, on je stavljao naglasak na tretiranje pojedinca kojim se oslobađa potiskivanja i otkrivaju fantazije ili traumatični događaji iz ranog djetinjstva, kao što je tvrdio da sam radi u slučaju 'čovjeka vuka'. Terapijski cilj psihoanalize Freud je definirao na sljedeći način:

Ona treba da ojača ego, da on postane mnogo nezavisniji od super-ega, da se proširi njegovo opažajno polje i ojača njegova organizacija, tako da može prisvojiti svježe dijelove ida. Jer gdje je id tamo je i ego. To je dugotrajan rad, sličan isušivanju jezera Zuider.

(CD, XXII. 80)

Tu se uopće ne spominje mogućnost poboljšavanja odnosa između pacijenta i drugih ljudi.

Psihoanalitička škola koja govori o objektnom odnosu proučava odnose u koje pojedinac stupa od ranog djetinjstva. Tu se posebno ističe, a što Freud nije izvorno činio, važnost djetetove veze s majkom. Svi psihoanalitičari su od Freuda naslijedili uvjerenje da su zadovoljavajući seksualni odnosi glavni element čovjekova zdravlja i sreće. Ali oni pretpostavljaju i da sposobnost da se oni ostvare zavisi od prethodnog ustanovljenja sigurnih i ljubavljui prožetih veza s roditeljima ili drugim skrbnicima. Freud smatra da je seks na prvom, a da su ljubav i privrženost na drugom mjestu. S druge strane, John Bowlby, kao najvažniji teoretičar objektnog odnosa, ustanovio je da sigurna privrženost na prvom, a seks na drugom mjestu.

Ta promjena u naglasku uzrok je što se moderna psihoanaliza posebno bavi analiziranjem transfera. Pacijent kojeg u ranom

djetinjstvu nisu razumjeli, kojeg su odbacivali, ili su prema njemu loše postupali, očekivat će sličan tretman i od onih koje sreće u životu. Kako on može ostvariti zadovoljavajući seksualni odnos ako, na nekom nivou kojeg je vjerovatno nesvjestan, tretira svaku ženu kao da od nje očekuje da ga kritizira ili odbacuje? Štaviše, on će slične stavove pokazivati i prema psihoanalitičaru. Način na koji se prema nama odnosilo u ranom djetinjstvu obavezno će uvjetovati naša očekivanja o tome kako će nas drugi kasnije tretirati. Psihoanalitičar ima zadatak da ukaže na takva ponavljanja i da stalnim skretanjem pacijentove pažnje na lažne pretpostavke o analitičaru stvara korektivno emotivno iskustvo, postupno mijenjajući odnos između njih u odnos u kojem se pacijent osjeća prihvaćenim i shvaćenim. U težim slučajevima može se desiti da pacijent nikada ne dosegne sreću; da počne vjerovati analitičaru, ali da nije kadar da to vjerovanje prenese na nekog drugog. U povoljnijim okolnostima pacijent će svoju novopronađenu sigurnost prenijeti na druge osobe u vanjskom svijetu, a pošto je sposoban da se povjeri drugima može biti u stanju da pronađe ljubav i sreću.

Ovo kratko i jednostavno izlaganje može izgledati da nije vezano za Freuda. To ipak nije tako, jer ono omogućuje da se razumije vitalni dio Freudova naslijeđa. Svima koji ne poznaju psihoanalizu, a koji pročitaju sažeti prikaz Freudova opisa vlastitih slučajeva koji smo dali u prethodnom poglavlju, može se oprostiti ako znatan dio psihoanalize odbacuju smatrajući je besmislenom. Bez obzira na to kako se dogodilo u slučaju 'čovjeka štakora', pacijenti pokazuju ili privremeno poboljšanje ili im se stanje nimalo ne mijenja. Neka Freudova tumačenja svakako izgledaju nategnuta. Štaviše, mnogi ljudi danas imaju poznanike za koje znaju da su veoma dugo bili 'na analizi', ali koji izgleda da se uopće nisu oslobodili simptoma bolesti, ili su se oslobodili samo nekih. Zašto ti ljudi uporno plaćaju skupi tretman koji čini se da im i ne pomaže? Zašto mnogi psihoanalitičari i dalje primaju mnogo pacijenata koji

ne uspijevaju da se oslobode simptoma bolesti? Ako želimo biti cinični, možemo reći da psihoanalitičar, pošto pacijenti žele nastaviti tretman i spremni su za njega i dalje plaćati, nema razloga da ih se odrekne. Ali većina psihoanalitičara ima dovoljno pacijenata, a uz to je mnogo zahvalnije liječiti ljude kod kojih postoje jasni znaci da im se stanje poboljšava tako što se oslobađaju simptoma nego nastaviti rad s pacijentima s kojima to nije slučaj.

To sve dalje komplicira činjenica da se pacijenti koji danas odlaze na psihoanalizu veoma razlikuju od onih koji su odlazili Freudu. Dok su Freudovi pacijenti tražili pomoć zbog jasnih histeričnih i opsesivnih simptoma, danas pacijenti često odlaze kod analitičara zbog onoga što Thomas Szasz naziva 'problemima u životu': zbog teškoća u odnosima s drugim ljudima, ili općeg nezadovoljstva životom. Takva situacija je dovela do rasprava u psihoanalitičkim krugovima. Iskrsnulo je pitanje je li cilj psihoanalize smanjenje ili uklanjanje neurotskih simptoma, ili pak stjecanje znanja o samom sebi. I jedno i drugo su vrijedni ciljevi, a oboje se može djelomice ostvariti u toku psihoanalize. Ali je li to sve što pacijenti traže?

Mnogi potcjenjuju revolucionarnu prirodu Freudovog postupka i njegov učinak, bez obzira na to da li se radi o saznavanju ili liječenju simptoma. Psihoanaliza nudi jedinstveno iskustvo koje se ne može usporediti ni s jednom situacijom u životu. Postoji li uopće takva situacija da je neko spreman da iz sata u sat, iz godine u godinu, tolerantno, s razumijevanjem i predusretljivo sluša? Psihoanalitičar je dobar prijatelj, zamjena za roditelja koji nikada ne odbacuje, nikada nije ljut i nikada ne kažnjava. Mnogi pacijenti odlaze na psihoanalizu jer osjećaju da ih niko ne razumije ili ne prihvaća. Neki se ne usuđuju otkriti svoju pravu prirodu ikom drugom, jer misle da će, ako to učine, biti odbačeni. Psihoanaliza nekad može biti mučno iskustvo; ali, čak i ako svi simptomi bolesti ne nestanu, iskustvo koje se stječe toliko je bogato da se psihoanalitičari žale da im je najteže

da okončaju analizu, a ne da pacijenta uvjere daje nastavi. Freud se s tom poteškoćom sreo u analizi 'čovjeka vuka' tokom prvog razdoblja tretmana, pa je na kraju morao odrediti rok za završetak analize.

Freudova tehnika, koja je između analitičara i pacijenta zahtijevala sasvim drugačiji odnos nego što je onaj tradicionalni između ljekara i pacijenta, bila je i ostala mnogo značajnija od Freudove teorije o seksualnosti u ranom djetinjstvu. Vidjeli smo da Freudova teorija o snovima, kojom se ponosio, nije izdržala kritičku provjeru. Freud često nije dobro uviđao ono stoje u njegovim otkrićima važno i ono stoje sporno. Njegovo tumačenje infantilne seksualnosti 'čovjeka vuka' bilo je nagađanje koje nije moguće dokazati. Freud je potcjenjivao svoje prihvaćanje tog pacijenta kao osobe, svoje strpljenje, stalnu brigu u dužem vremenskom razdoblju, a to je ipak bilo od vitalnog značaja.

U četvrtom poglavlju smo rekli da Freud nije želio priznati daje svojim pacijentima postao emotivno značajan. Naime, on je želio da ga smatraju spretnim tehničarom, bezličnim istraživačem i distanciranim naučnikom. Transfer je smatrao čistim ponavljanjem, to jest projekcijom na njega osobina pacijentovih roditelja, osobina koje s njim nemaju ništa zajedničko. Takav stav prema transferu dočekan je sa dvije primjedbe. Kao prvo, a što smo rekli u četvrtom poglavlju, neki pacijenti prema analitičaru iskazuju pozitivna osjećanja koja nikada ranije nisu iskazivali ni prema kome. Ta osjećanja nisu imali prema svojim roditeljima jer su ovi bili ravnodušni, neprijateljski nastrojeni, ili skloni da ih odbacuju. Kao drugo, Freud je potcjenjivao značaj aktualnih učinaka tehnike koju je primjenjivao, a koja je bila usmjerena na daleke ciljeve. Smatrao je da tretman mora biti dugačak da bi se prodrlo u tajne iz pacijentovog djetinjstva. Ali nesretni i otuđeni pacijenti trebaju i cijene onoga kojeg opažaju kao uviđavnog, susretljivog, ljubaznog i u dugom razdoblju zainteresiranog za njih, bez

obzira na to da li to prihvaćanje dovodi do olakšanja simptoma ili pak do povećanja znanja o njima samima. U slučajevima kada se postigne bilo šta pozitivno, to je najmanje što se može očekivati. To je postignuće koje se ne bi smjelo potcjenjivati. U najboljem slučaju, psihoanaliza i različiti oblici individualne psihoterapije proistekli iz nje mogu dovesti do saznanja o mučnim simptomima i njihovog ublažavanja, kao i do sve veće sposobnosti za uspostavljanje plodnih međuljudskih odnosa.

Savremeni psihoanalitičari su svjesni koliko je teško definirati pravu prirodu psihoanalize. To su ipak neki pokušali uz pet osnovnih pretpostavki. Prva je da je psihoanaliza opća psihologija koja se odnosi kako na normalne ljude tako i na neurotičare. Pošto svi imamo neke neurotične simptome, razlika između neurotičara i normalnog čovjeka je kvantitativna, a ne kvalitativna.

Kao drugo, psihoanaliza prihvaća Freudov pojam mentalnog aparata koji iz vanjskog svijeta dobija poticaje i koji je u interakciji s unutarnjim fiziološkim sistemima. Psihoanaliza se razlikuje od eksperimentalne psihologije jer se prvenstveno bavi subjektivnim iskustvom pojedinca, a tek uzgred njegovim vidljivim ponašanjem.

Kao treće, psihoanaliza se bavi prilagođavanjem; s tim kako se subjekt (ili ego) odnosi spram poticaja koji mu stižu izvana i iznutra. Psihoanalitičari ne prihvaćaju uvijek Freudovo načelo nirvane. Smatraju da organizam stremlji ravnoteži, ali da ona može biti postojano stanje u kojem su poticaji u konfliktu izbalansirani a ne posve ispražnjeni. Tako, konflikt u psihi, konflikt između suparničkih poticaja kao što su seks i glad, ili konflikt između različitih instanci psihe kao što su ego ili super-ego, jesu glavne teme u psihoanalitičkoj misli. Takvo je shvaćanje o ego koji koristi 'odbrambene' mehanizme kao što su potiskivanje, projekcija, odbacivanje te sublimacije kao načina da se suoči s pritiscima koje trpi. Psihoanaliza još uvijek

nedovoljno govori o 'gladi za poticajima', o potrebi da se traže poticaji kada ih nema.

Kao četvrto, psihoanalitičari u proučavanju mentalne aktivnosti prihvaćaju Freudov determinizam, to jest smatraju da mentalne aktivnosti podliježu uzročnim zakonima. To međutim ne može riješiti pitanje slobodne volje. Izvjesno je da su neurotski simptomi, kao što su fobije i opsesije, strogo determinirani. Njihovo otklanjanje ipak mora dovesti do toga da pacijent ima veću slobodu biranja, a biranje je dobrovoljna radnja koja iziskuje volju i namjeru, lako se priznaje da je svaki pojedinac izložen genetskim i sredinskim pritiscima koji ograničavaju slobodu izbora u nekim slučajevima - naprimjer u seksualnoj orijentaciji - društveni život bi bio nemoguć bez pretpostavke da su ljudi u načelu sposobni sami donositi odluke i birati. Thomas Szasz, svakako neortodoksni psihoanalitičar, definirao je cilj psihoanalize kao 'uvećanje pacijentovog znanja o sebi samom i drugima i stoga povećanje njegove slobode biranja u vlastitom životu'.

Kao peto, psihoanaliza pretpostavlja da su neki aspekti mentalnog života nepristupačni za svijest. Mada se takvi mentalni sadržaji mogu djelomice ispoljiti u snovima, neurotskim simptomima, omaškama u govoru, kao i u stanjima svijesti duševnih bolesnika, većina njih može biti osviještena posebnim tehnikama podsjećanja i tumačenja koji su sastavni dio psihoanalitičkog procesa. To psihoanalitičari možda najviše danas mogu reći za vjerovanja i teorije koje dijele.

Dvanaesto poglavlje

Privlačnost psihoanalize

Freuda smatraju historijskom ličnošću. O njegovim ostvarenjima ali i o nedostacima njegove teorije moguće je raspravljati a da se pritom ne zaradi ni epitet nekritičkog sljedbenika koji u cjelini prihvaća psihoanalizu ni čovjeka koji je odbacuje zbog ličnog otpora ili nedovoljnog znanja. Freud nas nije odveo u obećanu zemlju kao što su se to nadali njegovi najodaniji privrženici. Ali Freudove ideje su imale tako snažan utjecaj da je, kao što kaže Ernest Gellner, psihoanaliza postala 'dominantni idiom u raspravi o ljudskoj ličnosti i ljudskim odnosima'. Kako i zašto je do toga došlo?

Freud je zacijelo imao mnogo originalnih ideja, ali moramo reći da većina inventivnih umova mnogo duguju prethodnicima. Mislioci kojima se pripisuje revolucionarnost pojavljuju se kada njihove ideje već dovoljno dugo vise u zraku da bi nova sinteza bila i moguća i šire prihvatljiva. Za Freuda se još uvijek ponekad kaže da je otkrio nesvjesno; ali kao što je u djelu *Nesvjesno prije Freuda* pokazao Lancelot White 'ideja o nesvjesnom mentalnom procesu mogla se u mnogo čemu zamisliti 1700. godine. Bila je veoma česta oko 1800., a aktualizirana je oko 1900/ Freud nije otkrio nesvjesno, ali je shvaćanje o njemu klinički primijenio i učinio ga operativnim.

Lancelot Whyte nabraja mnogo filozofa, ljekara i drugih stručnjaka koji su prihvatili i promovirali stav da nesvjesni

procesu u čovjekovu duševnom životu igraju značajnu ulogu. Među one koji su najviše utjecali na oblikovanje Freudove misli ubrajaju se njemački ljekar C. G. Carus (1789-1869), prijatelj Freudovog omiljenog pisca Goethea. Carus je napisao značajnu knjigu *Psyche* objavljenu 1846. godine. Na samom početku tvrdi:

Ključ za spoznaju prirode svjesnog života duše leži u oblasti nesvjesnog. Ovo objašnjava teškoću, ako ne i nemogućnost da se doista shvati tajna duše.

Freud je u svojoj biblioteci imao Carusova djela, ali se njegovo ime ne pojavljuje u indeksu u Freudovim sabranim djelima.

Eduard von Hartmann (1842-1906), autor djela *Filozofija nesvjesnog* (1869), drugi je pisac na kojeg se Freud oslonio. Freud sličnosti njihovog razmišljanja spominje u fusnoti u *Tumačenju snova* iz 1914. godine (CD, V. 528).

U *Autobiografiji* Freud posebno priznaje veliki dug njemačkom psihologu G.T. Fechneru (1801-1887). Njegove ideje utjecale su na Freudov stav daje glavna funkcija mentalnog aparata da povrati mir tako što otpušta napetosti izazvane uznemirujućim poticajima. Fechnerove ideje se spominju i u djelu *Sonu stranu načela ugode* (CD, XVIII. 8-9).

U prvom poglavlju istakli smo da Freuda nije mnogo zanimala filozofija. U eseju pod naslovom 'Otpori psihoanalizi', prvi put objavljenom 1925., Freud kaže:

Ideja koju imaju filozofi o onome što je mentalno nije ideja psihoanalize. Filozofi u ogromnoj većini mentalnima smatraju jedino fenomene svijesti. Za njih se oblast svjesnog poklapa s oblašću onoga što je mentalno.

(CD, XXI. 216)

Ovaj neobičan i netačan stav uglavnom se ne slaže s onim što je Freud iste godine napisao u *Autobiografiji*:

Čak i kada me promatranje više nije zanimalo izbjegavao sam svaki dodir s pravom filozofijom. Ovo izbjegavanje bilo je znatno olakšano mojom unutarnjom nesposobnošću... Mnogo od onoga što se u psihoanalizi poklapa sa Schopenhauerovom filozofijom (on ne samo da je govorio o vlasti emocija i najvećem mogućem značaju seksualnosti nego je znao i za mehanizam potiskivanja) ne može se povezivati s mojim poznavanjem njegovog učenja. Schopenhauera sam čitao veoma kasno. Nietzschea, drugog filozofa čije se slutnje i intuicije često veoma neobično slažu sa saznanjima do kojih je s mukom došla psihoanaliza, upravo sam zbog toga dugo izbjegavao. Više nego pitanje prvenstva zanimalo me je da zadržim nepristranost.

(CD, XX. 59-60)

Više pisaca, među kojima Thomas Mann, Philip Rieff i Henri Ellenberger, tvrdili su da su Schopenhauer i Nietzsche mnogo više utjecali na Freuda nego što je on sam priznavao ili možda shvaćao. Thomas Mann je tvrdio da su psihoanalitički koncepti ustvari Schopenhauerove ideje prevedene iz metafizike u psihologiju. Rieff ističe da je Freudov napad na religiju (*Budućnostjedne iluzije*) veoma sličan Schopenhauerovu *Dijalogu o religiji*. Freud je na sugestiju nekonvencionalnog analitičara Groddecka prihvatio izraz 'id', a njega je izmislio upravo Nietzsche. Nietzscheova opreka između dioniskog i apolonskog načela veoma liči na Freudovu dihotomiju između 'primarnog' i 'sekundarnog' procesa. O Schopenhauerovim i Nietzscheovim idejama se u Freudovo doba veoma mnogo raspravljalo u intelektualnim krugovima. Sam je Freud kao student pet godina bio član 'Književnog kružoka' njemačkih studenata u Beču, a o kojem je Sulloway govorio kao o 'radikalnom svenjemačkom udruženju u kojem se mnogo raspravljalo o Schopenhauerovim, Wagnerovim i Nietzscheovim stavovima'.

Nijednom autoru koji se bavi idejama nije milo kada otkrije da ono što je smatrao svojom idejom postoji u djelima drugog autora kojeg je smetnuo s uma. To što Freud ponekad neopravdano tvrdi da je on prvi iznio neke ideje zapravo je dokaz njegove teorije o težnjama koje 'nesvjesno' ima za ispunjenjem želja, a ne Freudove želje da nekog obmane.

Freuda su često, uz Darwina i Marxa, smatrali jednim od stvaralaca koji su najviše izmijenili čovjekov nazor o samom sebi u 20. stoljeću. Potražnja za knjigama posvećenim Freudu i njegovim teorijama još uvijek je nezasitna, a čak šezdeset godina nakon njegove smrti svjedoči o sveprisutnosti njegovog utjecaja. Početkom 20. stoljeća, kada je Freud formulirao svoje glavne teorije o psihi, Darwinove ideje o evoluciji i porijeklu čovjeka tek što su bile prihvaćene. Darwin, dokazujući da čovjek nije neko posebno stvorenje, već da je najrazvijeniji primat, utro je put psihologiji koja nije zasnovana na filozofiji svijesti, na percepciji, uvjetnim refleksima, ni na čovjekovim duhovnim odlikama, već na čovjekovoj srodnosti sa životinjama. Sazrelo je bilo vrijeme za nastanak psihologije zasnovane na 'instinktima', to jest na osnovnim biološkim silama ili 'nagonima' koji određuju ponašanje i čovjeka i životinja. A od njih jedan od najznačajnijih jeste seksualni nagon.

Darwin je čak zaključio da jezik, razlikovno obilježje društvene interakcije svojstveno čovjeku, potječe od izražajnih krikova koje primati koriste tokom udvaranja, a koji su se postepeno razvijali u riječi kao znakove sve složenijih emocija. Kao što F. Sulloway ističe u studiji *Freud, biolog psihe*, upravo je Darwin ukazao na biološki značaj instinkta za opstanak i reprodukciju vrste. On je stručnjacima za medicinu predstavio dinamičnu i dualističku paradigmu instinkta koja izgleda obuhvaća čitavo 'organsko ponašanje'.

Darwin je uzdrmao čovjekovo samopoštovanje dokazujući mu daje srodan životinjama. Freud gaje dalje uzdrmao tvrdnjom

da je čovjek daleko manje nego što sam pretpostavlja, gospodar svog uma. Glas Intelektualista može biti uporan kao i blag, ali ljudima daleko više vladaju emocije i iracionalnost nego što to oni obično misle. Freud je tvrdio da su čak i najveća čovjekova dostignuća u umjetnosti i filozofiji zapravo sublimacija prvobitnog instinkta.

Darwinov portret čovjeka bio je 'reduktivan' jer on ne samo da je odbacio pojam čovjeka kao posebnog stvorenja po slici Božijoj nego je i veoma složeno čovjekovo ponašanje svodio na jednostavne biološke uzroke. Freud je pokušao da učini isto; jedan od razloga zašto se psihoanaliza toliko proširila izgleda da je njena saglasnost s novom biologijom. Freudov dug Darwinu bio je sigurno znatan, a to je i on sam priznao.

Pored toga, Freud je živio u vremenu kada su fizičari počinjali uočavati razlike u strukturi materije. Elektron je otkriven 1890. godine. Uskoro je otkriveno mnoštvo subatomske čestice. Gotovo da ne treba isticati da se početkom 20. stoljeća naučno istraživanje izjednačavalo sa svođenjem raznih struktura, dakle i strukture svijesti, na sastavne dijelove. To je možda razlog zašto su previđeni ili zanemareni neki nedostaci psihoanalitičke teorije. Kao što smo već ukazali, Freudov pokušaj da umjetnost i religiju objasni u kategorijama sublimirane infantilne seksualnosti i eskapističke fantazije nije zadovoljavajući. Freud u svom čisto reduktivnim stavu uopće ne razmatra sintezu, potrebu da se iz jasno različitih entiteta stvore nove cjeline. Ne razmatra ni geštalt psihologiju, ni 'bisocijaciju', kako ju je Koestler kasnije prozvao. Freud nije proučavao ni kognitivni razvoj, a društveni razvoj je definirao samo u sklopu psihoseksualnog razvoja unutar nuklearne porodice. Osjećao se na čvrstom tlu samo kada je mentalno svodio na fizičko, na 'neophodnu organsku bazu' na kojoj je insistirao.

Ovaj beskompromisni redukcionizam imao je znatnu emotivnu privlačnost. Svaki misaoni sistem koji se zove 'naučnim' i koji obećava novo razumijevanje ljudske prirode tako što se svodi

na nekoliko osnovnih postavki vjerovatno privlači ljude koji se ponose time da su racionalni realisti, koji tvrde da ih ne mogu prevariti govor o altruizmu, samopožrtvovnosti, nezainteresiranoj ljubavi, kao ni isprazne priče o moralu. Freud je bio posebno umješan da ljudske težnje svodi na najmanji zajednički nazivnik. Nije naodmet reći da je takav postupak osobit i za židovski humor. Oni koji prihvaćaju psihoanalizu kao obuhvatni sistem za objašnjenje ljudskog ponašanja ne samo da imaju sklonost da se ponose time da su agresivno realistični i da posjeduju ezoterično znanje nedostupno drugima nego to znanje koriste na način koji podsjeća na takozvane 'ja pa ja' tehnike koje je pobrojao Stephen Potter. 'Ja sve razumijem bolje nego ti; ti si neurotičar, a ja zapravo znam.' Doveden do krajnosti, ovaj stav za posljedicu ima 'ubistvo ličnosti' o kojem smo ranije govorili u vezi s Freudovom i Bullittovom biografijom Woodrowa Wilsona.

O psihoanalizi se često govori kao o religiji, djelomice i zbog žestokih rasprava unutar pokreta koje su često stvarale disidente koji su osnivali suparnice škole, ili posebne grupe, a što podsjeća na vjerske sekte. Freud je uvijek poricao da psihoanaliza nudi poseban *Weltanschauung*; u posljednjem dijelu *Novih uvodnih predavanja o psihoanalizi* dokazuje da psihoanaliza ne odstupa od naučnih kriterija, te da na svijet gleda kroz naučnu prizmu. Ali takoreći svi, izuzev nekolicine ortodoksnih freudovaca, slažu se da psihoanaliza nije nauka, jer njene teorije nisu podložne opovrgavanju i ne mogu se koristiti za predviđanje. Usprkos svemu, psihoanaliza je stvorila sistem vjerovanja. U svom posljednjem 'uvodnom predavanju', Freud piše da je marksizam

stekao energiju i samopouzdan i ekskluzivni karakter *Weltanschauunga*, ali da u isto vrijeme čudno liči na ono protiv čega se bori... Svako kritičko ispitivanje marksističke teorije je zabranjeno, a sumnje u njegovu ispravnost se kažnjavaju isto onako kao što katolička crkva kažnjava herezu.

(CD, XXII. 180)

Isto se može reći i za psihoanalizu u ranim fazama njenog razvoja, mada njeni heretici - Adler, Stekel, Jung, Rank i mnogi drugi, nisu bili podvrgnuti torturi niti su pogubljeni, već su samo 'karakterno ubijeni' tako što su ih označili neuroticima ili psihotičarima. Jezik koji se koristio za to ponekad je strašno žestok. Danas između prethodno zavađenih frakcija Britanskog psihoanalitičkog društva vlada primirje. Oružje ipak nije odloženo, a u privatnim krugovima psihoanalitičari iz neke od tri grupe na koje je društvo podijeljeno skloni su da o onim drugima uvredljivo govore. Zablude kako neka grupa bolje čuva psihoanalitičku 'istinu' od druge grupe još uvijek nažalost postoje.

Kao što smo ranije ukazali, Freud je intelektualnu znatiželju i strast za znanjem izvodio iz infantilnih seksualnih zanimanja, tako da nije prihvaćao da čovjek posjeduje sklonost za istraživačko ponašanje slično onom koje postoji kod drugih vrsta. Možda ovo tumačenje ima korijen iz vlastitog sjećanja kada je u djetinjstvu iz radoznalosti ulazio u spavaću sobu svojih roditelja, odakle ga je razlučeni otac tjerao. Sam Freud zacijelo je bio veoma željan znanja i težio naći put u zbunjujućem labirintu duševnih fenomena. Freud je filozofiju napadao tvrdeći da ona, za razliku od nauke, pokušava svijet prikazati odveć koherentnim, odnosno bez praznina. Pored toga, Freud je tvrdio da filozofija može zanimati samo mali broj intelektualaca a da drugim ljudima nije razumljiva. Međutim, Freud se ipak nije ograničio na objašnjavanje neurotskih simptoma. Još od nastanka psihoanalize, vidjeli smo, nastojao je stvoriti suvisli idejni sistem pomoću kojeg bi se mogle objašnjavati ne samo razne mentalne bolesti nego i religija, umjetnost, književnost, humor, čovjekovo porijeklo, kao i društvo. Privlačnost psihoanalize, činjenica da je postala pokret, to jest da nije ostala samo način liječenja neuroza, zacijelo potječe iz njene pretenzije da štošta objasni. Psihoanalizi nedostaju mnoge odlike koje obično prate religiju, ali u svjetovnom dobu kada se oni koji pristaju na stara vjerovanja

često osjećaju iskorijenjenima i nesigurnima ona nudi sistem za objašnjavanje koji se rado prihvaća kao zamjena za religiju.

Ona također nudi članstvo u ezoteričnom bratstvu u koje spadaju oni koji su bili analizirani, dakle ako ne sam Freud onda neki od njegovih učenika, ili učenika tih učenika. Psihoanalitičko znanje izgleda da se u velikoj mjeri prenosi usmenim putem, a ne u pisanom obliku. Psihoanaliza, bar u svojoj ranijoj fazi, izgleda da je nudila svjetovni oblik spasenja. Štaviše, čak i kada pacijentima nije bilo bolje, ili učenici nisu svesrdno usvajali sva načela koja je postavio Freud, psihoanalitičari su često uspijevali pacijente uvjeriti da su za to krivi sami, a ne psihoanaliza. Takav pristup je osobit za sve sisteme vjerovanja, od onog koji su nudila Plimutska braća do onog koji su nudili Muniji.

Da psihoanaliza bude tako široko prihvaćena znatno je pridonio i Freud svojim neobično uvjerljivim stilom pisanja. Čak i kada njegove ideje ne mogu izdržati provjeru, još uvijek ih je zadovoljstvo čitati. To je slučaj čak i s Freudovim prevedenim djelima. Ne znam ni za jednog psihoanalitičkog autora koji bi mu bio ravan, dok mi s druge strane padaju na pamet mnogi koji kao da su namjerno mračni. Jacques Lacan, prevratnički francuski naučnik koji je psihoanalizu pokušavao spojiti sa lingvistikom, glavni je primjer. No, kada neki pisac združi stilsku uglađenost, uvjerljivost i potpuno uzdanje daje u pravu, teško je odoljeti mu. Freuda njegovi sljedbenici često hvale za fleksibilnost (koja je međutim prividna), za spremnost da u toku razvoja psihoanalize preinačava vlastite postavke. Pa ipak, postoje dokazi i da je Freud bio netolerantan prema suprotstavljanju, lako je sam mijenjao i razrađivao svoje teorije, drugima to mahom nije dopuštao, uz poneki izuzetak među članovima vlastitog navodno lojalnog komiteta, malog zatvorenog kruga u kojem su bili Karl Abraham i Ernest Jones. Uvjerenošću da je u pravu, Freud je podsjećao na jednog od svojih najoštrijih kritičara, filozofa nauke Karla Poppera.

Zanimljivo je da se Popper, da bi potkopao svoje oponente, služio istom argumentativnom tehnikom kao i Freud.

Freudovo uvjerenje da su njegove osnovne ideje ispravne umnogome je zaslužno što je privukao brojne sljedbenike, mada se tu ne može raditi o istinski naučnom stavu. Većina ljudi je sklona slijediti vođu koji ispoljava potpuno uvjerenje, jer ih takav stav oslobađa strepnje uz koju uvijek ide nesigurnost, kao i od napora da samostalno misle. Nije teško ukazati na neke političke lidere iz novijeg vremena koji pokazuju sličnu dogmatičnost, bez obzira na njenu krhkost. Kao **što je** u djelu *U potrazi za milenijem* dokazao Norman Cohn, potpuno uvjerenje daje karizmu čak i mnogo manje originalnim i dojmljivim ličnostima nego što je bio Freud.

Frojdovska teorija dovela je do toga da zapadni čovjek počne sumnjati u ponašanje koje je ranije smatrano vrlim, a što je često imalo i nesretne posljedice. Godine 1900. na osobu koja je pokazivala altruizam i samopožrtvovnost gledalo se naprosto kao na 'dobrog' čovjeka. Od vremena Freuda nesebičnost se obično tumači kao mazohističko samokažnjavanje, a altruizam kao skrivena želja za pokroviteljstvom. Nesebičnost i velikodušnost su još uvijek vrline. Pa ipak, Freud je onima koji ne žele njegovati te vrline olakšao napor da opravdaju svoje ponašanje. Nevjenčanost se uglavnom hvalila. Danas se uglavnom tumači kao da skriva perversiju ili da je sramotan bijeg od seksa, a ne kao samokontrola ili dokaz duhovne kreposti. Ljudi u viktorijanskom dobu bili su tolerantniji nego mi prema homoseksualnim osjećanjima, iako ne i prema homoseksualnom ponašanju. Tennysonova pjesma *In Memoriam*, njegova dugačka jadicovka nad smrću svog dragog prijatelja Arthura Hallama, danas ne bi mogla biti objavljena ako pjesnik nije javno priznao svoju homoseksualnost. Onima koji su zacijelo bili dominantno heteroseksualno usmjereni, kakav je bio Tennyson, danas se izgleda daje manje slobode nego ranije da izraze strastveno prijateljstvo prema pripadniku istog spola.

15. Freud i njegov Tajni komitet (1922)

To je veoma neobično kada se zna da je Freud tvrdio da je svako donekle biseksualan. Ipak, psihoanaliza je u cjelini doprinijela povećanju razumijevanja i tolerancije prema onima koji se ne uklapaju u tradicionalne seksualne obrasce, iako seks možda nije prvi pokretač kako je to on smatrao, Freudu ipak mnogo dugujemo jer je uklonio velove viktorijanske izvještačene čednosti i od seksa stvorio temu o kojoj se može otvoreno i ozbiljno razgovarati.

Freudova teorija je pomogla razvoju tolerancije i u nekim drugim oblastima. Zahvaljujući Freudovu stavu da je sjeme neuroze posijano u ranom djetinjstvu, danas više pažnje posvećujemo emocionalnim potrebama naše djece, i možda ih više pokušavamo shvatiti, a ne kažnjavati kada se ponašaju antisocijalno. Isto važi za stavove koje imamo prema kriminalcima. Premda smo još uvijek sasvim nedjelotvorni kada je riječ o kriminalcima recidivistima, uglavnom se shvaća da okrutno kažnjavanje niti odvraća niti popravlja. Počelo se uviđati da antisocijalno ponašanje može odražavati otuđenje od društva ili osjećaje očaja, a ne urođenu zloću.

Mada u liječenju neuroza psihoanaliza nije djelotvornija od drugih oblika psihoterapija, Freudov pristup koji zahtijeva da analitičar dugo vremena sluša nesretne ljude iznimno je korisno djelovao na sve oblike psihoterapije proizišle iz psihoanalize. Kao što smo ranije ukazali, čak i oni koji ne prevladaju sve simptome sve više razumijevaju sami sebe i osjećaju da su prihvaćeni kao ličnosti, a do čega se ranije nikada nije moglo doći. Ironija je što su upravo Freudova strast prema istraživanju i manjak entuzijazma za terapiju stvorili njegovo najvažnije naslijeđe. Svako može dati 'dobar savjet' ljudima koji su u nevolji. Freud nas je, naime, naučio da slušamo.

Freudovi izleti u oblasti izvan ordinacije uglavnom su loše ocijenjeni. Freudove ideje o religiji, antropologiji i umjetnosti mogu prihvatiti samo veoma odani frojdovci. Možda bi status

16. Freud čita jedan rukopis (1938)

psihoanalize bio viši da Freud vlastite teorije nije koristio da pored neuroza, perverzija i psihoze objasni i štošta drugo. No to se možda nije moglo izbjeći postoje želio stvoriti psihologiju koja bi se osim na neurotičare mogla primijeniti i na normalne osobe. Vrijedi ponoviti Breuerov sud koji smo naveli u prvom poglavlju:

Freud je čovjek apsolutnih i isključivih formulacija... nekakva psihička potreba ga, po mom mišljenju, vodi do pretjeranih uopćavanja.

Pouzdana možemo reći da Freudu, čak i kada bi se dokazalo da mu je svaka ideja pogrešna, još uvijek mnogo dugujemo. Mada psihoanaliza nije nauka iste vrste kakve su egzaktne nauke, na primjer fizika i hernija, historija ideja dokazuje da, u pogledu našeg razumijevanje samih sebe i svijeta, psihoanaliza isto onako napreduje kao stoje Popper rekao da napreduje i nauka - odnosno pobijanjem postojećih hipoteza. Freud je bio iznimno inventivan i domišljat. Izveo je revoluciju u našem načinu razmišljanja. Iznio je mnoštvo pretpostavki, koje, čak i kada su pogrešne, zaslužuju da se ozbiljno razmotre i pobiju u detaljima. Eysenck psihoanalizu odbacuje kao nevrijednu smatrajući je nenaučnom. Medawar je naziva 'zapanjujućom intelektualnom obmanom'. Psihoanaliza je ipak imala tako veliki utjecaj na naše mišljenje jer zacijelo dira 'duboke žice' u nama. Psihoanaliza u najmanju ruku zaslužuje stručno kritičko ispitivanje, a ne jednostavno odbacivanje. Možda je 'čovjek vuk' bio u pravu kada je rekao:

Freud je neosporno bio genij. Sve one ideje koje je spojio u sistem... Makar i mnogo toga ne bilo tačno, riječ je o velikom ostvarenju.

Za daljnje čitanje

- Freud Sigmund, ***The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud***, prevedeno s njemačkog pod uredništvom Jamesa Stracheya, a u saradnji s Annom Freud kojoj su pomagali Mix Strachey i Alan Tyson, 24 knjige (London, 1953-1974). U ovoj se knjizi pozivamo na ovo izdanje kao CD, iza čega stoji broj knjige i stranice, naprimjer (CD, V. 96).
- Farrell, B. A., ***The Standing of Psycho-Analysis*** (Oxford, 1981).
Prikaz psihoanalize od strane filozofa koji ne dopušta da njegovo poznavanje psihoanalize, i naklonost koju ima za nju, iskrivi njegov kritički stav.
- Ferris, Paul, ***Dr. Freud: A Life*** (London, 1997). Veoma živa, kritička i moderna biografija objektivnog pisca koji uzima u obzir nedavne promjene u stavu prema Freudu.
- Fisher, Seymour i Greenberg, Roger P., ***The Scientific Credibility of Freud's Theories and Therapy*** (New York, 1977). Obuhvatni pregled svih objektivnih istraživanja psihoanalitičke teorije i tretmana prije 1977. godine. Neophodno referentno djelo.
- Gay, Peter, ***Freud; A Life for Our Time*** (London, 1988). Freudova biografija iz pera istaknutog historičara kulture. Peter Gay je diplomirao na 'Western England Institute of Psycho-Analysis', tako da se kao stručnjak razumije u tu temu.
- Gellner, Ernest, ***The Psychoanalytic Movement*** (London, 1985).
Zloban i mjestimično nepošten, ali ipak zabavan napad na psihoanalizu u kojem se nastoje objasniti društvene

potrebe i klima koji su utjecali da se psihoanaliza prihvati i da od medicinske tehnike preraste u pokret.

Grosskurth, Phyllis, ***The Secret Ring*** (New York, 1991).

Izvanredan izvještaj o Freudovom tajnom komitetu od šest navodno vjernih učenika. Njihove intrige i nevjerstvo psihoanalizu više prikazuje kao vjeru a ne naučnu djelatnost.

Horden, Peregrin (ed.), ***Freud and the Humanities*** (London, 1985).

Zbirka radova prvobitno predstavljenih na Chicle Lectures 1984. godine pod pokroviteljstvom All Souls Collegea u Oxfordu. Među saradnicima su historičar umjetnosti Ernst Gombrich, Regius profesor grčkog u Oxfordu, Hugh Lloyd-Jones, te pokojni Richard Ellmann, biograf Jamesa Joycea i Oscara Wildea.

Jones Ernest, ***Sigmund Freud: Life and Work***, tri knjige (London, 1953). Klasična biografija Freudovog najbližeg britanskog saradnika. Mada je Jones kao Freudov učenik odveć nekritičan, i mada je u kasnijim biografijama otkriveno više činjenica, ova biografija je još uvijek neophodno djelo.

Kline, Paul, ***Fact and Fantasy in Freudian Theory*** (London, 1972).

Još jedan vrijedan prikaz objektivnog istraživanja Freudovih teorija, sa dodacima iz knjige Fishera i Greenberga vezanim za mnoge oblasti.

Masson, Jeffrey M., (prevodilac i priređivač), ***The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess, 1887-1904***

(Cambridge, Mass and London, 1985). Ta pisma su najvažniji izvor za razumijevanje ranog razvoja psihoanalize. To je prvo potpuno izdanje na engleskom jeziku, jer su čuvari Freudovih arhiva mnoga pisma (koja nisu bila namijenjena objavljivanju) često ili skrivali ili znatno cenzurirali.

McGuire, William (ed.), ***The Freud-Jung Letters*** (London, 1974).

Brižljivo priređena, fascinantna zbirka pisama koja svjedoče o odnosu Freuda i Junga. To je zapravo tužna priča o tome kako su se dvojica originalnih mislilaca međusobno otkrila, kako su se intelektualno i emotivno sprijateljili, a onda se otuđili, te u gorčini rastali.

Rieff, Philip, *Freud: The Mind of the Moralist* (London, 1960).

Izuzetno inteligentan prikaz Freudovog djela iz pera američkog autora, sa posebnim ukazivanjem na Freudovo mjesto u historiji misli. Rieff psihonalizu naziva 'posljednjim velikim izrazom svjetovnosti 19. stoljeća'.

Roazen, Paul, *Freud and His Followers* (New York, 1975).

Od 1964 i 1967. godine, Roazen je intervjuirao sedamdeset ljudi koji su lično poznavali Freuda. Roazen, koji ima sklonost za skandal dobro je poznao mnoge ljude koji su bili veoma blisku Freudu. Pored toga naučni je hroničar psihoanalitičkog pokreta. U njegovoj knjizi ima mnogo građe koja se ne može naći drugdje, a izložena je veoma čitljivo.

Rycroft, Charles, *A Critical Dictionary of Psychoanalysis*.

Drugo izdanje (London, 1995). Svako koga zbunjuje psihoanalitička terminologija, a to smo gotovo svi mi, u Rycroftovoj knjizi će naći izvanredno vrijedan izvor tačnih definicija koje lijepo objašnjavaju čak i najzakučastije pojmove.

Sulloway, Frank J., *Freud: Biologist of the Mind* (New York, 1979).

Opsežan, podroban i značajan prikaz biološkog porijekla Freudovih teorija. Sulloway smješta Freuda u kontekst historije ideja na jedinstven način, i ruši mit da je Freud bio usamljeni, herojski lik čije su ideje u cijelosti odbačene. Svaki savremeni frojdovac duguje nešto Sullowayu.

Webster, Richard, *Why Freud Was Wrong* (London, 1995).

Kontroverzna, originalna, izvrsna knjiga u kojoj autor znalački osporava da je Freud bio nekakav Mesija, i da je psihoanaliza prurušen nastavak judeo-kršćanske vjerske tradicije. Neophodna moderna kritika psihoanalize.

Whyte, Lancelot Law, *The Unconscious Before Freud* (London,

1962). Iznimno važno štivo za svakog koga zanima historija ideja. Lancelot Whyte dokazuje da su Freudove teorije bile vrhunac kulturnog procesa koji se odvijao nekoliko stotina godina, kao i da su mnoga od njihovih otkrića anticipirali stariji mislioci.

Wollheim, Richard, *Sigmund Freud* (London, 1971). Freud je u ovom djelu predstavljen kao 'moderni teoretičar'. To je vrijedno izlaganje Freudovih teorija psihe iz pera uglednog filozofa. Richard Wollheim je međutim odveć uvjereni frojdovac da bi bio sasvim objektivan. Zbog toga možda i ne raspravlja mnogo o Freudovim izletima u umjetnost, a pored toga i nekritički prihvaća Freuda kao terapeuta.

Index

A

Abraham, Karl 31,71,148
abreakcija, odjelovljenje 50
Adler, Alfred 14,147
agresija 24,61-4,65,67-78,
83-4,86,91,101
amnezija, infantilna 36,81
anaklitični 70
anksiozni snovi 46
 latentni sadržaj 44
 manifestni sadržaj 44
 'prigodni'snovi 45
 'rad sna' 44
 traumatski snovi 45
'Anna O.', *pogledati*
 Pappenheim, Bertha
anorexia nervosa 116
antropologija 15,103,106,151
Atkinson, J. J. 104
autoerotizam 30,56

B

Beč 1,3-4,11,15,23,40,49,
65,73,78,111,143
Bonaparte, Marie (princeza
Georgina od Grčke) 2

Bowlby John 27,102,106,135
Breuer, Josef 6,8,14,20,152
Brown, Roger 24
Brücke, Ernst 3-4,24
Brunswick, Ruth Mack 128
Bullitt, William C. 2,89-90,146
Byrd, admiral 112

Carus, C.G. 142
Charcot, Jean-Martin 4,17,
18,73
civilizacija 65,67,83,98,103,
109-10
Cohn, Norman 149

v

Č

'Čovjek štakor' (Ernst Lanzer)
121,124-6,133,136
'Čovjek vuk' (Sergei Pankejeff)
121,126-8,133-4,152

D

Darwin, Charles 104-6,144-5
depresija 31,56,67-9,71-3,75,
77,121,126,128

Doolittle, Hilda 120

'Dora' 121-4

Dostojevski, Fjodor M. 90,94,
96-7,128

Edipov kompleks 33-5,105

ego (ja) 57-69,72,135,139
tjelesni 59

ego-ideal (ideal ja) libido
ja 61

Ehrenzweig, Anton 102

Einstein, Albert 101

Ellenberger, Henri 143

emocije 15,20-4,46,51-3,59,
99,143-5

Eros 64-6

estetska forma 11,85-6

Eysenck, Hans 131,1452

E

f

fantazija 3,17,21,23-7,39-40,
47,51-2,76, 78, 86,91,93-4,
96,99-102,104,108-9,118,
125,134-5,145

Fechner, G.T. 142

filozofija 15,142-5,147

Fisher, Seymour 36,77,128

Flehsig, Professor P. E. 74-5

Fliess, Wilhelm 8,14,26,33,
40,82

Frankjoseph 96-7

Frazer, James 104

Freiberg 1

Freud, Amalie (majka) 1

Freud, Anna (kćer) 4,120

Freud, Anna (sestra) 3

Freud, Jacob (otac) 1,26

Freud, Martha (žena) 5,6,120

Freud, Mathilde (kćer) 4

Freudov muzej 11,12

Freud, Sigmund

bezličnost 13,51,117,138

brak 6

čitanje 3

fotografije 2, 5, 7,19,49,
150,153

Freudov determinizam 3

Goetheova nagrada 11

historije slučaja 120-9

kao dualist 56

kao istraživač u oblasti
zoologije 3

kao lingvist 3

kao student medicine 3

književni stil 11,90,148

kolekcionarske strasti 11

ličnost 6,8-9,13,31,127

naučne pretenzije 15,16,
24,102

nepodnošenje

suprotstavljanju 140

novac, stav prema novcu
8,119,128

opsesivne crte 6,8-9

otvara ljekarsku ordinaciju
4

predanost radu 8

psihoanalitička tehnika
115-20

pušenje 9

ravnodušnost prema
muzici 11,90

rođenje 1

rak, bolest 9

samoanaliza 33,53

- seksualni život 6
- sklonost ka uopćavanju 14,
15,25,44,81
- smrt Freudova 1
- spisi navedeni kao:
- Autobiografija* 11,142-3
- Budućnost jedne iluzije*
111-2,143
- Dostojevski i oceubistvo*
90
- Fragment jedne analize*
slučaja histerije 121
- Iz historije jedne*
infantilne neuroze 126
- Jedna uspomena iz*
djetinjstva Leonarda
da Vinci 90
- Michelangelov Mojsije*
11,91,98
- Mojsije i monoteizam* 90,
107-8
- Nagoni i njihova*
nestalnost 61
- Nesvjesno* 48
- Nova uvodna predavanja*
o psihoanalizi 146
- O narcizmu: uvod* 56
- Otpori psihoanalizi* 142
- Potiskivanja, simptomi i*
strepnja 46
- Projekt naučne*
psihologije 25
- Psihogeneza jednog*
slučaja homoseksu-
alnosti kod žena 123
- Psihopatologija*
svakidašnjeg života 79
- S onu stranu načela*
zadovoljstva 62,142
- Studije o histeriji* (sa
Josefom Breuerom)
6,20
- Sumanutost i snovi u*
Jensenovoj 'Gradivi'
90
- Thomas Woodrow Wilson*
(sa Williamom C.
Bullittom) 89
- Totem i tabu* 104-8,111
- Tugovanje i melanholija*
68
- Tumačenje snova* 9,40,
45, 82
- Vicevi i njihov odnos*
prema nesvjesnom 82
- srčana aritmija 9
- sujevjerje 8-9
- zaruke 4
- zbunjenost u pogledu
žena 34
- židovska solidarnost 1,146
- 'Frojdovska omaška' 81,83,
140
- 'Frojdovski simboli' 47
- Gellner, Ernest 141
- glad za poticajima 23,140
- Goethe, Johann Wolfgang von
3,11,142
- Goya, Francisco 102
- Greenberg, Roger P. 36,77,
128
- Groddeck, Georg 143
- Groos, Carl 86

H

Hallam, Arthur 149
'Hans', *pogledati* 'Mali Hans'
Hartmann, Eduard von 142
hipnoza 17-8,20,39,51-2
hipomanija 73,115
histerija 4,6,14,17-8,20-1,
23-5,43,57,73
histerija konverzije 14,21
homoseksualnost 30,37,758,
93,123-4,133,149

I

id 55-66,135,143
igra 37,63,85-6,99-101
instinkti, nagoni 22,27,30,
56-7, 59,62,65,83,91,102,
110,113,134
destruktivni nagon 62,
65,67
dvojnost nagona 64
nagon smrti 64-6,67,91
nagon za samoodržanjem
56-7
nagoni ega 57
nagonski poriv 27,87
seksualni nagon 30,56,61,
86,90,144
'Irma' 40,46
ispunjenje želja 26,40,43,
45-6, 52,99,101,144

J

Jones, Ernest 8,9,56,121,148
Jung, C.G. 6,8,9,13,14,25,
35,53,65,66,73,79,82,
118,147

K

Kant, Immanuel 15
kastracija, kompleks kastracije
33-5,38
katarza 20
'Katharina' 25
Koestler, Arthur 145
konflikt 21,56,64,75,77-8,
96-7,104,125,139
Krafft-Ebing, Richard von 78

Lacan, Jacques 148
Lamarck, Jean-Baptiste 105-6
Leonardoda Vinci 93-5
literatura, književnost 11,15,
40,62, 77,98,100,107
Lusitania 80

M

majka 30,33-4,38,48,70,84,
93-4,106,112,124,135
'Mali Hans' (Herbert Graf)
104,106,121
manija, manično-depresivno
stanje 55,72-3,83,115
Mann, Thomas 107,143
Marx, Karl 144
Masson, Jeffrey M. 26
Mauretania *pogledati*
Lusitania
Medawar, Sir Peter 16,152
melanholija 68-72,115
Michelangelo 11,92,98
Mill, John Stuart 15
Milner, Marion 102
Mojsije 94,107-8

mržnja 56,57,61,63,67,69,
105,110,124-5

N

načelo nirvane 23,25,64,139
načelo stvarnosti 62,100
načelo zadovoljstva (ugode)
58-9,100
narcizam 55-61,72
nauka 14,16,54,66,91,113,
146-8,152
nesvjesno 36,45,48,52-3,57-
8,75,79,81-2,89,105,108,
117,127,141-2,144
neuroza 21,22,24,29,44,50,
51,73,147,152
aktualna 22,
opsesivna 6,32,
Nietzsche, Friedrich 143

O

Obholzer, Karin 128
objektni libido 55
objektni odnosi 134-5
odbrambeni mehanizmi 21,
139
'okeanski osjećaj' 111-2
opsesivne
crte ličnosti 8-9,13,15,56,
125,133
misli 125,128
neuroze 6,32,57,109,125-
6,128
praznovjerice, sujevjerja 8-9
rituali 81,109,125
orgazam 25,46
otac
kao autoritet 36,76

kao zaštitnik 109

kao zavodnik 25

praubistvo oca 105

otpor 51,57-8,119,141-2

P

Pappenheim, Bertha ('Anna
O.') 20
paranoja 67-78
Pavlov, Ivan Petrovič 61
penis, zavist zbog penisa 33-
5,47,93
period latencije 33,37
perverzija, seksualna
(devijacija) 31,55,78,90,
149,152
egzibicionizam 30
fetišizam 30,38,134
sodomazohizam 38,96
voajerizam 30
Pfister, Oskar 51-2
Popper, Karl 16,148-9,152
potiskivanje 21,27,30,36,46,
48,50,57-8,60,81,83,90-1,
104,123,135,139,143
praprizor 127,133
prijelazni objekti 48
primarni proces 59,102,143
protutransfer 53-4,115
psihoanaliza 6,11,13-6,24,
31,43,48,113,131-40,141-
52
cilj 132,135,137,140
i biografija 89-90
i umjetnost 89
ishod 131
osnovne pretpostavke
139-40

kao ezoterični sistem
 vjerovanja 146,148
 kao hermeneutički sistem
 16
 kao historija 54
 kao istraživanje fantazije 27
 kao jedinstvena situacija
 137
 kao opća teorija psihe 16,
 43,103
 kao teorija neuroza 22,26,
 79,116,132,135
 kao tretman, postupak
 liječenja 39,50,52,
 115-28
 kao 'ubistvo ličnosti' 90,146
 kao *Weltanschauung* 16,
 146
 samoanaliza 26,33,53,118
 tehnika 53,115-20
 psihoza 72-4,79,112,152

R

raj 65
 Rank, Otto 14,147
 reakcijska tvorba 32
 religija 1,3,15-6,90,103,105-
 13,143,145-8,151
 Rieff, Philip 143
 Rogers, Carl 118
 Rolland, Romain 111-2
 Rycroft, Charles 31,47,82,102

S

Sade, Marquis de 32
 san najavi (dnevni san) 89,
 99-101
 Schatzman, Morton 76

Schopenhauer, Arthur 143
 Schreber, Daniel Gottlob
 Moritz 78,97,121
 Schreber, Daniel Paul 73-8,
 121
 seks, seksualni razvoj,
 emocije, porivi, nagoni 22-
 32,37-8, 56, 80,90,109
 biseksualnost 31,96
 infantilna seksualnost 38,
 43-5,76, 78,90,128,134,
 138,145,147
 kao pokretač snova 43
 stadiji
 analni 31
 falusni 33
 genitalni 30
 oralni 29-31,70
 prerano seksualno
 iskustvo 24-5
 seksualni simbolizam 47-8
 sekundarni proces 59,100,
 143
 Sellin, Ernest 107
 Shakespeare, William 3,11,94
 shizofrenija 55,73
 Signorelli, Luca 80
 simbolizam 44,47-8,59
 slobodne asocijacije 39,40,
 43,45,47,50-1,53, 57,82,
 89,115,131
 Smith, Robertson 104
 smrt 6,22,64-7,91,97,108,
 110,128,133-4,144
 snovi 24,27,40,43-48,59,62-
 3,80,82-3, 89,90,98-9,101,
 127,138,140
 Stekel, Wilhelm 14,47,147

Strahov, Nikolaj N. 94
strepnja 45-6,149
sublimacija 86,90-1,98,139,
145
Sulloway, Frank J. 143-4
super-ego 36,55-66,67-9, 72,
135,139
Swinburne, Algernon 64
Szasz, Thomas 137,140

S

štedljivost 8,32

Tennyson, Alfred Lord 149
Timpanaro, Sebastiano 81-2
Tolstoj, Lav N. 94
totem, totemizam 104-8,111
transfer 50-4,75,115,118,120,
124,126,134-5,138
trauma 17-27,29-30,43,45,
127,135
posttraumatski stresni
poremećaj 22,62
traumatska neuroza 45
traumatski snovi 45,101

tugovanje 68-9,71
Turgenjev, Ivan S. 94

U

umjetnost 11,15,47,87,89-
102,145,147,151

V

vicevi, šale, dosjetke 79-87

W

Wagner, Richard 143
Whyte, Lancelot Law 141
Wilson, Woodrow 2,89-90,
146
Winnicott, Donald W. 48
Wittgenstein, Ludwig 15
Woolf, Virginia 89

zakazivanje sjećanja 81
zamak Bellevue 40,42
zavođenje, seksualno 25-7,29
Zweig, Stefan 96